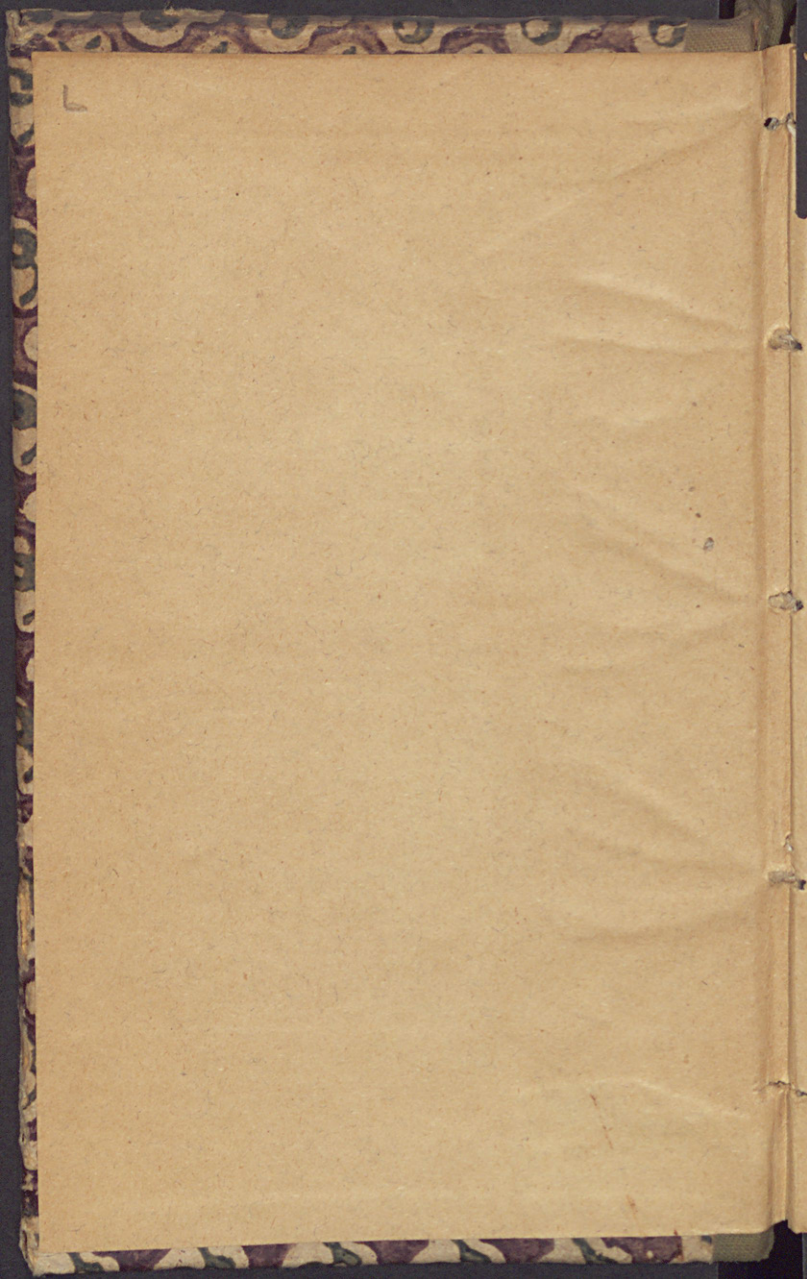
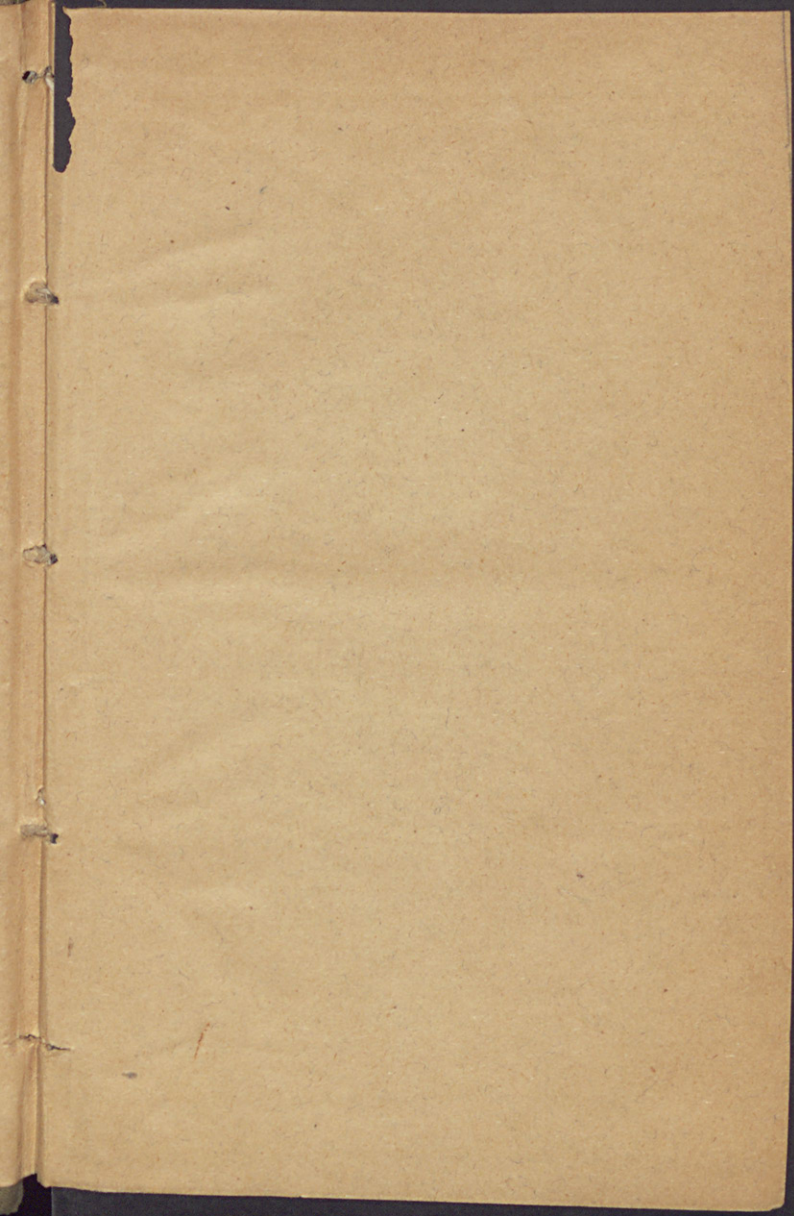

751036

Petrus III. 875.

L

MAGYAR

35.

O R S Z Á G I

Hat ~~öt~~ KÜLÖNÖS

ELMÉLKEDÉSEK.

V. 184

- I. A' Magyar Szent Koronáról.
- II. A' Magyar Királyné' Vizeről.
- III. A' Leg-regibb Magyar Grammatikáról.
- IV. Némelly régi Magyar Királyoknak ritka Pénzeikről.
- V. A' Magyar Országai Szölő-tökéken nőtt 's nevelkedett Aranyról.

563

MELLYEKET ÍRT

WESZPRÉMI ISTVÁN M.D.

Nemes Szabad Királyi Debreczen Városának
Physicusa, a' Lipsiai és Göttingai tudós
Társaságoknak Tagja.

P o z s o n y b a n,
Wéber Simon Péter költségével és betüivel.

GENIO LITTERARUM

ET

PATRIÆ SACRUM.

SZERETŐ HAZÁMFIJAI.

Ezek a' Magyar Országi ~~hagy~~ rövid
Ezek: dések sok Esmerősimnek kérésekre
öszve-szedetttévén, azért adattatnak itt
ki e' Könyvetskében eggyütt mind eggy
tsomóban, hogy ha mindenik tsak különö-
sen nyomtatódnék-ki, úgy hamarébb el-
széllednének, és emlékezetek-is tsak ha-
mar el-enyészne: de így inkább talál-
tathatnak a' Hazafiak közzül némellyek,
kik az efféle különös ritkaságú Történe-
teknek ki-nyomozására fel-indíttathat-
nak. Azonban, ha ki ezeket meg-olvas-
ván, valamelly hasznát veheti, a' mel-
lyet magunknak való hízeltetés nélkül

reményünk - is ; úgy mi e' tekintetben
a' mi tzelunkat el-értük : de ha ki ma-
ga'-vetiségből óltsárolni találná , előtte
vagyon az út, ám írjon, de emberül, töb-
beket hoszfzason , 's jobbakat világoson ;
minden kéttfég kívül kedvesen fogjuk töl-
le venni : ugyan - is mindnyájan kötele-
sek vagyunk töllünk ki- telhetőképpen ked-
ves Hazánkat a' leg- jobb móddal dísze-
síteni. Légyetek jó egészségben , 's ma-
radjatok - meg áldott tsendes békesfég-
ben. Úgy kívánja

Az Író.

ELSŐ ELMÉLKEDÉS.

A Magyar Szent Koronáról.

ELSŐ SZAKASZ. a.)

Jóllehet az egész Magyar Nemzet eleitől fogva meg - betsülhetetlen nagy kintse gyanánt tartotta mindenkor, 's tartja és tiszteli mái

---

a.) Ez Elmékedésnek ezen Első Szakaszát legelőször a' *Hadi Történeteknek* Bétsi Írói hirdették - ki 1790 - dik esztendőben Juniusnak 25 - dik napján : de hijjánoson és megtsonkázva ; azután a' következett Hónapban a' Bétsi *Magyar - Kurír*-is XXII - dik Levélében a' maga valóságában szórúl szóra Olvasóival közlötte ; a' mellynek alkalmatoságával Tiszt. Piarista *Horányi Elek*, és Professor *Katona István* Urak a' Magyar Koronáról Deák nyelven némelly könyvtskéket írtanak ; amaz illy titulus alatt : *De Sacra Hungariæ Corona Commentarius*. Pest. 1790. in 8. plag. 24. Ez pedig : *Dissertatio Critica de Sacra Regni Hungariæ Corona*.

mái nap-is a' maga' Királyi Koronáját : mindazonáltal senki ez óráiglan nem taláztatott sem az Idegen-Országbéliek, sem a' Hazafiak között, a' ki annak mesterfészes egybeszerkesztését, régi alkotványát, a' rajta szemlélhető minden ábrázolásokkal, képekkel, minden Görög és Deák nevezetekkel együtt, vóltaképpen, renddel, írásban nekünk általadta vólna : ámbár olly fok külső, 's belső Orzági Fejedelmek kezeiken fordúlt-meg ; ámbár olly fok belső és külső Orzági tudós Férjfiak vóltak szemlélői, vizsgálói és gondviselői. Talám az vólt arról való hallgatásoknak oka, hogy Görögül nem tudtak. *Pétezeli József a' minapában a' Magyar Korona' rövid Historiájának Tóldalékjában,*

Budæ 1790. in 8. plag. 4. Ezeket követték ofztán 1791-dik ofzt. a' más két Szakaszok, mellyek a' Bétsi Magyar Kurírnak 30. 31. és 36-dik Leveliben olvastatnak, és akkor azonnal némelly Tudósoktól Német nyelvre - is által fordíttatván, először a' Pesti *der neue Kurir von Ungarn*, azután ebből a' Bétsi *Auszug aus allen Europäischen Zeitungen* nevezetű Ujlágokban Mind- Szent- Havának közbülső napjaiban részenként közönségeské tétettenek. Utoljára pedig nem régiben ez egész Elmélkedés mind az öt Szakaszaira nézve a' *Kassai Magyar Museum*, Második Kötetjének, Második, Harmadik, Negyedik Negyedjeiben újra ki - nyomtatott.

ban, a' Koronán lévő nevezetekből, egynehányat elő-hozott ugyan; de olly hijános az a' Budáról ő hozzá fel-küldött tudósítás, hogy azonn' el-igazodni nem lehet. Sőt ha az most minden meg-jobbítás nélkül helyben hagyattatnék, talám holmi újjabb tzívódásokra és villongásokra alkalmasfágot szolgáltathatna tudós Hazánk - Fijainak jövőendőben. Ennek el-távoztatása végett, a' mint nekünk értésünkre adta egy értelmes, tudós, egyfzersmind szoros akkori vizsgálója a' koronának, midőn ez nem régiben a' népnek szemlélésére Buda' Várában ki-téte-tett vólna: imé, ide le-írom, de könnyebb-fégnek okáért tsak apróbb Görög betűkkel, mind azokat a' Görög nevezeteket, mellyek a' koronának alsóbb karimás körületén rendel körös - körül Görög nagy betűkkel olvastatnak. Balról el-kezdvén jobb kézre a' Jézus Kristus képe és neve utánn, így következnek forban egymás utánn mind végig az igék: ὁ Αρχαγγελος Γαβριήλ. ὁ Δημητριος. ὁ Δαμιανος. Κωνσταντινος βασιλευς Ρωμαιων ὁ Πορφυρογεννητος. Μιχαηλ εν Χω πιθος βασιλευς Ρωμαιων ὁ Δεσπας. Γεωβιτς Δεσποτης πιθος κρατης Τερκιας. ὁ Κοσμας. ὁ Γεωργιος. ὁ Αρχαγγελος Μιχαηλ.

Ha már ezek a' Görög nevezetek gondolóra vétetnek: nyilván ki-tetfzik, hogy a' mi Magyar Koronánk' alsóbb része, a' mellyen azok olvastatnak, bizonyosan a'

Görög Birodalomban készítettett; mind azért, hogy a' fellyebb említett Angyalokat és Szenteket a' Napkeleti Görög Ekklesia különösen tisztelte; mind azért, hogy tsupán tsak Görög, és nem Napnyúgoti Császároknak képeik vagynak azon, azoknak Görög neveikkel együtt, Görög betűkkel elő-adatva, úgy-mint először *Michael Ducas* Görög Császárnak, az idős *Constantinus Ducas* Fijának képe és neve, a' ki *Eudocia* nevű Annyának, és *Diogenes Romanus* Mostoha Attyának utánna, a' Tizenegyedik Száznak vége felé; az az, 1071-diktől fogva az 1078-dikig, és így Szent István Királynak halála után fokkal-is későbbben viselte a' Görög Császárságot; és másodsor az Ifjú *Constantinus Ducas Porphyrogenitusnak*, a' mostan említett *Ducas Mihály* Fijának képe nevével együtt, kit az Attya még kiseded korában *Imperatorrá* tett; *Botoniates* pedig, és *Alexius Comnenus* Görög Császárok is rendes *Imperatornak* lenni meg-ismértek: mellyre nézve, hogy és mi módon lehetne gondolni tehát, hogy Sz. István ezzel a' Koronával koronáztathatott volna - meg? Ez a' *Ducas Mihály* nevű Görög Császár uralkodása közben számas ellenfégektől megtámadtván, a' *Historicusoknak* tanúbizonyosságok szerént, követeket küldött *II-dik Geiza* Királyhoz, *I-ső Béla* Király' Fijához, hogy lenne néki Frigyesse, *Servjának Mihály* ne-
vű

vü Fejedelme és több más nevezetes ellenfégei ellen. Könnyen hihető dolog, hogy a' Magyar Koronának alsó körületin *Geiza'* neve - is talám ez okáért olvastathatik: mert ugyan is a' *Geobiza*, avagy *Geoviza* nevezeten nem más értetődhetik *Geizánál*, ki a' régi *Historicusoknál* most *Zeychának*, majd *Gieizának*, azután *Guetzának*, és számtalan fok egyéb nevezetekkel szokott imitt 's amott neveztetni. Hogy pedig az a' koronán lévő *Geobitz Krales tes Turkiásnak* mondatik, az az, *Turcia' Királynak*, azt éppen nem lehet idegen dolognak vélni: mert a' mint *Kollár* és *Schwartz* két tudós Hazánk-fijai ellene mondhatatlanul megmutogatták a' régi *Historiákból*, a' *Hunnus Magyarokat* a' *Görög Írók Turkusoknak* hitták: fött *Cedrenus* ugyan ezen időben, a' tizen-eggyedik százban, élt *Görög Historikus*, a' *Magyar Királyt* tulajdonképpen ezen szókkal: *Krales tes Turkias*, nevezi, *Historidjának 11-dik Könyvében*.

A' mi pedig a' *Koronánknak* felsőbb részén lévő nevezeteket illeti, a' mellyekkel a' *Szent Apostoloknak* ki-ábrázoltatott képei adattatnak elő: nem *Görögül*, sem nem *Görög betűkkel*, hanem *Deákúl*, és a' *Gothusoktól* vett *Deák betűkkel* írattnak - le mind egyig.

De vallyon, mi okát lehetne e' nagy külömbfégnék gondolni, hogy a' *Szent Ko-*

ronának alsóbb részén Görög, a' felsőbb részén pedig Deák írások szemléltetnek? Vallyon nem lehetne - é bátran úgy vélekedni? hogy az alsóbb része a' Görög Birodalomban készítettett volna, a' mint a' rajta lévő munka - is alkalmasint bizonyítja; és hogy először tsak koszorú formára készítettett, ki nyílt, tetétlen, és körös - körül mintegy megtsipkézett *aperta et radiato-turrita corona* lett volna, olly formán, mint látjuk a' régi Császárokat azoknak régen vert pénzeiken meg - koronáztattak lenni; avagy közelebről, a' mint Sz. László Királynak, fellyebb említett *Második Geisa'* Testvérjének képét, a' *Mátyás* Király' némelly aranyjain tsak ki - nyílt *aperta liliacea koronával* meg - koronáztatva szemléljük: idő múlva osztán a' tizen-egyedik száznak vége felé, (vagy pedig mikor azután, nem tudatik) midőn a' Napnyúgoti Birodalomban élőknek kezekbe akadott volna, azt fellyül kerekdeden szép mesterféggel bé - borították, avagy - is bé - tették volna, hogy lenne abból, a' mint közönségesen szokták hívni, egy *clausa et tecta Corona*, fel - ékesítvén azt bővebben is a' fellyebb meg - írt Szenteknek képeivel, a' magok' nyelveken való Deákúl írt Deák nevezetekkel.

Ezek itt egyedül tsak azért említettnek öszveféggel, hogy ennek a' mi drága szentféges Koronánknak közelebről leendő szo-

ros meg - vizsgálására Hazánk' - fiai fel - serkentessenek ; és ha mi bizonyosabb dolgokat azonközben , minden részre való hajlás nélkül az igazságnak szerzetétől vezéreltetvén , mindnyájunk' számára fel - találhatnának ; úgy vége szakadna minden haszontalan tziwódásoknak , mellyek ennek eredete, készítése, mikor? kitől? kinek? és ki által? közinkbe lett küldtetése iránt még mind e' mái napig - is közöttünk fenn - forognak. — Debretzenben. Szent János' Havának 15-dik napján. 1790-dik esztendőben.

MÁSODIK SZAKASZ. b.)

Nógrád - Vármegyei valamelly tudós Hazánk - fija, a' Magyar Koronának eredetéről, ismét különös eggy új vélekedést közölt velünk,

---

b.) Ezt a' Második Szakaszt a' Budai Deák Újságoknak érdemes Írói Deák nyelvre - is által - fordítván , Aprilisnek 12 - dik napján közönségessé tették , némelly tudós Jegyzésekkel együtt , mellyekben kétséggel hozták *Ducas Mihály Imperatornak* a' tisztesleges Tudományokban való szép tehetségét, ez okból, hogy arról *Zonarás*, *Bryennius*, *Curepalates* hallgatnak. Mi pedig halljuk meg,

lünk, a' mostan folyó esztendőnek (1791.) elein a' Bétsi *Magyar Kurír* II-dik Leveleinek 22-dik lapján. De azt-is, mint a' többi, méltán tsak bizonytalan vélekedésnek lehet tartani; 's nem-is lehet eggy átallyában külömben szóllani; mert valakik a' Magyar

---

meg, ellenben, mit mond felöle azon eggy időben vele élt *Anna Comnena*, *Alexiasának V-dik Könyvében*. A' Görög Igéket Deákra fordítván, így folynak: *Erant enim Litterarum et eruditarum artium studiosissimi Ducæ, cum omnes, tum Fratres Imperatoris, et Augustus ipse Michaël*. Ugyan ott azt írja, hogy az egymás közt vetélkedő akkori Filozofusokat nagy maga' gyönyörködtetésével hallgatta; a' tilztesléges mindenféle Tudományokra tanító bölts Mestert *Psellus Mihályt* nagy betsben tartotta, a' kiről azon Író azt beszéli: *Fuit is homo late inclytus, indolis præstantia & velocitate mentis divinitus adjunctæ, in eminentissimum sapientiæ atque eruditionis omnis apicem evectus, quippe qui ad Græcorum litteras atque artes omnes, quas perfecte norat, etiam Chaldæorum disciplinas adjunxerat, famamque meruerat Doctissimi omnium, qui tunc erant*. Illyetén tudományokra tanítatván *Ducas*, *Psellus* által a' minden napi társalkodás közben, méltán írhatta felöle *Morer dans le Grand Dictionnaire Historique: Michel VII. Empercur, surnomme Parapinace, fils de Constantin Ducas, aimoit les sciences, et surtout la Philosophie, les*

Ma-

gyar Koronának eredetéről, készíttetéséről, és Hazánkba lett bé-hozattatásának idejéről e mái napiglan írtanak (írtanak pedig számosan) mind azoknak írásaik tsupa kéttféges vélekedéseken fundáltatnak. Jer azért, kérdezzük-meg magát a' mi szentféges Koronánkat; és halljuk-meg, mit mond ő maga önnön maga felől! Ő maga világosan mintegy újjal mutatja a' maga alsó abrontoskerületin hátúlról *Michaël Ducas* emlékezetes néhai Görög Császárnak valófégos képét; ott vagyon ezen *Ducas Mihály* Császárnak neve is, magyarázásképpen ólvasható öreg Görög betűkkel le-írva; a' ki 1071-diktől fogva 1078-dik esztendőig viselte a' Napkeleti Birodalomban a' Császárságot. Akkor *Nicephorus Botaniates* ötet a' Császárságból le-vetkeztette, és neveletlen, de már Császárságra fel-kent Fijával, *Constantinus Ducas Porphyrogenitussal*, klastromba küldötte. A' Császárságról meg-fosztatott *Ducas Mihály* azután nem sokára ugyan tsak

---

Mathematiques, et la Poësie; a' mit-is nyilván *Ducas* nevezetű *Byzantinus* Görög Irótól vett, a' ki *Historiájának V-dik Részében*, Görögből Deákra fordítván az igéket, így szól: *Michaël Ducas eruditus erat, et scientiarum, liberaliumque artium peritissimus, Medicæ artis non ignarus, inque profapia Ducarum veluti catenæ annulus aureus splendebat.*

tsak *Efésusi* Érseklégre emeltetett vólt : c.) Fiját pedig, az Ifjú *Constantinust*, mind *Nicephorus*, ki *Ducas Mihály* Császárnét, *Alana Máriát*, még Férje életében feleségül el-vette; mind az utánna következett *Alexius Comnenus*, Császárok, a' magok' Udvараikban magok mellett Császári módra nevelték; mivelhogy, a' mint mondánk, már ötöt az Attya még a' maga szerentsétlenfége előtt *Imperator*nak ki-kiáltatta; sőt *Alexius Comnenus*, e' nagy reménységű Ifjú *Constantinust*, a' maga Leányának, ama' híres nevezetes és tudós *Anna Comnenának*, házastársul el-is jegyzette, olly véggel, hogy ő utánna ezek uralkodnának; de míg az meglett vólna, az Ifjú *Constantinus Ducas Porphyrogenitus Imperator* az ütközetben vitézi módra el-esett.

Vólta-

---

c.) Hogy *Ducas Imperator*, szerentsétlenfége után, *Efésusi* Érseklégre emeltetett vólna, a' Jegyzéseket Író a' fellyebb említett okból tagadja. Tsak az eggy *Anna Comnenát* említem; ez *Alexiadssának* I-ső Könyvében így szól: *Michaël Ducas throno excussus est, & pro principali fascia coronaque, talarem & epomidem Archiepiscopalem induit.* Továbbá, ugyan ott, ismét ekképpen: *Michaël imperio exauctoratus a' Botaniatē in ipsum rebellante, a quo & adactus est monachi primum professionem ac vestem, postea vero Archiepiscopalem talarem ac cidarim induere.*

Vóltanak ugyan ezen *Ducas Mihályon* kívül még több, 's szám szerént hét *Mihály* nevezetű Görög Császárok - is. Minden további szó szaporítás nélkül azoknak neveiket csak két vagy három szóval említem, úgy mint : 1.) *Michaël Curopalatos*; 2.) *Michaël Balbus Traullus*, az *Attya*; 3.) *Michaël Traullus*, a' *Fija*; 4.) *Michaël Paphlago*; 5.) *Michaël Calaphates*; 6.) *Michaël Stratiotes*; 7.) *Michaël Palæologus*. De mind ezek közzül eggy sem vólt tellyesféggel, a' ki ama' *Konstántzinápolyban* hajdan szépen virágzott *Ducd* sok' nemzetszégéből származott vólna, az eggy *Ducas Mihály* Császáron kívül, a' kinek ki-ábrázoltatott valóságos képe, nevével eggyütt, a' *mikoronánkon* nyilván találtatik. Sőt ezen Császáron kívül, még más alacsonyabb rendű *Ducas Mihály* nevű Fő-emberről lints sohol a' *Historicusoknál* még csak emlékezet - is; kikötvén mindazonáltal hármat, kiknek ketteiről emlékezik *Du Fresne*, a' *Ducasok'* nemzetszégének laistromában, hogy csak köz Hadi - Vezérek vóltanak; a' harmadikat pedig ama' *Ducas* nevezetű Görög *Historicus*, munkájának V-dik Részében, a' *Maga Nagy-Attyának* mondja lenni; és azt írja felöle, hogy *Contacuzenus János* Császár' idejében, mintegy 1350-dik tájján, a' *Konstántzinápolyi* veszedelemből meg - szabadulván, *Efészusba* vonta magát, és mint eggy Fő-Ember, ott töltötte életét magánosságban.

Továbbá vóltanak nem külömben, egynehányan, kik a' *Ducasok*' Familiájából Görög Császárfágra emeltettek; ezek közül leg- először- is 1.) *Constantinus Ducas, Andronicus*nak Fija, lett 1059-dikben Görög Császárrá; azután ennek a' Fija 2.) a' mi *Ducas Mihály*unk, Eudocia édes Annyának, és *Romanus Diogenes* mostoha Attyának utánna 1071-dikben kezdette az uralkodást, melly tartott hét esztendőig; mert 1078-dikban méltóságától meg-fosztatott. 3.) *Constantinus Ducas, I-ső Constantinus Ducas*nak, második szülött Fija; ezt- is *Nicephorus Botaniates* Császár kevés idő múlva Császárfágából ki-forgatta. 4.) *Harmadik Constantinus Ducas Porphyrogenitust* az Attya *Ducas Mihály* még kised korában már Császárfágba helyezettte; a' Klastromból ki- hozatván *Nicephorus*, azután *Alexius Comnenus* Császárok- is *Imperator*nak lenni meg- ismérték, és a' szerént nevelték; főt, a' mint fellyebb - is említettök, *Anna Comnendának* házas társúl el- is jegyeztetett vólt, az Attyának *Comnenus*nak akarattyából. 5.) *Alexius Ducas Murtzuphlus* 1204. 6.) *Joannes Ducas Vatatzes* 1222. Ezek- is a' többek után Görög Császárfágot értenek: ezeken kívül soha többen Császárok nem- is vóltanak. A' *Ducas* Császároknak ezen elő- adott laistromából nyilván által lehet látni, hogy tsak egyetlen- eggy *Ducas Mihály*

hály Görög Császár vólt, a' kinek képe és tulajdon neve a' Magyar Koronán szemléltetik 's olvastatik.

Ezek szerént így lévén a' dolog : jer, álapodjunk - meg már itt eggy kevéssé; és, ha lehettféges, tegyük-le a' bennünk régen megörögött hibás vélekedéseket, *præjudicium*okat; ímé, azontúl Sz. Koronánk' készítettésének ideje' tájját bizonyossan ki - tanulhatjuk. Ellene mondhatatlan és szembe tűnő igazság ez : hogy *Ducas Mihály* Görög Császárnak, a' kinél több ezen a' néven soha e' világon nem vólt, mind képe mind neve a' Koronánkon szintén azon módon rajta vágyon; valamint a' Kristusnak, Árkangyaloknak, és több Szenteknek díszes képeik, és nevezeteik. Ha ki ezt tagadni merné, az a' Koronának magának ellene mondana, és azt nyilván meg - hazudtolná. Azért, ha (a' mint fellyebb meg - mondék) *Ducas Mihály* Görög Császár, az esztendő' számlálásának rendi szerént 1071 - diktől fogva, 1078 - dikig uralkodott a' Görög Birodalomban: mi módon eshetett vólna meg tehát az, hogy akár *VII - dik Benedek*, akár, a' közönségebb vélekedés szerént, *II - dik Sylvester Pápa* küldötte vólna ezt a' Koronát a' Magyarok' számára? és Sz. István Királyunk-is, miképpen koronáztathatott vólna meg tulajdon ezzel a' koronával? holott az először említett Sz. Atya 975 - dik esztendőben *II - dik*

Sylvester pedig 999-dikben ült-bé a' Sz. Péter' Székibe ; holott Sz. István Király-is, a' mindjárt következett 1000-dik esztendőben meg-koronáztatottnak lenni mondatik ; az 1038-dikban pedig meg-hólnak-is íratik? — Ha pedig a' régen bé-fzívott vélekedésünk mellett továbbra-is állhatatosan megmaradni találnánk, hogy ezt a' koronát küldötte volna nekünk akár *VII-dik Benedek*, akár *II-dik Sylvester Pápa*, és hogy Sz. István-is tulajdon ezzel koronáztatott volna meg: mitsoda — nem mondom emberi, de angyali ész, láthatta volna előre által, hogy (leg-alább szólván) közel nyóltzván esztendőknék el-forgása után fog jövendőben valamelly *Ducas Mihály* nevű Császár a' Napkeleten, Magyar Országban pedig egy *Geiza* nevezetű-Király uralkodni, a' kiknek képei és ábrázattjai, azok' neveinek fel-jegyzésével együtt, valamelly titkos okokra nézve, a' Koronának körületire a' több Szentekkel együtt, módosan, egyformán el-fel-helyeztessenek, hogy azok ott szemléltessenek és olvastassanak?

Az-is még továbbá méltán kérdésbe jöhet itt másodszor: mellyik *Constantinus Porphyrogenitus* Görög Császárnak képe és neve vagon a' mi koronánkön? ha vallyon ama' tudós Császár *Constantinus Porphyrogenitus*, *Leo Sapiens* Görög Császár Fijának é, a' ki 912-dikben kezdett Konstan-

tzi-

tzinápolyban uralkodni? vagy pedig *Constantinus Ducas Porphyrogenitus Imperator*nak, a' mi *Ducas Mihály*unk' Fijának képe-é? Minthogy még eddig e' dolog mélyféges homályban fekszik: némünémű tetfzető vélekedésből azt gyanítom, hogy ingyen sem az előszőr említett *Constantinus Porphyrogenitus*nak (mert így nyóltzván esztendőknek el-forgása alati formán imitt amott hol koválygott vólna ez a' korona, mig tsak, a' közönségesebb vélekedés szerént, *Sylvester Pápa*nak kezébe akadhatott vólna?) hanem inkább az Ifjú *Constantinus Porphyrogenitus*nak, *Ducas Mihály* Fijának képe az: d.) minthogy a' fellyebb említett igék

B 2

szerént

d.) *Porphyrogenitus*nak azok a' Konstantzínápolyi *Imperatorok*' magzati nevezettek, kik a' Császári udvarban a' szülésre rendeltett *Porphy* nevezetű Palotában jötenek e' világra; avagy, hogy születésekkor mindjárt leg-előszőr-is *Porphy*ba, az az, bársonyba takartattak. Nagy *Constantin* Császárról fogva vóltanak szám szerént többen tizen-ötnél *Constantinus* nevezetű *Imperatorok*; de hogy kettőnél többen kiváltképpen való módon, *per excellentiam*, vezetékek nevekre nézve *Parphyrogenitus*oknak hívattattak vólna rend szerént közönségesen, sohol, sem a' Numismaticusoknál, sem a' Historicusoknál nem olvassuk: első vólt *Constantinus*, *Leo Sapiens*nek Fija, ki a'

X-dik

fzerént ezen Császárnak ideje' tájján készítetett a' Korona. Ugyan - is e' nagy reményfégü Ifjú *Constantinus Porphyrogenitus*nak három nevezetes Császárok lévén különös nevelő mesterei és pártfogóji : tudni-illik, *Ducas Mihály* az Attya , a' ki már ötet még kitsíny gyermek korában Császárrá koronáztatta; *Nicephorus Botaniates* , és *Alexius Comnenus* Császárok , a' magok udvaraikban Császári módra nevelték , fiatal korában a' hadi mesterlégre taníttatták ; sőt az utólszor említett Császár a' maga leányának *Anna Comnenának* el - is - mátkásította. Ha ezek közzül valamellyik , kivált ha az édes Attya *Ducas Mihály* , eszközölköthette e' Koronának tsináltatását , minthogy mind a' képe mind a' neve is rajta vagyon : könnyen
reá

X-dik Száznak elein uralkodott, és kezünkben forgó tudós munkákat írt: második a' mi *Ducas Mihály*unknak Fija , Ifjú *Constantinus Ducas Porphyrogenitus Imperator*. A' többek között *Morer*-is a' *Constantinus Imperatorok'* le - írásában , és *Vaillant* a' *Római - Imperátorok'* le-rajzolt képeinek előszámlálásában , tsak e' két *Constantinust* mondják *Porphyrogenitusok*nak lenni ; sőt *Anna Comnena*-is III-dik könyvében , *Ducas Mihály'* Fiját , *Constantinust* , nem pedig a' testvér ötsét ugyan *Constantinust* , mint a' Jegyzéseknek Írója gondolta , szokta vezeték nevéről *Porphyrogenitus*nak nevezni.

reá férkezhetett az Ifjú *Constantinus Porphyrogenitus Ducas*nak-is mind képe, mind nevezete; annyival-is inkább, hogy *Mária*, az édes Anyja, még első Férjének életében, *Nicephorus*nak feleségévé lévén, nagyra született magzattyához vonzó indulatjából e' tekintetben - is mit nem tselekedhetett ?

Ebbéli világos gyanúságunkat az-is nyilván gyámolíthatja, hogy a' *Ducas* Császároknak idejéig az egy idvezítő *Jézus Krisztus*nak képén kívül semminémű más Szenteknek képei nem verettettek vólt a' Görög Császárnak pénzeikre *Zimisces János*én kívül, *Romanus Diogenes*, és ennek mostoha Fija, *Ducas Mihály*, vóltanak az elsők, kik pénzeiken a' *Krisztus*' képéhez a' Sz. Szűznek képét-is a' más oldalonn hozzá - adták, olly formán, hogy látszható természeti egész állására nézve, talpon állva, a' Sz. Szűz a' Császárokat bé-fedezett kereszties Koronával meg-koronázni szemléltessék. *Ducas Mihály* ezen tselekedetével, hogy a' *Krisztus*' képéhez hozzá-adta a' Sz. Szűz' képét-is, nyilván ki-mutatta, hogy, a' *Historicusok* tudósítása szerént, nem tsak nagy *Philosophus*, nagy *Mathematicus*, és *Poéta*, hanem különös nagy áhétatosfágú *Theologus* ember - is vólt, még *Érseksége* előtt. Ennél fogva kezdettek osztán némelly következendő Császárok a' magok' pénzeikre több

más Szenteknek képeit-is verettetni, a' mint ezt *Alexius Comnenus*' Fijának, *János*-nak, és *Emmanuel Comnenus*nak példájokban világosan láthatni: ezek verették *Constantinus Ducas* után leg-először-is a' Koronánkon lévő *Sz. György Vitéz*nek képét pénzeikre. Ezt követte nem sokára *Alexius Angelus*-is, a' ki már semmit nem gondolván sem a' Jézusnak, sem a' *Sz. Szűz*nek képével, tsupán csak *Sz. György* képét és nevét üttette a' pénzére; minthogy a' *Ducasok*' ideje tájján kezdett leg - inkább a' Szenteknek segítségül való hívása a' Görög Anyaszentegyházban lábra állani; melly fzerént, nem hogy *Első Constantinus Porphyrogenitus*, de még a' több Császárok-is többnyire, kik a' *Ducasok*ig éltenek, másképpen még gondolkodni sem tudtanak meg határozásképpen, hanem, a' mint *Leo Isaurius*nak pénze mutatja, mellynek egyik lapjára ezen Görög Imperator a' Jézus Kristusnak ábrázatját üttetvén, körülötte ilyen fellyül való írást tétetett: TIBI SOLI REX REGNANTIUM. Ezen okból származhatott az-is, hogy *Cosmas* és *Damianus*, két Atyafi Mártirok-is, a' Koronánkon helyet találtak; mert *Ducas Mihály* Császár, a' több tisztesféges Tudományokon kívül az Orvosi Tudományban - is jártas költös lévén, azoknak képei és nevei a' Koronára fel-szerkeztettenek, mint a' kik az Orvosló

vosló Doktorok' 's Patikáriusok' védelmező Patronusinak közönségesen tartatnak.

Illyetén Orvosi mesterféghez vonzó indulatból származhatott az - is, hogy mind Sz. György, mind Sz. Demeter-is a' Koronánknak oldalára helyezettettek: ugyan-is Sz. György, több jeles tselekedetei között, még a' nyavalyákat-is tsudálatoson meg-orvosolni tartatott a' régi Görögöknél, el - annyira, hogy még tsak a' le - festett képe-is fok külömbféle betegségek, kivált dög halál ellen való védelmező paizsnak, *antidotumnak*, lenni gondoltatott. Nem külömben Sz. Demeter Mártirról-is abban az időben olly hizemben vólt a' Görög Anyaszentegyház, hogy a' melly nyavalyások *Thejsalonikdba* bútsúra mentenek, és ott az ő meg-hólt testéből ki-szívárogni szokott zsírjával meg-kenődtenek, nyavalyáikból ki-gyógyúlnának.

Minthogy a' Koronán lévő *Geobitza* nevezetű *Turciának*, az az, Magyar Ország-nak Királynak, a' köz vélekedés szerént. *Geiza* Magyar Király értetődik: az a' kérdés fordul már itt elő: ha *Geizát*, *István*' Attyát-é? vagy pedig *Béla*' Fiját, Sz. *László* Testvérjét, kellessék azonn érteni? de ha az esztendőket az esztendőkkal szoross vizsgálódásunk után egybe vetjük: nyilván az utóbb említett *Geizának* képe és neve vagyon a' Koronánkon; mert ő élt éppen azon egy időben *Ducas Mihály*

Görög Császárral: ugyan - is 1034 - dikben születettvén, 1077 - dikben holt-meg. Megértvén tudni-illik a' Császár fok jeles és vitéz tselekedeteit, erős szövetségét kötött *Geizával*, midőn ez *Salamon* Királlyal fokáig vetélkednék a' Királyság felett, és *Salamon* a' Görög Birodalmat-is vakmerőképpen pusztítaná. *Nicephorus Botaniates* azért, a' ki elsőben *Ducas Mihálynak* Fő - Hadi - Vezére vólt, azután Imperátorfágra - is lépett, *Salamon'* roppant táborát meg - futamtatta; főt kitsinybe múlt-el, hogy magát-is *Salamont* el-nem fogta. *Nicephorus* azomban, *Curopolates'* tanúbizonyfága szerént, a' nényének Leányát, *Synadénét*-is *Geiza* Királyunkal öszve-házasította.

Utóljára, még az-is a' mi fel-tételünknek erősítésére tartozik: hogy a' minémű készületű Koronákkal, a' *Ducas* Császárok ideje tájján, szoktanak vólt a' GörögCsászárok megkoronáztatni, és nevezetes innepi napokon, a' közfég előtt meg-jelenvén, fejeket ékesíteni; mind formájára, mind külső ékesfégére nézve ollyaténoknak írja-le azokat *Anna Comnena Alexiassának III-dik Könyvében*; ki az említett *Imperatoroknak* koronájit nem tsak szemeivel szemlélte, hanem, maga - is koronáztatott Fő lévén, tulajdon kezeivel-is hajdanában illette: mintha talám a' közelebb el-múlt esztendőben a' Budai Várban ki-téttetett Magyar Ország' Koronáját ő-is éppen szem-

szemlélte volna. e.) — De ez úttal eléglégyen a' Magyar Koronáról ennyit mondani. — Debreczenben Bőjt Elő Havának 16-dik napján. 1791.

B 5

HAR-

e.) A' Constántzinápolyi *Imperatorok'* koronáját a' másod' és harmad' rendbéli Uralkodóknak koronájoktól megkülömböztetve így írja-le *Comnena* III-dik Könyvében: *Imperatorum diadema instar hemisphaerii undique concavi ac clausi omni æque ex parte caput amplectebatur; margaritis & ceteri generis gemmis partim subsidentibus, & quasi operi intextis, partim exstantibus ac foras pendulis speciosissime ornatum. Nam utrinque ad tempora ex margaritis ac gemmis pluribus compacta monilia pendeabant, verberabantque genas. At Sebastocratorum, & Cæsarum coronæ cinctum habebant solum sparsione margaritarum per intervalla distinctum sine ullo imminentis superne cavitatis orbe: ambæ hæc quoad sumptuositatem magnificentiamque sane plurimum Augustali diademati concedebant.* De már itt egy szersmind *Comnena'* írásából azt is szükségesképpen tudnunk kell, hogy a' *Ducasok*nak idejekkora az *Imperatorok*nak Koronájok más állapotban vólt; mert ugyan is, midőn azután *Alexius Comnenus* 1081-dikben *Imperatorrá* tétetett volna, és azomban mind *Nicephorus Melisenus*, mind *Isacius* a' testvér bátyja, egész erővel vágyódnának *Imperator*ságra: azért, hogy *Alexius* miattok békeségben uralkodhatnék, tehát,
 új

HARMADIK SZAKASZ.

Hogy Hazánkfijai a' Magyar Koronáról némelly tekintetekre nézve világossabb értelemben lehessenek: szükségesnek lenni látottam előttem, *Hetedik Gergely Hildebránd* nevezetű híres Pápának 1074-dikben *Salamon* Magyar Királyhoz írt Levelét f.) itt közön-

---

új titulusokat gondolván ki, *Isaciust Sebaftocratornak*, az az, Második uralkodónak, *Melisenust* pedig *Cæsarnak*, az az, Harmadik Uralkodónak, kiáltatta-ki a' Birodalomban, magának a' *Basileusi*, az az, Imperatori leg-főbb titlust meg-hagyván: és így ezen három Fő Uralkodóknak különböző méltóságok szerént, a' Koronájok is mind formájára, mind ékeségeire, mind pedig betsire nézve, egymásról meg - különböztettenek *Ducas Mihály* Imperatornak uralkodása után.

f.) Minthogy a' Második Szakaszban világossan meg-mutatódott az, hogy nem a' mostani Koronánkkal koronáztatott-meg Sz. *István* Király; de ellenben az - is tagadhatatlan dolog, hogy a' fok tanúknak bizonylág tételek szerént ő nékie-is, vagy az Attyának, *Geysának*, Koronát ne küldöttek volna, a' mellyel minden kéttfég kívül ő meg-koronáztatott legyen; azért méltán, kívánhaták

közönségessé tenni, mellyet *Baronius Kardinal*, és azután *Harduinus Jezuita*, az Ekklesiái dolgokról írt esméretes nagy munkáikban ki-adtak, a' szerént, a' mint az a' Római *Vaticana* nevű *Bibliothecában* kézírásban találtatik, a' hol-is a' nevezett Sz. Atyának öszve-szedett *Levelei'* II-dik Könyvének tizen harmadik *Levele* szóról szóra Deák nyelven, a' mellyen íratott, ekképpen vagon :

Gregorius Episcopus servus servorum Dei, Salomoni Regi Hungarorum salutem, & Apostolicam benedictionem.

„Litteræ tuæ ad nos tarde propter moram nuntii tui adlatæ sunt : quas quidem „multo benignius manus nostra suscepisset, „si tua incauta conditio non adeo beatum „Petrum offendisset. Nam, sicut a majoribus patriæ tuæ cognoscere potes, regnum „Hungariæ Sanctæ Romanæ Ecclesiæ proprium est, a Rege Stephano olim beato Petro cum omni jure & potestate sua oblatum, & devote traditum. Præterea Henricus piæ memoriæ Imperator, ad honorem

---

ták az érdemes Hazafiak : hová lett tehát Sz. *István*nak a' maga idejebéli Koronája? Ezen Kérdésnek meg-fejtésére íratott ímé ez a' III-dik Szakasz.

rem Sancti Petri Regnum illud expugnans,
victo rege, & facta victoria, ad corpus
Beati Petri *Lanceam, Coronamque* trans-
misit, & pro gloria triumphi sui, illuc regni
direxit insignia, quo principatum dignita-
tis ejus attinere cognovit. Quæ cum ita
sint, tu tamen in ceteris quoque a regia
virtute & moribus longe discedens, jus
& honorem Sancti Petri, quantum ad te,
imminuisti, & alienasti, dum ejus regnum
a rege Teutonicorum in beneficium, sicut
audivimus, suscepisti. Quod si verum est,
qualiter gratiam Beati Petri, aut nostram
benevolentiam sperare debeas, tu ipse,
si justitiam vis attendere, non ignoras: vi-
delicet te non aliter eam habiturum, nec
sine Apostolica animadversione diu regna-
turum, nisi sceptrum regni, quod tenes,
correcto errore tuo, Apostolicæ, non re-
giæ, majestatis beneficium recognoscas.
Neque enim nos timore, vel amore, aut
aliqua personali acceptione, quantum Deo
adjuvante, poterimus, debitum honorem
ejus, cujus servi sumus, irrequisitum relin-
quemus. Verum si hæc emendare, & vi-
tam tuam, ut regem decet, instituere, &
Deo miserante adornare volueris; procul
dubio dilectionem Sanctæ Romanæ Eccle-
siæ, sicut matris dilectus filius, & nostram
in Christo amicitiam plene habere poteris.
Data Romæ V. Kalendas Novembris, in-
dictione decimatertia."

Ebben a' Levélben Gergely Pápa, a' mint látjuk, hathatós és kemény igékkel dorgálja, főt egyszersmind fenyegeti - is *Salamon* Magyar Királyt, hogy minekutánna *Geysától*, *Béla* Királyunk Fijától, az Országból ki-veretett vólna, miért folyamodott *Henrikhez*, Német Ország' Királya'hoz, olly formán segedelemért, hogy még az Országot - is adó-fizetés alá ajánlaná, ha ötet Királyi Székébe ismét visszsa-állítaná, és abban meg-erősítené; holott ő hozzá kellett vólna az efféle segedelemért folyamodni, mint a' kinek tellyes hatalom adattatott vólna arra onnan fellyül az égből, hogy minden földi Királyokat 's Fejedelmeket szabad jó tettségére szerént ő erősíthet - meg uralkodó Székeikben, főt méltóságaiktól azokat meg-is foszthatja. g.) Ezen Levelében a' Szentféges Atya, a' maga dorgáló és fenyegető beszédének

---

g.) Illyetén nem tsak az Egyházi Karokon, hanem még a' Világi Fejedelemségeken-is uralkodó felléges hatalmat tulajdonított magának *Hildebránd*, a' mint az Európai Királyokhoz küldözött önnön maga Leveli nyilván mutatják; nevezetesen *Lib. III. epist. 6. IV. 2. 3.* számtalan sok Írókról fel-jegyzett tselekedeti-is hasonlóúl mintegy e' Világ' Monárkhájának lenni bizonyítják, *Prosper Aquitanicus'* mondása szerént:

— *Quidquid non possidet armis,
Relligione tenet.*

nek meg-erősítésére, az egyéb okokon kívül *Péter* Magyar Királynak példáját hozza elő, hogy, midőn ez előtt hasonlóúl ötet is a' Magyarok Országjokból ki - üzték, és helyette *Abát* választották volna magok' Királyoknak, azt a' Római Sz. Széknek kell méltán tulajdonítani, hogy *Péter* Király ismét újjolag Királyá lehetett; mert ugyan-is, midőn *Harmadik Henrik* Császár, *Hermannus Contractus*' számlálása szerént, 1044-dikben Magyar Országot *Péter* Magyar Királynak hűségére fegyverrel meg-hódoltatta, azt, Sz. *Péter* Apostolnak tiszteletét maga előtt tartván, abbéli buzgóágából tselekedte, mellynek bővebb meg - bizonyíttására, a' *Koronát*, és *Túrótzinak* jelentése szerént, *Péter* Királytól néki által-adatott arany *Lántsát*, magával Rómába el-vitte, és az Országnak ezen tzmereit Sz. *Péter*' lábainál annak templomában le-tette állandó zálogúl annak bizonyos jeléül, hogy azon Magyar Országban uralkodni akaró minden Királyoknak hatalmok a' Sz. *Péter*' Székitől függesztenék - fel.

Látjuk azért *Hildebránd* Pápának fellyebb elő-adott Leveléből, hogy a' Magyarok' Koronája, mellyel Sz. *István* meg-koronáztatott vólt, *Péter Király*' idejében a' Lántsával együtt Rómába örökkül el-vitetett, és Királyainknak a' Királyi méltóság felett egymás ellen való fok rendbéli töreke-
dés-

dések 's pártoskodások alatt ott szoros őri-
zetben tartatott, hogy annál fogva inkább
lehetne a' Sz. Széknek vagy egyik, vagy
másik Fél' vizsfzálkodását zabolán tartani:
és vallyon *Hildebránd'* Politikája szerént
mind ez ideiglen-is nem tartatik - é még
ottan ?

Ha azért ezek szerént az igék szerént
Hazánk a' maga első Koronájától ekképpen
meg-fosztatott: az a' nehézfég adja itt elő
magát, hogy Sz. *István*, *Péter* és *Aba* Ki-
rályok után a' következett Királyok minémű
koronával koronáztathattak - meg mind ad-
dig, míg ez a' mostani másodszeri Koro-
nánk kezünkbe nem került volna ? Mind
külső 's mind Hazánkbeli Historicusoknak
e' dolog aránt való mélyféges hallgatások
után, mit tudunk annál egyebet mondani,
hanem hogy azon idő közben vólt Király-
aink, vagy *I. Károly*, vagy ugyan *I. Wla-*
dislaus Magyar Királyoknak példájok sze-
rént koronáztattak - meg, kik közül az első-
ről azt olvassuk, hogy *VIII-dik Bonifa-*
cius Pápának parantsolatjából, *Gergely* ne-
vű Esztergomi Érsek által, rendes Király-
fágra Korona nélkül-is fel-kenettetett; a' má-
sikról - is közönségesen nyilván tudjuk, hogy
Erzsébeth Kiralynénál lévén az Országnek
akkori koronája, Székes-Fejérvárott le-vet-
ték Sz. *Istvánnak* az óltáron álló képének
fejéről a' koronát, és azzal koronázták - meg
a' mi

a' mi Magyaraink említett I. Lengyel *László* Királyunkat.

Minthogy a' Magyar Koronáról a' minapában írott *II-dik Szakaszban* ellene mondhatatlanul meg-mutattam, hogy nem ezen mi mostani Koronánkal koronáztatott légyen-meg Sz. *István* Királyunk, ezen fő okokra nézve leg-inkább, hogy *Ducas Mihály* Görög Császárnak, és ennek édes Fijának az *Ifjú Constantinus Porphyrogenitus Imperator*nak, nem különben *Első Geiza* Magyar Királynak, képeik szemléltetnek azon, és neveik olvastatnak rajta: annakokáért azt kellene már itt nekünk világossan meg-mutatni, hogy ez a' Görög Országi műhelyben készítettett Koronánk a' Napkeleti Birodalomból minémű úton és módon kerülhetett tehát a' mi kezünkbe? De minthogy ezen dologról sem a' Bizantinus Görög Íróknál, sem más idegen Országi, vagy Hazánkbeli Historikusoknál tsak eggy szóval fints sohol semmi emlékezet! azért illyetén homályos dologban nem különben, hanem a' mint a' fetétben szoktunk tselekedni, tsupán tsak lassanként tapogatódva találkozhatunk valamire. Részemről én azt mondanám: hogy minekutánna *Ducas Mihály* Görög Császárt *Nicephorus Botaniates* fejedelmi méltóságából erőszakosképpen le-vetkeztette volna, osztán *Éfésusi* Érsek korában, *Baronius* Kárdinálnak hiteles tudósítása szerént,

Olasz Országba által - ment, és VII-dik Gergely Pápa előtt esedezett, hogy őtet állítsa - vizsgálja előbbeni Császári Székébe. Kapott a' jó alkalmatosfágon Gergely Pápa, és, az ő VIII-dik Könyvének 3-dik Levele szerint, mind a' világi, mind a' Papi Rendenn valókat hathatós igékkal serkentgette, hogy liessenek a' szerentsétlenül jártt *Ducásnak* fegyverrel lejendő védelmezésére, reményl - vén azt, hogy majd annál fogva szintén úgy a' Napkeleti Birodalomra - is hatalmát kiterjesztheti, a' mint már minden Napnyú - goti Királyokat és Fejedelmeket magához tartozó engedelmesfégre meg - hódított volt. Azért a' Szentféges Atya fegyverbe öltözteti nevezetesen *Robertus Guiscard Northman - nüst*, Apuliának és Siciliának Fejedelmét, ki Hadí Fő - Vezérül rendeltetvén, roppant táborával küldetik a' Görög Birodalom el - len, és majd *Alexius Comnénust*, akkori Görög Imperatort, 1081 - ben olly szörnyen meg - verte, és, a' mint *Anna Comnena* - is írja *Alexidssának* IV-dik Könyvében, tábo - rát fel - dúlta 's prédálta, magát - is sebbe ejt - vén mindenütt nyomban űzte 's kergette, el - annyira, hogy szinte már könnyű lett volna *Ducást* Konstantzinápolyba bé - vinni, és Császári Székibe újra bé - ültetni, hanemha *Gergely* Pápa kényszerítettett volna *Guiscár - dot* győzödelmeskedő táborával együtt Ró - ma' Városának óltalmazására vizsgálja - híni, a'

mellyet *IV-dik Henrik* Császár azomban ostrommal környül - vett , hogy Róma' Városán , kivált a' Szent Atyán , boszszúját példásképpen tölthesse.

Így lévén a' dolog, vallyon nem méltán lehetne - é így gondolkodnunk : hogy *Ducás Mihály* az akkori időknek forgása szerént, a' maga' Császári Koronáját engedelmesfégenek meg - bizonyíttására *Gergely* Pápanak által - adta; vagy pedig a' győzödelmeskedő *Guiscard'* táborának kezébe akadván győzödelmének jeléül a' Sz. Péter' templomába bé - vitte a' szerént, a' mint fellyebb említettök, hogy *III-dik Henrik* tselekedett vólt régi - ben , midőn Péter Királyt Királyi Székibe bé - ültette , a' Magyar Koronát Rómába a' Sz. Helyre győzödelmének állandó zálogául el - vitte. *h.*)

De .

---

h.) A' miólta ez a' mi Koronánk az első Kóh - ból ki - került, nyilván némelly változtatásokon , igazíttatásokon mehetett az által széllyel imitt amott lett vándorlása , hur - tzoltatása , 's el - zálogosíttatása közben ; minthogy a' többiről hallgat az írás , drá - ga köveire nézve meg - esett híjánosságát ugyan tsak a' magunk Historikusai - is em - legetik. Minapában ugyan a' Budai Tűdó - fok a' Deák Ujságokban azt láttattak ál - lítani , hogy a' Koronának karimájáról le - tsüggő arany lántzokonn ki - nyílt Liliomok szem -

De Rómából (az itten ismét a' Kérdés) mi módon költöztethetett által a' mi második Koronánk a' Magyar Hazába? Minthogy *VII-dik Gergely*, minden Historikusoknak meg-eggyezések szerént; mind az előtte; mind az utánna élt Pápáknál leg-bátrabb szívű, leg-buzgóbb; és leg-hatalmasabb Atya lévén, a' szerént már *Első Geyza* Királyt-is a' maga' engedelmesfégére egészfzen meg-nyerte ugyan; a' mint ez az egymás között való levelezésekből ki-tetszik; a' melyek *Baronius*nál és *Hardvinnus*nál olvastatnak, de azt el-nem-nyerhette; mert a' Koronának Rómába lett vitele előtt négy esztendővel meg-hólt: azért inkább lehet

C 2

gon-

---

szemléltetnek; de ingyen sem Liliom az, a' mit annak lenni gondolnak, hanem világossan három levelű zomántzolt tzi-frázat, *Trifolium encaustó incrustatum*; inkább meg-lehet engedni, hogy az Arany-Almán vagy Golyobison két rendbéli Liliomoknak formáji vagynak le-rajzoltatva a' szerént, mint ama' híres hajdani *Andegávi* Házból származott Királyoknak tímerén szemléltetnek, a' mellyet *Robert Károly*' *Neápoly*-ból a' XIV-dik századnak eleinn ide került Királyunknak idejére lehet meg-határozni; mivelhogy ő-is azon Házból származván a' maga' pénzeire ollyatén Liliomokat vevetett; mert ugyan-is az előtt mi köze lehetett volna a' Magyar Hazának a' ki-nyílt Liliomokhoz?

gondolni, hogy Sz. *László*nak küldötte légyen azon birtokában lévő Koronát *Gergely* Pápa, annak nyilván meg-mutatott buzgólagáért, mellyel mind a' Római Anyaszentegyház iránt, mind pedig a' szentféges *Atyának Személye* iránt példásan viseltetett, a' mint *Gergely*nek ahoz küldött Levelei, és egyéb *Históriák* - is, bizonyítják; nevezetesen annyira buzgott *IV-dik Henrik* Császár ellen, a' Sz. *Péter*' Székinék ellensége ellen, a' ki Róma' Városára fegyveres néppel rohant vólt, hogy az abban uralkodót mind szent hivataljától, mind Szent *Péterről* reá-ízállott örökségétől meg-fofsza, hogy *Gergely* Pápának ügyét annak még halála után is rajta végben-vitt méltatlanfágáért kívánta meg-boszfúllani: mert midőn *Nemetum*' Városában *Henrik* ellen a' Katholikusok közönséges Zsinatot tartottanak vólna, Szent *László* - is oda küldött Követyei által, *Bertholdus Constantiensis*' tudósítása szerént, 20-ezer fegyveres Magyar Lovas Katonából álló sereget ajánlott, hogy a' Sz. Szék ellen törekedő *Henrik*nek zenebonáskodása annál könnyebben le-tsillapíttathatnék. Ek-képpen küldött *Gergely* Pápa *Rudolf*nak-is Koronát Rómából, midőn *Henrik* Császárt hivataljából ki-vetette vólna, és amaz választatott vólna helyette Római Birodalombéli Királynak, a' mint *Leo Ostiensis*, *Otto Frisingensis*, és mások, hitelessen bizonyítják.

De ellenben azomban vallyon nem érdemi. é meg az-is méltán figyelmetesfégünket, ha, némelly Tudosoknak vélekedések szerént, így-is okoskodnánk: Minthogy *Eljő Geysa* Királyunk' képe nevével egygyütt Koronánkat díszesítti, azt *Ducás Mihály Geysának* számára készíthette, és ugyan nékie-is küldhette, úgymint a' ki *Geysához* Követeket küldött ajándékokkal a' vele kötött szövetségnek és barátságának meg-erősítésére, mellyen *Salamon* felettébb meg-háborodott. E' miatt mikor *Lászlóval*, az Öttsével, készülnének a' *Salamon* ellen való ütközetre, 's tanátskoznának arról, mi módon kezdenék a' viadalt a' *Vátzi* erdő' környékénn, *László* álmat láta, és meg-beszéllte a' *Bátyának*, hogy látott volna egygy Angyalt, ki *arany Koronát* tett-fel a' *Geysa'* fejébe; a' mit ez hallván nagyon meg-örüle, 's néki bizakodott. Meg-is verte akkor *Salamont*, és a' diadalom után, a' mint *Túrótzi*, és több előtte 's utánna élt Magyar Historikusok írják, nem fokára Székes-Fejérvárott meg-is koronázták. Hát ha az akkori tudatlan vak világban élt, 's akármit-is könnyen el-hívő embereknek szokások szerént amaz áhétatos *László*, buzgósfágtól indíttatván, az álmat tsak a' Népnék bátoríttására gondolta, és már akkor ott-is lehetett a' Görög Császártól küldött Korona; és így mikor ezután *Geysa* ezen álmodo-

zott Koronával meg-koronáztatott, az álom-
is ofztán ekképpen egészen bé-tellyese-
dett: ez pedig igen nagyot tett ezen törvé-
nyes Királyok ellen pártoskodó két Atya-
fiak' *auctoritass*ának 's fő méltóságának meg-
erősítésére. Nyilván való dolog ez-is, hogy
Ducás még Császár korában *VII-dik Ger-
gellyel* jó barátságban élt, a' mint ezen Pá-
pának *Mihály* Imperátorhoz írt tizen-nyol-
tzadik Leveléből az I. Könyvben ki-tetszik,
és így hogy *Geysa* magát egészen a' Pápa'
hatalma alá ajánlotta, *Gergelynek* világos
levelei szerént, *Ducás*-is nyilván arra néz-
ve kívánt annak pártjára állani, el-annyira,
a' mint fellyebb-is említettök, hogy ajándé-
kokat küldvén Követjei által *Geysával* ba-
rátságoson öfzve - szövetkezett, nem pedig
Salamonnal, mint a' ki *Henriknek* a' Pápa'
ellenfégének *Clienze* vólt; mellyen igen meg-
háborodván *Salamon* meg - békélhetetlenül
háborgott a' két öttseivel, sőt, ez októl in-
dítatván, még a' Görög Birodalom ellen-is
nagyon törekedett.

A' mint az előbbi *Szakaszokban*-is je-
lentettem, ez a' mi Koronánk eleinten, a'
mint alkotmányából ki-tetszik, a' Görög Im-
perátoroknak Koronájok szerént, mellyet
*Anna Comnena Alexiáss*ának III-dik Köny-
vében le-ír, tsak ki-nyílt, és tetétlen Koro-
na lehetett, azt azután valamelly tudós Ró-
mai Mesterek tsínossan tetővel gömbölye-
gen

gen bé-fedezték, és rajta által két fél ábronsos formájú pléheket keresztül vonván, az Apostoloknak képeit sorban azokra helyeztették, és Deák neveiket Gothusoktól vett Deák betűkkel reá-írták. Ha már a *Diplomatica* Tudományhoz jól értő valamely Tűdósoknak az a szerentséjek lehetne, hogy azon Gothusokról és Longobárdusoktól költsönözött Deák betűket szoros vizsgálóra vehetnék, nem kétlem, hogy ki ne tapogathatnák avagy csak a betűknek formájiról, 's azoknak vonásiról, mellyik ízázadra, 's annak-is mellyik ízakafszára lehetne annak tsinálmányát meghatározni; reménylem, hogy eddig elő-ízámlált vélekedésimben nehezen tsalattatnám-meg. i.)

C 4

A' ki

i.) Ambár ez a' mi mostani Koronánk más légyen-is a' Sz. István' Koronájától: de azért sem betsire, sem illendő tiszteletire nézve attól semmire nem különböz; hasonlólúl, 's szintén úgy Szent és Apostoli Koronának mondattathatik, a' mint ezt T. nagy érdemű *Koppi Károly*, Piarista, a' Pesti Fő Oskolában Historiát tanító Professor, a' Budai Deák Ujságokban ezen Szakaszhoz ragasztott tűdós Jegyzéseiben nyilván előadta. Méltók a' belzédi, hogy ide egészszén kiíráttassanak: „*Fundamentales Regni Leges ita*
 „ *in Regno hoc ordinatæ sunt, ut dignitas,*
 „ *et veneratio Coronæ a coronatis, firmitas*
 „ *vero legibus a pactis occasione solemniunt*
 „ *coro-*

A' ki pedig ezeknél világossabban többet tud, ám [szólljon hozzá, és írjon, de nem fara-

---

„ coronationis ictis accedat. Verum quidem
 „ est, iam Seculo XV. Regum aliquorum
 „ illegitimam coronationem, quod hac Co-
 „ rona redimiti non fuerint, reputatam fuis-
 „ se; ast, si ratio huius in prævertendis in-
 „ testinis motibus propter ambiguum non sta-
 „ bilitæ hereditatis successionem quærat,ur,
 „ nostra quidem opinione illustratum iri as-
 „ sertum hoc speramus. Sacra, quod uncti-
 „ tis chrismate Regum a sanctitatis laude
 „ clarorum capitibus imponatur; Apostolica,
 „ quod Reges Hungariæ Apostolorum munia
 „ in Regno Hungariæ hereditate obtinuerint,
 „ nonne iure quoque dici potest? Anne, si
 „ Carthuitii, Surii, Bollandi, et aliorum
 „ Legendistarum, mediæ ævi opiniones adfe-
 „ rentium adstipulari sententiæ recusent, eam
 „ monitu Angeli Sylvestrum II. sancto Ste-
 „ phano Protoregi submisisse, quid venera-
 „ tionis eiusdem decedat? Hæc omnia iis,
 „ qui salebrosam hanc investigandarum de
 „ Corona opinionum viam ingredi cupiunt,
 „ expendenda; Diplomata cœvis Historicis
 „ non existentibus, sollicitè ubivis excutien-
 „ da &c.”

Végezetre mind ezeknek olvasása után nem ártana a' többek között leg-alább-is ama' Hollandiai híres *Elzvir* nevezetű tudós Könyvnyomtatóknak Gyűjteményi között az illy titulus alatt: *Respublica & Status Regni Hungariæ*, ki-botsátott Könyvetskének VII-dik Részét-is meg-olvasni,

faragatlan pennával; k) mert az a' tudós Hazánkfiához nem illik. — Debretzenben,

C 5

Böjt'

é.) Reményfégünkön kívül esett, hogy Hazánkfiái között találtatott, a' ki elég *faragatlan pennával* kezdette a' maga' elébbeni hibás vélekedéseit támogatni némelly aprólékos Írásiban, de kivált 1793-dikban Budán ki-nyomtatott lyukatsos *Kostájában*, nevezetesen §. XLVIII. a' 80. és 81-dik levélben. Sajnálható dolog, hogy olly' nagy érdemű 's tekintetű, egyszersmind szép tudományú Emberünk a' féle illetlen motskolódásokra vetemedhetett, a' mellytől könnyen meg-türtöztethette volna magát, ha Túrótzinak és Bonfiniusnak ama' szava' hihető 's értelmes Magyar tolmátsolóját, *Hel-tai Gáspárt*, Magyar Kronikájának LII. és LIII-dik Részében jól meg-olvasta volna; onnét ki-tanúlhatta volna, ébrentenn-é vagy álmában látta László Hertzeg az Arany Koronát Geysának fejére az égből le-szállani. Ugyan-is tudva lévő dolog az a' Sz. Íróknál, hogy a' régi Proféták 's az Apostolok-is mikor valamelly látást láttak, elébb exstasisban vagy el-ragadtatásban estének, mint Sz. Péterről-is olvassuk *Csel. X: 10.* és azután ilyen álmoknak állapotjában látták a' látásokat. László Hertzeg -is azért úgy gondoltathatik, hogy a' több Fő-tisztekkal ló háton tanátsot tartván reggel idején el-szunnyadt vagy el-ragadtatott elméjében, Sz. Péter Apostolnak példája szerént, a' kinek tiszteletére talám ugyan ez okért építetett idővel arra a' helyre a' Sz.

Péter

Bőjt' más' Havának 13 - dik Napján, 1791 -
dik Esztendőben.

NEGYE.

Péter Kápolnája-is; és akkor látta az Arany Koronát le-hozó és Geysa' fejébe tévő Angyalt: Mert ha ezt álmában nem látta volna, hogy hogy eshetett volna meg, hogy azt a' jelen lévő Geysa nem látta és nem érzette volna? és hogy hogy kívánhatta volna bé - tellyesedését annak a' látásnak Geysa, ha az álomban nem láttatott volna Lászlótól? Kár volt annak okáért a' magát fennyen hánytató Irónak ezért az ártatlan értelemért olly' nagy lármát indítani; annyival - is inkább, kívált hogy Túróczi' beszédinek rendes folyamatját helytelen *interpunctio* által ravaszúl meg-változtatta, midőn ennek ez ígéit — *clara die vidit* — közbe - vetendő szükséges *comma* nélkül öszve - zavarta. — Lehet *Katonáson*'s furtsán írni, de minden tséltsap vagdalódzások nélkül. — *Consulat Rev. Auctor Scriptorum Sacros æque ac Profanos de visionibus exstaticis diferentes, Tolandum præprimis in Originibus Judaicis: desinet pro more suo Loyolítico, ut quidem solet, tanto cum strepitu, tam fervide, nobis quoque insultare.* — Botaniates Görög Császárról pedig más alkalmasabb helyen fogunk idővel szólni.

NEGYEDIK SZAKASZ.

A *Hadi Történetek* nevezetű Bétsi Magyar Újfágoknak Íróji a' közelebb el-múlt Novembernek közepe tájján a' Magyar Koronáról ismét egy különös tudósítást hírdettenek-ki, mellyet valamely nevezetlen Hazafi tett-fel e' végett; 's mellyben azt kívánta értésünkre adni, hogy a' mostan el-múlt Török háborúnak alkalmatosfágával Bukerestben, Oláh Ország' népes Várossában, Fő Hadi-Vezér' Koburg Hertzeg' szállításán látott-é? avagy talán tsak hallott lenni egy olly' nyoltz-száz esztendő's Görög Historikus Könyvet, mellyben a' mi szent, féges Koronánknak formája le-rajzolva, alkotmányja pedig le-írva találtatik; a' mellyel régenten egy valamely Görög nevezetlen Császárral, egy nevezetlen Magyar Hertzeget meg-ajándékozott, midőn Keresztyén-né lételekor egyetlenegy nevezetlen Leányát annak feleségül adta, és egyszersmind Magyar Országhoz tartozó minden ő jussáról örökösen le-mondott volna. Ez a' bizonytalan Historiátska, a' mint látszik, tsupán tsak arra mégyen-ki, mintha mondta volna a' nevezetlen Hír-mondó, hogy látta, vagy hallotta volna ő nem régiben, hogy

a ve-

a' velős kontz a' maga' feje felett erre vagy amarra sebessen kerefztül által repült volna. Nem kevés gyalázatjokra szolgálna az a' Magyar Országi Tűdósoknak, ha minden Görög Historikusoknak nyomtatásban világra ki-jött munkájikba mind eddig bé nem tekintettek, és annak a' nevezetlen Tűdósítónak a' Koronáról fellyebb említett beszédire reája nem akadtak volna.

De míg ez a' Bukeresti Görög Historikus, Kóburg Hertzegnek hathatós közbenjárása által, Oláh Országból hozzánk elérkeznék: lássunk mi e' tekintetben némelly bizonyosabb dolgokat, a' kezünkönn fogani szokott Görög Írókból. Talám szintén annak a' szagát érzette-meg az érdemes Tűdósító, a' mellyet *Scylices Curopalata*, a' XI-dik Százban élt Byzantiumi Görög Író, beszéll a' maga' munkájának éppen tsak nem végezetén, hogy midön *Nicephorus Botanistes*, hajdani Görög Császár, a' ki *Ducás Mihályt* Császárfágától meg-fosztotta, a' Duna-melleyéki tágas térségeken lakozó Scytháknak két hatalmasabb tsordájitól, (horda) *Patzinatzesektől*, és *Comanusoktól* gyakran háborgattatnék, osztán velek megbékélvén szövetséget szerzett; azon frigykötésnek meg-erősítésére a' Magyarok' Királyával-is öfve-barátkozott, kit a' Görög Író *Καλκς Ουγγαρίας*, *Ungarias Králessnek*, az az, Magyar Ország' Králessének

nevez; és imé az így nevezett Magyar Ország' Királyával kötött szövetségnek örökös fenn-tartására a' maga' nényének leányát *Synadenét* feleségül ajánlotta, sőt nékie-is adta, vele-is élt házaságban szintén a' Királynak haláláig; ekkor osztán ez a' *Theodulus Synadenestől* származott *Synadene* nevű Magyar Királyné vissza-tért Byzantiumba, a' maga' születése' földére. Jóllehet *Scylices Curopalata* ugyan a' Magyar Királynak nevét itt nem említi; hanem csak *Ungarias Kralesnek*, az az, Magyar Ország' Királyának nevezi: de *Bonfinius*, Magyar Országi Historikus, Második Tizedének harmadik Könyvében ugyan azon Királyt, a' kivel *Nicephorus* ölzve-szövetkezett, világosan *Geysának* mondja lenni. De egy átaljában nem-is lehetett különben lenni e' dolognak: mert *Nicephorus Botaniates Imperator*, *Geysa* Magyar Király, és *Scylices Curopalata* Historikus-is, mind hármann éppen egy időben együtt éltek, ha az esztendőket az esztendőkkal szorosan egybe-vetjük.

Ezek szerént Görög Országi Leány lévén *Geysának* felesége, még pedig, a' mint fellyebb láttuk, *Nicephorus Botaniates* Görög Császárnak igen közélről való rokona: nem tsuda tehát hogy Koronánkonn *Despotesnek* neveztetik *Geysa* Királyunk. Mert ugyan-is annak alsó karimás kerületén a' Király.

rálynak képe alatt, így folynak sorjában szó-
ról szóra az ígék: Γεωβιτζ Δεσπότης πισός Κεϋ-
λης Τερχιας, az-az *Geobitza* (*Geyza*) *hív*, vagy
hűséges Despotés, *Turciának* (Magyar Or-
szágának) *Királya*.

A' *Ducás* nevezetű Császároknak ide-
jekkor a' Konstantzinápolyi Udvarnál a' *Des-
poták'* titulussa vólt a' leg-első Méltóság az
Imperátoroké utánn, jóllehet ők semmi hi-
vatalt nem viseltenek légyen-is, mint a' XV-
dik Századtól fogva az *Aranj-gyapjas Vi-
tézek*, és az azután elő-állott egyéb fényes
tzímerű Rendek, mind e' mái napiglan szok-
tanak lenni. Illyenek vóltak többnyire a'
Császároknak fiai, atyafiai, vejei, és egyéb
rokonai. Vagyon kezünknel *Romanus Dio-
genes* Görög Császárnak illy Görög fellyül-
való-írással egy régi pénze: ΡΩΜΑΝΩ ΔΕΣ-
ΠΟΤΗ ΤΩ ΔΙΟΓΕΝΕΙ, az az, *Romanus
Diogenes Despotésnek*; melly akkor vere-
tett, midőn *Constantinus Ducás* Császár-
nak Özvegyét, ama' szerentsétlenül járt *Du-
cás Mihály* Imperatornak Annyát, *Eudo-
ciát*, feleségül el-vette, és az egész Napke-
leti Birodalomnak igazgatásában annak tár-
sává, *Corregensévé* lett: még *Alexius Com-
nenus*nak ideje utánn-is mindenkor elébb va-
lók vóltak a' *Despoták* még a' *Sebastocra-
tesek*nél és *Cæsarok*nál-is, az az, a' máso-
dik és harmadik Fő-Uralkodóknál-is. Az
illy *Despotáknak* szokott meg-koronáztatá-
sát,

fát, nem különben koronájoknak formáját, alkotmányát, ékesfégét eléggé elő-beszéli *Codinus* Görög Historikus, a' Konstantzinápolyi minden viselt Hivatalokról írott munkájának XVII-dik Könyvében.

Despota senki nem lehetett, hanemha Konstantzinápolyba lévén lakozása, az *Imperator*nak jelen létében nagy pompával meg-koronáztatott volna; ha pedig valaki *Despotesi* méltóságra emeltetett az *Imperatorok* által annak távol létében, akkor a' *Despotesi* Koronával-is meg-ajándékoztatott. Illyen *Despoták* voltak *Peloponnesus*nak, *Aetoliá*nak, *Epirus*nak, *Serviá*nak *Despotusi*; illyen *Despota* volt *Khágánus*, a' Hunnokok' Vezére, *Theophilactus Simocattá*nak tanúbizonyfága szerént, a' hetedik Könyvében; illyen volt *Boësilds*-is *Mysidá*nak *Despotese*, *Cantacuzenus* első Könyvének bizonyfág-tétele szerént: de nevezetessen közelebb illyen *Despotes* volt *II-dik Geysa* Magyar Ország' Királlya-is, Sz. Lászlónak testvér bátyja, a' mint e' Koronánkon lévő világos *Inscriptio* bizonyítja, a' mellyet most mindjárt amott fellyebb le-íránk.

Ezek szerént mi lehet hihetőbb dolog, hogy *Geysa* el-vévén feleségül *Synadinét*, *Nicephorus*nak közetről való rokonát, ezen *Despotesi* méltósággal ötet-is meg-tisztelte, és *Felsőesi* titulussal *Βασιλεία σε*, *Maiestas Vestra*, nevezettel illette; és egyfzersmind

ezen fő méltósághoz köttetett *Despotusi Koronát*-is hozzá a' Császár meg-küldötte? annyival - is inkább, hogy világosan írják a' Historikusok, hogy *Geysával* frigyet kötven a' Görög Imperator, annak ajándékokat - is küldött bizonyossan. Ha vallyon *Synadenére*-is, *Geysa* Királynéra, mint a' Görög Imperatornak hűgára által - szállott volna ez a' Despotesi fő méltóság, mivel még az *Alszonyi Nemmel*-is közöltetett vólt az többnyire, és *Despoenáknak*, sőt *Basilissáknak* hívattattak, arról semmi bizonyost most mondani nem tudunk.

Hogy *II-dik Geysa* Királyunk, Szent *Lászlónak* testvér bátyja *Koronánkon Despotának* neveztetik, az éppen nem példa nélkül való dolog, mert midőn ama' hatalmas Görög Imperator *Emmanuel Comnenus* azon mesterkednék, hogy Magyar Országot házosfág által idővel a' Görög Birodalommal egyesíthetné: tehát egyetlenegy *Mária Porphyrogenita* nevezetű Leányát *III-dik Geysa'* ifjabbik fijának *III-dik Bélának* házas társúl adta *1162*-ben; *Byzantiumban* mint *Vejét Despotesi* méltósággal meg-ajándékozta, egyszersmind még *Cæsari* titulussal - is meg-tisztelte; a' melly *Felsőgesi titulusok* még az akkori időben-is a' *Konstántzinapolyi Udvarnál* a' leg - első főbb méltóságok vóltanak mindjárt az Imperatoroké utánn. Ezt az ekkori időben élt *Cinnamus Idnos* nevű

nevű Byzantiumi nevezetes Görög Író Historiájának ötödik Könyvének nyóltzadik Szakaszában hitelesen ekképpen beszéli.

Olvassuk-még figyelmetesen az említett *Codinus Cüropalates*nek, a' Görög Udvari Hivatalokról egybe-szedett Könyvének XVII-dik Részét, minéműek szoktanak többnyire lenni a' Despotáknak Szá nokra készített Koronák, mind formájokra, mind egyéb ékeségeikre nézve: különös szép meg egyező hasonlatosfágot találunk mind a' két fél között, ha nem tökéletesen-is; mivel-hogy amazok-is hol egy's hol más tekintetekre nézve az időknek forgások szerént változhattanak; *Codinus*-is a' Despoták' Koronájának le-írója mintegy három-száz észvendőkkel; élt későbbben *Geysánál*; a-zomban azt-is ki tudná meg-határozásképpen nekünk elő-számlálni; minémű változásokon, tsinosgatásokon mehetett-által ez a' mi szentséges Koronánk közinkbe lett érkezése után? leg-alább-is a' két fele-más Görög és Deák *Inscriptió*kából világosan kitétetszik, hogy a' két egymástól különböző Napkeleti és Napnyúgoti Nemzettségek' tudós Mestereiknek kezekenn fordúlt az meg, az időknek különböző szakaszzaikban.

A' fellyebbeknek elő-adásokból már azt-is világosabban által érthetjük, mitso-da Korona lehetett az, mellyről, a' mi Historikusaink' beszédjek szerént, Sz. László

álmodott volt akkor, midőn *Salamon* Királlyal a *Váti Erdő* mellett, a két pártos atyafiak meg-akarnának ütközni, azt hírlevén a magok' táborában ama' mindent könnyen el-hívő Nép előtt, annak bátoríttására, hogy látott volna *László* egy *arany koronát* az égből le-szállani *Geysának* fejére; holott már akkor jelen lehetett a *Konstantinápolyból* küldetett *Despotesi Korona*, a' mellynek oldalán *Geysának* mind tulajdan *Képe* rajta szemléltetik, mind *Neve* rajta olvastatik; azért néki bizakodván az a' vak buzgó Nép ez által a' ditső álombéli beszéd által, győzedelmet-is vettek *Salamon* Királyonn, egyfersmind az álom látás-is osztán bé-tellyesedett, mert nem sokára a' véres ütközet után *Geysa Székes-Fejérvárott* meg-is koronáztatott azon égből le-szállani mondatott *Angyali Koronával*, minthogy az elébbeni, *Sz. Istvánnak* rendes *Koronája* már ez előtt jó idővel *Rómába* elvitetett volt, *Hetedik Gergely Pápanak* hiteles tanúbizonyfága szerént. — Ah bizonyára! Országunknak ezt a' régi drága *Kintsét* kellene nekünk a' szentféges *Atyának* engedelmeből *Rómában* a' *Gazophilatiumban*, *Kintstartó házban*, fel-kerestetnünk, és kezünkhöz kerítenünk! — Reményljük, így örlődik-ki osztán még valahára a' tökéletes valóság. — De azomban el-várjuk ezen beszédünkre mit fog nekünk ama nyöltz-

záz esztendőös *Bukeresti* Görög Historikus mondani. — Debretzenben, 21-dik Decemberben. 1791.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Ne távozzunk el meszse a' mi szentféges Koronánktól; jertek, Hazám - fiai! nézzük körül még továbbá - is azt gondos figyelmesféggel: bizonynyal ő maga tészen önnön magától leg-hitelesebb tanúbizonyfágot; tsalhatatlan jelekből ki - nyilatkoztatta a' maga' eredetének valóságos idejét. Minthogy tudniillik *Ducás Mihály* Görög Császárnak, és ennek Fijának az Ifjú *Constantinus Porphyrogenitus* Imperatornak, és *Második Geyfa* Magyar Királyunknak valóságos Képeit és neveit szemlélteti magán: ezzel nyilvánfágon értésünkre adta azt minékünk, hogy azon egy időben együtt élt három Uralkodó Fejedelmeknek idejekben készítettett volt az a' Napkeleti birodalomban. Ha ugyan - is újabb vizsgálódásra veszfűk még egyszer e' tekintetben ezt a' fenn forgó dolgot, és valóban gondos szemekkel szent Koronánkra reá tekintünk: azontúl egyszeribe mindjárt szemünkbe tűnhetik, és egy meg - tekintéssel nyilván által - láthatjuk; hogy a' melly tízmesen a' mi Idvezítő Urunk *Jésus Kristus* -
D 2 nak

nak ditső Képe szemléltetik előlről szemközt a' Koronának homlokán: szintén olly tziemesen vagyon *Ducás Mihály* Görög Császárnak - is a' Képe ellenben gondolván hátúlról a' tarkójánál le-festve. Látjuk ugyan-is előlről a' Jésus Kristust Királyi székiben ülvén egygy egész póltzal fellyebb emeltetvén helyeztetve lenni; és királyi trónusának szintén alsó zsámolyánál egygy egész grádittsal alább balról a' *Gabriel Arkangyalnak*, jobbról pedig *Mihály Arkangyalnak*, és ezek után azon alatsónabb sorban mind két óldalról a' több Szenteknek, Szent *Demeternek*, Sz. *Györgynek*, Sz. *Kosmának*, és Sz. *Domjának* képeit szemléltetni, annak világos ki-ábrázolására, hogy a' Jésus Kristus olly' mindenek felett fel-magasztaltatott mennyei Felső, ki még az *Árkangyaloknál*, a' *Szenteknél*, és minden mennyei *Karoknál* fellyebb való, és ezek mindnyájan az ő trónusának zsámolya körül szakadhatatlanúl udvarolnak. Hasonlóképpen ha már meg-tekintjük a' *Koronánknak* hátúlsó részét-is azon gondosfággal, ott találunk három *Uralkodó Fejedelmeket* egymás mellett sorjában, *Ducás Mihályt*, *Constantinus Porphyrogenitust*, és *Geysát*; a' hol-is jobb kézről *Constantinus*, bal felől pedig *Geysa* foglaltanak magoknak helyet: de már *Ducás Mihály*, mint akkori uralkodó Görög *Imperator*, ezek között középen hasonlóúl egygy egész póltzal fellyebb

lyebb emeltetett helyen Császári trónusában egész *majestással* 's méltóféggal fel-helyezettettnék lenni szemléttetik, nyilvánfagos jelleül, hogy ő vólna az, és nem más, a' ki akkor a' Napkeleti birodalomban felségesen uralkodnék, midőn ez a' Korona készítették. És így ezen mostan le-írt két rendbéli tziemes ki-ábrázolásokkal, mind a' Kristusnak menyeei Királyfága előlrül: mind pedig egyszersmind *Ducás Mihdlynak* a' Görög birodalomban való földi uralkodása hátúlról a' Koronán, mintegy tükörben, világosan elő-adattatnak.

Nagyobb világosíttásnak okáért ide járúl az - is még itt másodszer, így lévén Koronánkra *Ducás Mihdlynak* képe mellé annak egész titulussa fel-mettzetve: *Μιχαήλ 'εν Χριστῷ πιστῶς βασιλεὺς Ρωμίων ὁ Δευκας*, *Ducás Mihály Romaiaknak a' Kristusban hűséges Királya*, vagy *Imperatora*, ezzel a' szólnak formájával, hogy *εν Χριστῷ*, a' *Kristusban* mondatik *Rómaiak' hűséges Királynak* lenni, azzal nyilván az adatik elő, hogy *Ducás Mihdly* akkor életben lévő uralkodó Császár vólt, midőn ez a' Korona készítettett. Mert valamint nállunk a' Napnyúgoti Országokban ez vagy amaz uralkodó Fejedelmek, ezen szólnak formája szerént: *Dei gratia, clementia*, *Istennek kegyelmesfégeből Királyoknak* vagy *Császároknak* lenni mondattatnak az örök emléké-

zetre tartozó Írásoknak elein; akkor az alatt az életben lévők értettetnek mindenkor: a' fzerént vólt a' Görög Birodalomban is a' dolog, hogy midőn ez vagy amaz a' *Kristusban* mondatott *Rómaiaknak hűséges Királynak* lenni; annak akkor szükségesképen életben kellett lenni.

De mivel érdemelhetette azt a' mi *Geyfánk*, hogy *Ducás* mellé olly közel helyeztetnék a' Koronának alsó karimáján? Ő *Ducás Mihálynak* eleitől fogva jó akarója, sőt jó barátja vólt; nevezetesen midőn *Salamon Király* a' Görög Birodalmat háborgatta's pufztította, vele különös szövetségre lépett: sőt annyira megkedvellette *Geysa* a' Görögök' barátságát, hogy még Görög főnemzetből származott *Synadene* nevű Leányt hozott Konstantinápolyból magának feleségül; a' kivel szintén haláláig is élt: mint jó barátját, mint hűséges szövetségesét a' Császári Udvar annyira meg-tisztelte, hogy még az Imperatorok után mindjárt leg-főbb's leg-elsőbb méltósággal, felséges *Despotesi titulussal* is meg-ajándékozta, a' mint ezt a' Képe mellett való fellyül-írás ekképpen bizonyítja: Γεωβίξ Δεσπότης πισός Κεράλης Τερκίας, az az: *Geobitza* (*Geysa*) *hűséges Despotes Turciának* (Magyar Országának) *Királya*. Nem tsuda tehát, hogy *Geysa Királyunknak* olly tisztesféges hely adatott a' Görögöktől szent Koronánkon.

Ducás Mihálynak jobb keze felől pedig, a' mint mondánk, alacsonyabb helyen *Constantinus Porphyrogenitusnak* Képe nagyon illyen körülötte való írással: Κωνσταντίνος βασιλεὺς Ῥωμαίων ὁ Πορφυρογέννητος, az az: *Constantinus Porphyrogenitus Rómaiaknak Királya*, vagy *Imperátora*. Hogy pedig ezen *Constantinus Porphyrogenituson* ellene mondhatatlanúl *Ducás Mihálynak* Fija, az Ifjú *Constantinus Porphyrogenitus* értesfék: nyilvánfágon ki-tettzik *Psellus Mihálynak*, az *Attya' Præceptorának*, és *Udvari Fő Tanátsosának* azon *Orvos Könyvéből*, a' mellyet *Constantinus Porphyrogenitusnak*, mint *Tanítványának*, ajánlott, illy *Görög homlok-írással*: Ἱατρικὸν πρὸς Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον. *Medicinale ad Constantinum Porphyrogennetam*, az az: *Orvosi Tudomány*, mellyet *Constantinus Porphyrogenitusnak* ajánl *Psellus Mihály*. Ebben mindenféle nyavalyák le-íratnak, és orvosoltatnak. Egész képtelenség vólna tsak gondolni-is, hogy *Psellus* ezen *orvosi Könyvet Constantinus Porphyrogenitusnak*, a' *Leo Sapiens' Fijának*, ajánlotta vólna, ki az előtt közel más-fél száz esztendővel élt; vagy ama' nevezetes *Constantinusnak*, a' ki *Basiliussal* együtt uralkodott; avagy pedig *Constantinus Monomachusnak*; mert ezek-is jó darab idővel éltenek annak-előtte, és sohol-is semmiféle Íróknál *Porphy-*

*rogenitus*oknak egy átaljában nem nevezteinek.

Vóltanak ugyan a' Ducások' familiájából három *Constantinus* nevű Császárok, kik mind közel egymás után egy darab idő tájban éltek és uralkodtak: az első vólt az öreg *Constantinus Ducás*, Mihálynak Attya; második vólt a' Mihálynak testvér öttse; harmadik a' Mihály' Fija, a' szóban fenn-forgó *Constantinus Porphyrogenitus*: de ama' kettő közzül egyik sem mondathatik *Porphyrogenitus*nak. Mert az öreg *Constantinus Ducás* lévén a' leg-első, ki a' maga' Familiájából Császárságra emeltetett, a' Fija-is *Constantinus* még Császársága előtt született, és így egyik-is a' Császárnéknak szülésekre rendeltetett *Porphy* nevezetű *szülő-palotájában* nem születethetett, hogy *Porphyrogenitusi* nevet viselhetett volna, akármellyik-is *Constantinuson*, a' *Ducás Mihály*' Fiján kívül, a' kit *Alana Maria* a' meg-nevezett *Porphy* szülő-szobában hozott e' világra; a' honnan ő azontúl *Porphyrogenitus*nak kezdett hívatatni; az egész Birodalomban-is az alatt a' név alatt kiáltatott-ki *Imperdtornak* még kiseded korában.

De vallyon nem nagy képtelenség volna-é még tsak gondolni-is, hogy a' Koronánkon lévő *Constantinus Porphyrogenituson* akár egyik, akár másik *Constantin* ertet-

értettség, a' ki *Ducás* előtt élt? hiszen nagy betstelenfég lett volna *Ducás Imperator*nak lába zsámolyához oly alatsóniágba helyheztetni akármellyiket - is, kivált *Constantinust*, a' *Leo Sapiens*nek Fiját, a' ki melly sok szép drága munkákat írt: meg-gondolván még azt-is azonkívül, hogy azok-is mind egyenlő Császári *majestással* uralkodtanak. Ezokáért a' *Ducás Mihály*' Császári Székinek lába zsámolyánál talponn udvarló *Constantinus Porphyrogenituson* nem egyéb, hanem a' Császárnak neveletlen Fija, az úgy nevezett *Isjú Constantinus Porphyrogenitus* értettethetik.

Ide fog az-is méltán tartozni, hogy, a' fellyebb említett *Psellus Mihály* ki lett legyen, két vagy három szóval emlékezetet tegyünk. *Konstántzinápolyban* régi nevezetes törzsökös familiából vévén eredetét, annyira ment a' tisztesféges tudományoknak tanulásában, hogy e' mái napiglan élt minden Túdósokról példa nélkül szélesen kiterjedő és éles elméjü böltés Férjfiúnak lenni közönségesen tartatik, a' ki minden ki-gondolható tudományokhoz egy-aránt értett; mint-hogy még abban az időben, mint mai napon, a' Tudományok ama' négy nevezetes *Facultásokra* nem valának fel-olztatva: az tartatott akkor igazán Túdósnak lenni, a' ki mind a' négy *Facultásokban*, és annak minden ágazataiban, egy aránt jártas-köl

tes lehetett: ekképpen hogy *Psellus*-is nagy *Theologus*, nagy *Philosophus*, nagy *Medicus*, nagy *Jurisperitus* egyaránt vólt légyen, minden rendbéli számtalan sok tudós Munkái bizonyítják, a' mellyeket *Vossius*, *Cave*, de kivált *Leo Allatius* hofszas rendel elő-számlálnak; és a' mellyek már vagy nyomtatásban ki-adattattanak, vagy pedig még tsak Kéz-írásban Európának fő Könyvtárházaiban széllyel imitt 's amott hevernek.

Jó idején ez a' tsuda nagy tudományú Ember a' Császároknak Udvaraiba bé-avatkozván, *Constantinus Ducás* Császár ötet a' Fijának, *Ducás Mihálynak*, tanító Mesterévé tette; a' kinél annyira bé-színlette magát, hogy ő, annak titkos Tanátsossa-is lévén, idővel még mostoha Attyát-is, *Dio-genest Romanust*, a' Császársághól tanátsadása szerént le-vetkeztette; az édes Anyát *Eudociát* Klastromba záratta; magát pedig *Ducás Mihályt*, az Attyának testamentoma szerént, azoknak helyébe a' Császári Székbe ültette: egy szóval mondván, *Ducás Mihálynak* uralkodásában mind keze, mind lába, szeme, füle, szája, sőt többnyire efze-is tsak *Psellus* vólt. Minthogy azért *Psellus* nélkül az *Imperátor* leg-kisfebbet-is alig tselekedhetett: ezek szerént nyilván Koronánknak eszközlő Mestere-is *Psellus Mihály* vólt, mint a' ki az azonn lévő drága Kövekről-is egész Könyvet írt, ilyen

ilyen titulus alatt: *Nomenclator gemmarum, quæ in usu sunt, et earum usu in Medicinis: A drága Kövekről, és azoknak orvosi hasznairól.* Görögből Deákra *Ancantherus* Orvos fordítván, *Ottomarius* ki-nyomtatta 1594. 8. Ezen Könyvéből *Psellus*nak nyilván ki-tettzik, hogy ő nagy *Juvelier*, drága kövekkel bánó tudós Mester-is vólt: azért el-lehet mondani, hogy azokat a' Koronánkon lévő számos drága, rész szerént *Rubin*, rész szerént *Safir*, *Köveket*, és még számosabb *Orientalis Gyöngyöket* talám *Psellus*nak újjai rakták oda olly mesterfégesen; annyival-is inkább lehet így gondolkodnunk, hogy hasonlóúl más két Könyveket-is írt a' *Köveknek mindenféle nemeiről, és minéműségeiről*; *Maussacus* *Jakab* Görögből Deákra fordítva mind a' két nyelven ki-adta *Tolosában* 1615. 8. Sőt még az *Alchimiáról*-is írt *περι Χημικοποιίας*, *Az aranytsindlásnak mesterfégéről való Tractát*, Görög és Deák nyelven ki-nyomtatódva *Padvában* 1572. 8. Az ezek' vizsgálásáról, tsillagok' forgásáról, *Dioptricáról*, *Catoptricáról*, és egyéb mélyféges tudományiról, és *Oraculumiról* a' *Kaldeusoknak*, egész Könyveket szerzett vólt.

A' fellyebb említett Orvos Könyvén kívül írt *Psellus* még más Orvosi Könyveket-is, úgymint 1.) *De victus ratione, deque facultatibus, et succi qualitate alimentorum*

rum Libri duo. Valla György' fordításából. Venet. 1498. Fol. Colon. 1526. 8. és Basil. 1557. 8. Constantinus Ducás Császárnak vagyon ajánlva, 2.) Σύνταγμα περί Τροφῶν Δυνάμεων. Syntagma de alimentorum viribus. Az Eledeleknek hasznairól. Basil. 1538. 8. 3.) περί Ποδάγρας. A láb'-köszvényről. Páris. 1558. 8. 4.) περί Σφυσμῶν. De Pulsibus. A Pulsusokról. 5.) Αποσημείωσις πνευμάτων. Notationem de Febrientibus. A Hideg - lelősöknek változó állapotokról. Itt még Galenusra, Dioscoridesre, és Hippocratesre - is különös magyarázatokat; lőt több e' féleket - is. Itt ezek egyedül tsak azért számláltatnak - elő, hogy Psellus Mihály Orvos Doktor lévén, nem tsuda annakokáért, hogy Kosma és Damján nevű két Mátyr Szentek Koronánknak oldalára fel-helyheztettének, mint a' kik eleitől fogva az Orvosló Doktorok' és Patikáriusok' Patronussinak 's Pártfogóinak e' mái napiglan tartattatnak: annyival-is inkább hihető dolognak látszhatik ez előttünk, mivel-hogy valamint a' Császár Ducás Mihály-is Psellusnak, a' Præceptorának és Tanátsossának, minden munkáit nagy maga' meg-elégedésével el-fogadta, és azokat szüntelenül olvasta: úgy szintén Orvosi Írásait nagyra betsülte, és az Orvosokat-is kedvellette; sőt Koronánkon-is Kosmas és Damianus Orvoslóknak képekben tisztelni kívánta.

Bátor *Psellus* a' Törvényekhez értő nagy tudós Ember lett légyen-is, a' mint a' több Törvényes Könyvei között magának *Ducás Mihály Imperator*nak számára készített Συνοψις τών νόμων και πολιτικών, A' Törvényeknek és Polgári rend-tartásoknak *Summája*, nevű Könyve bizonyítja, mellyet *Bosquet Ferentz* Deákra által-fordítva két nyelven ki-adott, *Paris*. 1632. 8. de ez az olly híres *Konstánztzinápolyi* hajdani *Jurista* és *Statista*, a' mint *Londonban Pitt*, *Berlinben Hertzberg* mostanában kormányozták a' világ' állapotját, még sem bódogíthatta mindenkor tanáts-adásival a' maga Fejedelmét: mert midőn végtére olyatén dolgokat kezdett volna Császárjának fülébe sugallani, mellyeken az Országnek Fő-fő Rendei meg-botránkozotának: *Nicephorus Botaniates*, a' Fő Hadi-Vezére, annyira meg-boszfzankodott, hogy *Ducás Mihályt* Császári méltóságától megfosztotta; *Psellus*nak haját pedig el-borotváltatván, Szerzetes ruhába öltöztette, és érdeme szerént klastromba záratta, mint egy πολυπραγματευτής, *polypragmateutes* embert, a' ki minden fazékban kálán volt; azért-is énekel a' Poéta ekképpen:

— Et fuge ceu pestem) της πολυπραγμασύνης
) ten polypragmosy-
 nen.

Azért

Azért hogy *Ducás* többnyire mindenekben Psellus' tanácsával élt, innen ama' festegő Görög Író *Zonaras* Historiája' XVIII-dik Könyvének XV-dik és XVI-dik Szakaszában rúvál betsteleníti, mind *Ducást*, mind *Psellust*: hogy ez amazt csak a' Grammatikában, Rhetorikában, Poésisban, Philosophiában, Historiában, és egyéb alaton tudományokban gyakorlotta; a' honnét osztán *Ducás* a' Birodalomnak igazgatására tellyesféggel alkalmatlanná tétetett volna, és csak egy haszontalan ember lett volna. De ez merő azon *calumnia*, szentelen hamis vád: Éppen ellenkezőt mond rólla *Anna Comnena*, *Alexiássának* V-dik Könyvében; és a' több Historikusok, a' kik közelebbről ismerték *Ducás Mihályt*: sőt *Leo Allatius*, Görög Orvos-Doktor, nem csak azt állítja, hogy Könyveket-is írt volna *Michaél Ephesusnak* nevezete alatt; hanem minden nékie ajánlott számtalan Könyveket nagy kedvesféggel fogadott-el, és azoknak olvasásában magát szakadhatatlanul gyakorlotta. Ezokáért említett *Allatius* nagy 'belső maga' meg-indulásából *Zonorásnak* e' hamis vádjára illyetén szókra fakadott-ki: *Vagyon-é olly ártatlan, és kegyes életű ember, kivált ha szerentsétlenségbe találánd esni, hogy a' rágalmozó nyelveket el-kerülhesse? Vagyon-é olly ditséretre méltó dollog, melyet az álnok szivű emberek ne kárhoztatná-*

nának? Imé, mikor a' Napkeleti Birodalom hanyatló félben kezdene lenni, abban a' tudományok meg-szünnének virágnani: akkor ez a' Császár maga' példájával azokat élesztgeti, ápolgatja; és azokban találja-fel minden ditséretét és ditsőséjét; hogy így jó akaróihoz nyájus barátságát, a' szűkölködökhöz irgalmasfárgát, mindenekhez pedig az által kegyelmesfárgét meg-mutat-hatná.

Ducás Mihály' betsületinek fenn-tartá-fa végett illő lézzen meg - tudnunk, melly roszsz nyelvű 's mérges pennájú Historikus lett légyen ez a' XII-dik Században élt Basilita Görög Szerzetes, Zonóras, a' ki még a' maga tulajdon Nemzetét 's Hazafiait - is Írásiban kíméllés nélkül sok helyen rútúl motskolja; a' tisztes Papi rendet *Simonidá*-val, szentség-töréssel vádolja; nem tsak a' Napnyúgoti, hanem még kiváltképpen a' Napkeleti Görög Császárokat - is *tyrannis*-sal, kegyetlen uralkodással betsteleníti, elannyira, hogy XIII-dik Könyvének III-dik Szakaszfzában azokat *Kóborlóknak* kiáltozza lenni, kik a' Báránykáknek húsával hízlalják magokat, 's velejekét ki - szopják. Erre nézve *Casaubonus* ezt a' tsátsogó *Zonó-rást*, *Legitimæ Historiæ dehonestamentum*, a' valóságos igaz *Historia'* motskának méltán nevezi. l.)

Ezeket pedig utóljára csak azért hozánk itt elő, hogy midőn szentféges Koronának szemlélésére valaha alkalmatosságunk lejénd, avagy csak a' rajzolt és festett képét látjuk-is: mind annyiszor jusson eszünkbe, hogy a' Tudományoknak melly hűféges tisztelője, a' Tudosoknak melly kegyes párt-fogója, táplálója, egyzersmind melly nagy áhétatosfágú, istenfélő, és emberi-szerető Görög Birodalombéli Felleges *Monarcha* volt az, a' kinek fejében tündöklött leg-előszőr-is ez a' mi szentféges Koronánk. — Hogy pedig

2.) Hogy *Ducás Mihály Imperatorról* Zonprás, Basilita Görög Szerzetes, és azt követő némelly alaton rendű Historikusok irigységűl balúl szóllottanak, ez látszik leginkább valófágos okának lenni, hogy ő munkás volt a' Napkeleti Görög Ekklesiának a' Római Anyaszentegyházzal való egyesítésében; a' mint ezt nyilván bizonyítja a' *Ducás Mihály Császár* és *Hetedik Gergely Pápa* között meg-esett Levélezés, mellyet *Hardvinusnál* a' *Conciliumokról* kiadott nagy munkájában fel-lehet találni; sőt talám *Ducásnak* az ebbéli szent igyekezete 's szándéka lehetett még annak-is főbb indító oka, hogy Császári méltóságától meg-fosztatott. Az efféle rendkívül való újjításokért mi nem következhetett légyen még az Uralkodóknak fejekre-is, azt az imitt 's amott eleitől fogva meg-történt izomorú példák bizonyítják.

dig a' Sz. Szűznek Képe Koronánkon nem találtatik, arról itt bővebben szólni most nem érkeünk. — Debretzenben, Böjt-elő Havának 28-dik Napján. 1792.

T Ó L D A L É K. *)

I. **A** Magyar Ország' Sz. Koronája' alsó Részé' Arannyának színe különböz a' Fedele' Arannyának színétől, mert ez sokkal halványabb sárga amannak a' színénél: ez - is egy bizonyos jele lehet annak, hogy nem egy időben egyszermind készülhetett annak a' dereka a' tetejével együtt.

II. Az alsó Kerületén lévő minden Szenteknek a' Képei mind *zomdntzozó mesterféggel* vagynak ki - ábrázoltatva, *opere encaustico pictæ effigies*; a' honnét mind si-
mák

*) Ezt a' *Tóldaléket* nekünk ekképpen beszéllet- te nem régiben házunknál ama' tudós Házánkfija *Kazinczi Ferentz* Úr, a' ki *Felsőges Első Ferentz*' Király Urunknak megkoronáztatása után mindjárt az ebédülő Házban fejeéről le-téttett Koronát, az Őrizőknek jelenlétekben szorgalmatos gondos szemekkel, különös figyelmetesféggel, részenként meg-visgálta, az ebédülő Háznak egyik szegeletében.

mák azok: a' tetején által-nyúló két kerekded abrantsokon lévő nyóltz Apostoloknak a' Képei pedig mind *Filegrám munkdval* készítették, *Opera Phrygiana vel Phrygionica effictæ imagines*; a' honnét azok mind darabos ábrázatot mutatnak.

III. *Ducás Mihdlynak*, és a' Fijának az ifjú *Constantinus Porphyrogenitus*' Imperatoroknak fejeiken lévő Császári Koronáról (*diadema imperatorium*) jobb és bal füleik mellett mind a' két oldalról apró arany lántzotskák láttatnak le-függeni: de *Geobitzának*, vagy-is inkább *Geysa* Királyunknak fejen lévő Koronáról efféle ékeség nem látatik le-tsüggeni; mivelhogy a' *Despotáknak*, a' minthogy *Geysa*-is azok között egy volt, a' Koronán lévő világos *Inscriptio* szerint, a' Koronájok nem volt fül mellett le-függő lántzal fel-ékesítve, a' mint *Codinus Byzantiumi* nevezetes Görög Historicus a' *Despoták*' Koronájának le-írásában bizonyítja.

IV. Világoson meg-látszik, hogy Szent Koronánkon lévő egyes-arany Kereszt frófon járt volt eleinten annak a' tetejében, de idő jártával fokszori vándorlása, bujdosása és hurtzoltatása közben, hozzá járulván a' nyughatatlan kezek, a' frófja annyira meg-tágúlt, hogy már ma egyenesen merőn fel-felé nem állhat; azért-is hol egyik 's hol másik oldalra félre hajlani nyilván tapasztaltatik.

MÁSODIK ÉLMÉLKEDÉS.

A' Magyar Királyné' Vízéről.

Aqua Reginae Hungariae.

L' Eau de la Reine d' Hongrie. a)

Minthogy ez a' Magyar Királyné Vize minden Nemzetek között el-annyira nevezetessé lett, hogy ritka az a' Patika egész Európában, mellyben az ne találatnék; Frantzia Országának kivált *Lion* és *Montpellier* nevű Fő-Várossaiban olly bőven szokott készíttetni, hogy azzal még a' háatos Kalmárok - is széllyel ország szerte közönségesen kereskedést

E 2

dést

-
- a) Ez a' Második Elmélkedés az Elsővel egygyütt Göttingában Deák nyelvre általfordítatván, az oda való Királyi Tűdős Társaság mind a' kettőt maga előtt felolvasatta, és annyira megkedvellette, hogy azoknak Íróját az el-múlt 1793-dik esztendőben, Sz. András Havának 9-dik napján, köz-meg-eggyezésből, a' maga' Társaságába bévette, és szokott petsétes Diplomájával meg-tisztelte.

dést indítottanak: azért nagy kívánság Izar-
mazott régtől fogva bennem annak meg-tu-
dása eránt, mellyik Magyar Országai Király-
né lett legyen az, a' kiről akképpen kezdett
az leg-először nevezetni; és minémű külö-
nös dolog szolgáltathatott arra alkalmatosfá-
got, hogy olly' betses Magyarai nevét válto-
zás nélkül mind e' mai napiglan e' világon
fenn-tarthatta? E' végre számtalan Hazánk-
beli Historikusokat fel-hánytam 's vetettem,
imitt-is amott-is fáradhatatlanul keresgéltem,
hogy ha talám valahol nyomába igazodhat-
nám: de a' mi Eleink, inkább kívánván elei-
től fogva az ő jelesen viselt vitéz hadi dol-
gaikat emlékezetben hagyni, el-mellőztek
a' mint egyéb tudománybéli tudósításokat,
úgy nevezetesen e' tekintetben-is Hazánkbe-
li történeteknek minden Írói mélyféges hall-
gatásban vagynak, tsak eggy szóval sem em-
lékeznek sohol-is rólla, mellyik Királynénk
legyen az, a' kiről ez a' világ szerte esmé-
retes orvosló Víz Magyar Királyné' Vizének
hivattatik.

Azomban midőn illy bizonytalanfág kö-
szött nyughatatlankodtatnám elmémet, ke-
zembe akada ama' XVII-dik Századnak kö-
zepe' tájján élt Néhai *Febure Miklós* neve-
zetű híres Chemicus', és az akkori Frantzia
Királynak Udvari Fő Patikáriussának Köny-
ve illy titulus alatt: *Traite de la Chymie*,
mellyben a' Patikabéli szerek' készítésének
több

több módjai között a' Magyar Királyné' Vízét-is le-írja, hozzá-adván azt-is egyfeszersmind, hogy annak szerzője Szent *Ersébeth* Magyar Királyné Afzszony vólna, a' ki midőn 70. esztendő's korában a' köszvény miatt ifzonyú fájdalmakat kezdett vólna szenvedni, az ott le-írott Vízvel, mellynek készítésére álomban valamelly Lélektől tanított vólna meg Buda Várában, fájdalmas tagjait gyakran mosogatta, és azt nyerte vele, hogy fájdalmi el-tsendesedvén, minden tetemei el-annyira meg-vidúltanak, hogy ámbár életének 80-dik esztendejét elérte legyen-is, de a' köszvény ostromló fájdalmának leg-kisebb jelenfégét sem tapasztalta többé testében.

De minthogy *Feburénak* az itt elő hozott beszédiből világosan még által nem lehetett látni, mellyik Magyar Királyné legyen az, a' kinek azon Víznek elsőben lett készítettét tulajdonítja: további vizsgálódásom után ama' híres *Blumentrost* nevű tudós Doktornak *Haus - und Reis - Apothecke* nevű írása akadt kezembe, mellyet ama' Római Sz. Birodalombéli Természet' vizsgálók' Császári Akadémiájának *Apollodorus* névvel meg-tízerezett egyik Tagja, *Hoyerus György*, Lipsiában 1716. 8. jeles 's tudós Jegyzésekkel ki-adott; és annak XVI-dik Részében világos Igékkal azt mondja, hogy *Ersébeth* Királyné mimódon készítette

vólt légyen azt a' betses Vizez, maga' tulajdon kezével arany betűkkel le-írta, és azon írás az arra tartozó *Recipével* egyetemben Bétsben a' Császári Fő Bibliothecában megtaláltathatik.

Erre nézve azért azontúl már Írásban lévő Jegyzéseimet fel-küldöttem Bétsbe *Kollár Adámhoz* a' Császári Könyv-tárháznak akkori Fő Bibliothecariusához, ha vallyon igaz vólna-é a' mindjárt fellyebb|említett *Hoyerus* Doktornak a' Magyar Királyné' Vizéről való efféle tudósítása, hogy tudniillik arany betűkkel le-írva ottan megtalálthatnék annak készítésének egész módja, *Receptája*.

Mint hogy *Kollár Úr* maga-is fáradhatatlan ember vólt a' Magyar dolgok körül való szoros vizsgálódásban: jó neven vette ebbéli hír-adásomat; e' végre nem nyughatott mind addig, míg nem a' Császári Könyves-tárháznak minden rejtekjeit, zugját 's lyukat fel-nem-hányta 's vetette: a' honnét hogy fel-tett Kérdésekre meg-felelne, írt a' Magyar Királyné' Vizéről egy rövid Elmélkedést, a' mellyet a' Bétsi *Real-Zeitung* nevezetű Német Újságoknak leg-első darabjában a' második szám alatt nyomtatásban kihírdetett: tsinos kerengő beszédének tzielja csak egyedül arra megyen-ki, hogy, a' mint *Hoyerus* Doktor állította, oda fellyebb említett *Blumentrost* Orvosnak Írásában, sem-

mi valóság tellyesféggel nintsen; mert *Ersé-
beth* Királynénak ollyatén tulajdon keze' írása
sohol az egész Bétsi Bibliothecában nem
találtatik, a' mellyben ő azon Víz' el-készít-
tésének módját arany betűkkel fel-jegyzette
vólna.

Itt meg-állapodni minthogy még nem
lehetett, további vizsgálódásnak kedvéért
Hazánk' Királyi Fő - Historicusához *Pray
György* Úrhoz folyamodtam értekező Le-
velem által e' tekintetben - is, úgy gondol-
kodván, hogy ha vagyon a' Magyar Íróknál
valahol ezen Vízről leg-kissebb emlékezet-
is, azt e' tudós Úrtól ki-tanúíhatom. Illy
reményféggemben éppen meg - sem tsalattat-
tam; mert egész kézfiséggel és szokott em-
berféggel, még Posonyban vólt lakásakor,
azt írta vizfsza barátságosan válaszó Leve-
lében, hogy írásbéli gyűjteményei között va-
gyon nálla Kéz-írásban valamelly futolag írt
rövid elmélkedés, *Schediasma*, mellyet ama'
szépen virágzó Nemes *Splényi Zászlós* Úri
Familiának Leveles Tárházában talált vólt;
ebben a' Kéz-írásban a' Magyar Királyné'
Vizéről mi olvastassék, szóról szóra ki-írván
a' Fő Tisztelendő Úr, számomra meg-küldöt-
te; én pedig a' szerént azt Deák Írásimnak
második kötetjében 1778-dik esztendőben
világ' eleibe terjesztettem nyomtatásban. b.)

b) *Biographiæ Medicorum Hungariæ et Tran-
sylvaniæ* Tom. II. pag. 213. collat. Tom. I.
Artic.

De hogy a' mindjárt mostan említett Kéz-írásnak nevezetlen Szerzője beüzédinek nagyobb hitelt szerezhessen, a' maga' Olyafóit *Prævotius János* Rauracumi fi', és Pád-vai Orvos Doktor' és Profeszszor' Írásira út-sította; ezen régi Orvos Könyvnek közöt-tünk lévő ritkasága miatt tsak a' minapában találkoztam reá az ide való tudós Patikárius *Kazzay Sámuel*nek sok szép drága Könyvekkel, Római, Görög, és Magyar Országi régi pénzekkel, *numismákkal*, és egyéb ritka-gú gyűjteményekkel meg-rakadott Bi-bliothecájában. *Prævotius János* Orvosi munkáinak Hannoviának 1666-dik esz-tendőben lett leg-utolszori ki-adásának első Szakaszában a' ki-válogatott és próbált Orvosfágok íratnak le illyetén titulus alatt: *Selectiora Remedia*; a' hol a' 6, 7, és 8-dik levelen mit beüzéll az érdemes Doktor' és Profeszszor *Prævotius*, ide szóról szóra De-ák nyelvén-is, a' mellyen íratott vólt, szük-ségesnek ítéltém le-írni.

Ad

Artic. X. pag. 39, 40. — Innét ezekből szedte-ki egélszen *Beckman János*, Göttingai híres Profeszszor, és Királyi Udvari Tanátsos, a' Magyar Királyné' Vizéről németül írott, és maga' Neve alatt ki-botsátott Traktáját, illy' titulusú Könyvében: *Be-träge zur Geschichte der Erfindungen*. II. B. 3. St. S. 446. u. f. Leipz. 1784. 8.

AD PODAGRAM ET CHIRAGRAM.

„ Cum mihi certo constet multorum ca-
„ sibus vis admiranda subscripti remedii, nar-
„ rabo, qua fortuna in illud inciderim. An-
„ no 1606. vidi inter libros *Francisci Po-*
„ *dacathari* ex nobilissima Cypria Familia,
„ cum quo summa erat mihi familiaritas, per-
„ vetustum Breviarium maximæ apud eum
„ venerationis, quod a Sancta *Elisabetha*,
„ Hungariæ olim Regina, Maioribus suis da-
„ tum assereret in mutuæ benevolentiae sym-
„ bolum. In huius Libri vestibulo remedium
„ ad podagram illius Reginæ manu in-
„ scriptum mihi oblatum fuit perlegendum,
„ quod his formalibus verbis, quæ inde ex-
„ scripsi, erat expressum: *Ego Elisabetha,*
Hungariæ Regina, anno ætatis 72. mul-
tum infirma et podagrosa, usa sum per
unum annum ista Recepta, quam mihi de-
dit quidam antiquus Eremita, quem nun-
quam videram nec ante, nec post, et fui
cito sanata, et viribus restituta, atque
omnibus apparens ultra modum pulchra,
ut Rex Poloniæ me petierit in matrimo-
nium, cum ego et ille vidui essemus: Re-
nui tamen id agere amore Domini mei Je-
su Christi, a cuius Angelo credo me ac-
cepisse istam medicinam. Recepta hæc est:

R. *Aquæ vitæ quater passatæ part. 3.*

Summitatum et florum Rosmarini part. 2.

Ponantur simul in vase bene clauso, stent- que in loco calido per 50 horas, tum alem- bico destillentur, et mane in cibo vel potu sumatur drac. i. singulis septimanis semel, et omni mane lavetur cum ea facies et membrum ægrum. Renovat vires, acuit ingenium, mundificat medullam et nervos, visum instaurat et conservat, vitamque auget.

Itt ugyan-is *Prævotius* azt beszéli, hogy Cyprus szigetéből származott Fő Nemes embernek, *Podacathar Ferentznek*, neki jó esmerős barátjának a' Könyvei között 1606- dik esztendőben látott egy igen régi és nagy betsben tartatott *Breviariumot*, melyet az ő Eleinek hozzájok vonzó jó indúlatjából ajándékozott volna Szent *Ersébeth*, Magyar Királyné Afszony: kezébe vévén a' Doktor azon Imádfágos Könyvet, látta és olvasta annak első levelén, hogy a' Királyné maga tulajdon kezével mi módon írta oda belé a' Közvényről való orvosfágot, a' mellynek minden igéit ő ekképpen írta on- nék ki:

„ Én *Ersébeth*, Magyarok Királynéja,
 „ midőn 72. esztendős koromban a' kínos
 „ Közvényben fetrengenék, és ezzel az alább
 „ meg-írt Orvosfággal esztendeig éldegelnék,
 „ a' mellyre engemet egy Remete Barát ta-
 „ nított vólt, a' kit sem az előtt sem pedig
 „ annakutánna soha többé nem láttam; tsak

„ hamarjában jobulásomat éreztem, úgy
„ hogy minden tetemeimben meg-vidúltam,
„ és mintegy egészszén meg-ifjadtam, ábrá-
„ zatomban meg-szépültem el-annyira, hogy
„ még a' Lengyel Király-is meg-kéretett en-
„ gemet Felelégének, midőn mind ketten
„ özvegységben élnénk; de azt tselekednem
„ az én Uram Jéhus Kristushoz való buzgó sze-
„ retetem nem engedte, a' kinek Angyalától,
„ úgy hiszem, vettem én ezt az orvosfágot. c.)

„ R. Végy Lombikon négyszer le - eresz-
„ tett és meg - tisztált Égett-bort három an-
„ nyit.

„ Rozmarint levelestől és virágostól egy-
„ gyütt két annyit. — Tedd valamelly
„ edénybe, fellyül zárd jól bé, és tartsd me-
„ leg

---

c.) Nem egy könnyen lehet által látni, mi
módon ditsekedhetett azzal az öreg *Ersé-
beth* Királyné, hogy éltes özvegy korában
ötet az akkori özvegy Lengyel Király - is
kérette volna Felelégül, holott az Attyá-
nak, *Vladislaus Locticus*nak 1333-dik esz-
tendőben esett halála után az ő testvér at-
tyafia *Harmadik Kasimir* uralkodott 1370-
dikig, akkor pedig a' maga szülött édes
Fijára, a' mi *Első Lajos* Királyunkra szál-
lott által a' Lengyel Országai Korona, míg
nem ő-is azt 1382-dikben *Hedviga* nevű El-
ső Leányának által - adta volna, a' Máso-
diknak pedig, *Máriának*, a' Magyar Ki-
rályfágot hagyta.

„ leg helyen 50 órákig, azután Lombikon
 „ által botsásd-le, ebből minden hétenn egy-
 „ szer reggelenként ételben vagy italban
 „ végy-bé egy drakmányit, avagy kön-
 „ tinget, reggel pedig ortzádat, és sérelmes
 „ tetemeidet mosd jól meg minden napon. d.)
 „ Ez testednek el-lankadt erejét vissza-ad-
 „ ja, elmédet meg-élesíti, gondolkodásodat
 „ és érzékenységeidet meg-eleveníti, szemed
 „ világát meg-tisztítja, és meg-tartja, élete-
 „ det hosszabítja. ” Ezek vagynak a' Ki-
 rályné' Breviariumában.

De már az a' Kérdés adja itt elő ma-
 gát, minthogy egynehány *Ersébeth* nevű
 Magyar Királynéink voltak: azok közül
 mellyik volt ennek az orvos Víznek eszkö-
 löje? A' fellyebb említett orvos Doktorok
Febure és *Prævotius* ugyan azt Szentnek írják
 lenni: de mind ketten nagyon el-tévelyed-
 tenek;

---

d.) *Prævotius*nak tanátsadása szerént, a' mint
 a' 129-dik levelen írja, az édes törköly
 kádra veretik, meg-tapodtatik, földel erős-
 sen bé-fedetik, hogy a' levegő ég bátran
 hozzá ne férhessen; ebből lehet a' leg-jobb
Aqua Vitæ-t annak rendi szerént Lombikon
 le-eresztvén készíteni. — A' Rozmarin-is
 az a' leg-hathatósabb erejű, melly *Lan-
 gvedociában*, *Corsicában*, *Olafz Országban*,
 és egyéb déli Tartományokban szélllyel a'
 ligetes erdőkön önként teremni szokott.

tenek; mert *Ersébeth* Királynéjaink közzül egy sem vólt soha-is, a' ki Szentnek hivatott vólta. *Második András* Királyunk' Leánya, *Ersébeth*, ugyan a' Szentek közzé számláltatik: de az nem vólt Magyar Ország' Királynéja, hanem az Hassiai Fejedelmnek felesége, és életének 24-dik esztendejében meg-is hólt. Számos *Ersébeth* Királynéjaink vóltak Historicusinknak értelmek szerént: úgymint, *V-dik István* Királynak, *IV-dik Kun* nevű *Lászlónak*, *Róbert Károlynak*, *I-ső Lajosnak*, és *Albertnek* feleségeik. De mind ezek az elő-számlált Királynék közzül egyik sem érte-el életének csak 60-dik esztendejét-is, az egy *Robert I-ső Károly* Királyunk' Hitvesen kívül, a' ki *Wladislaus Locticus* Lengyel Királynak a' Leánya, és egyzersmind *I-ső Lajos* Királyunknak az Anyja vólt: ugyan - is azért ez az *Ersébeth* Királyné Afzszony lészzen tehát valósággal a' mi híres Magyar Vizünknek leg-első fel-találója, a' kiről világ szer-te az ekképpen neveztetik. Mert *Cromerus*' és *Timonnak* hiteles tanúbizonyosságok szerént ő még 80. esztendős korában-is a' nyájas mulattságokban musika szó alatt szapora ugrós Lengyel tántzot vígan járt: méltó azért, hogy ez a' testet frisseltető és elmét vidámító Orvosfág a' *Magyar Királyné' Vizének* nevezetét e' világon továbbra-is fenn-tartsa.

Ez az *Ersébeth* Királyné 1380-dik esztendőben Aprilisnek 6-dik napján Budán tett Testamentumában két *Breviarium*jairól, Imádfágos Könyveiről, emlékezik; e.) melyekből az imádkozásra rendelt órákon áhétatoskodott vólt. Ezeknek egyikét a' Menyének, az *Ifjú Ersébeth* Királynénak, *Lajos* Király Fija' felelégének, a' másikat pedig *Pukur Klárának* hagyta testamentomban, olly' tzéllal, hogy utóbb említett *Klára* Afzszony a' míg élne, a' néki testált Breviáriumból imádkoznék, halála után pedig az Ó Budán lévő Boldogfágos Szüz' tiszteletére szentelt Klastromnak számára adattatná által. — Nyilván azok közzül való vólt egyik az a' Bre-

---

e.) *Ersébeth* Királynénak 1380-dikban *Budán* tett testamentomából ki-tetfzik, a' mellyet *Práy György*, a' Magyar Királyok' viselt dolgaikról írt Kronikájának II-dik Részében (*Annal. Reg. Hung. Part. II.*) világosfágra hozott, hogy *Timon*, és ötet követő Hazánk' több *Historicus*i hibáson tesz *Ersébeth* Királyné' halálának idejét 1379 - dik esztendőre: főt vagyon kezünk között mind ez ideig tökéletes épségben meg-maradott eredeti kézírásban lévő olly' *plenipotentialis originalis* Levele, melly szokott gyürü petsétjével meg-erősítette *Vissegrádban* 1381-dik esztendőben íratattott, és ki-adattatott vólt *Hecem* nevezetű *Udvari Matronának*, *Kazay Jakab'* felelégének számára,

Breviárium, a' mellybe tulajdon kezével az Öreg *Ersébeth* Királyné a' maga' Angyali Orvosfágát a' fellyebb elő-adott mód szerént belé írta. Ez akadhatott valamelly úton és módon *Podacathar Ferentz'* Eleinek kezekbe; ezt láthatta *Prævotius János* Orvos Doktor - is, a' mellyből ő, a' mint fellyebb látánk, a' Magyar Királyné' Vize' készítésének módját, *Recipéjét*, ki - írván közönséggé tette.

E' mi Vizünknek tsudálatos nagy orvosló erőt tulajdonítottanak fok Doktoraink, kivált a' Déli melegebb Tartományokban élő emberekre nézve; a' többek között pedig nevezetesen *Zapata*, híres Római Doktor, *Secreta Medico-Chirurgica* nevü Orvos' Könyvének II-dik Részében azt állítja a' maga önön tapasztalásából, hogy azzal tsak nem mindenféle nyavalyákat meg-gyógyított, és minteggy *Panacea*, *Ezer jó orvosfág* gyanánt tartathatik. Meg-is lehet azt könnyen engedni, míg ennek az áldott Víznek előszföri készítése a' maga' eggyügyüségében megmaradott, sokkal hathatóssabb ereje vólt annak; de minekutánna a' nyughatatlan 's értetlen Elmék, *empiricusok*, hol eggy 's hol más külömbféggel mesterfégesen kezdették készíttetni, betsiben-is azonnal alább kezdett szállani: tsak az eggy Frantzia Fő *Chemicusnak Lemerynek* tekintsünk - bé a' *Chemiájában*, melly fok szagos füveknek, szalamia-

lamia-sónak, tartarusnak szükfégtelen hozzáadásával zavarta-meg a' mi Magyar Vízünket minden ötet követő több társaival egyetemben. Ezokáért zúgolódva erőssen panaszolkodott az Angliai Király' Fő Chemicussa *Chaaras Moses*-is a' Párisiak ellen, Chemiájának II-dik Részében. Hasonlóúl illyetén sok rendbéli haszontalan változtatásokon ment keresztül által a' *Kármeliták Vize*-is. A' mint minden eledelek, úgy szintén még az orvosfágok-is mennél együgyűebb készületűek, annál foganatossabbak, használatossabbak szoktak azok lenni. — Debreczenben, Mindízent Napján. 1792. f.)

HAR.

---

f.) Midőn ezen Elmélkedésemet az alább megírt Fő Poétánk figyelmetesen meg-ólvastá volna: futolag im' ez két pár Deák Verseket vetette utánna:

Quatuor ad mundi partes, Rex Hungarus ensem
Vibrat, dum Cidari cingitur ille Sacra.
Vulnera nempe dabit mox Gentibus. At pia
Coniux,

Adspice, quam mira, vulnera curet aqua!
Sanando totum Regina perambulat orbem!
Quis neget hanc Sociam Regis APOSTOLICI?
Et vos, quodsi alias, nunc Pharmacopolia, Galli,
Jure salutiferis hisce repletis aquis. —

Fr. H. S.

Franciscus Himpf
 Debreczenben

 HARMADIK ELMÉLKEDÉS.

A' leg-régibb Magyar Grammatikáról.

G R A M M A —
 TICA HVNGARO LATINA IN
 usum puerorū recēs scripta Ioanne
 Sylvestro Pannonio autore.

De nova, apud nros, beneficio Principis nri,
 imprimendi arte ad Iuvenes Hexastichon.

Quisquis i hoc ludo studijs incubis hoestis,
 Hæc noua quæ cernis ia cape dona libes.

Progressum spondet studioru nanq; tuorū,
 Diues quæ nunq Pannonis ora tulit.

Atq; tuo meritas noctesq; , diesq; referre
 Ne cesses grates qui exhibet ista, Duci.

NEANESI, An. 1539. die 14 Iunij.

Ez ennek a' nagy ritkaságú Könyvnek egész
 titulusa. Nyóltzad részhen, hat árkusokból
 F all;

áll; igen jó, tiszta, erős papirosra vagyon nyomtatva, úgy hogy szintén a' Hollandiai-val vetélkedik. Sem a' Levelek, sem azoknak lapjai számokkal nintsenek meg-jegyezve, sem az árkusoknak számai betűkkel nintsenek a' Könyv'-kötőknek kedvéért megbélyegeztetve. Ez a' Könyvetske úgy elenyészett a' Házában, hogy senki, tudtomra, arról e' mai napiglan sohol még csak nem-is emlékezett. Láthatjuk nyilván azért vagy csak e' példából, hogy a' pogányoknak gyakori ifzonyú pusztítások, és magunk között esett viszálykodásaink, egymás ellen való kárhozatos fok rendbéli törekedéseink miatt számtalan jó Könyveink úgy el-ritkúltanak, hogy akármelly drága árron sem szerezhetjük-meg; sőt azok közül némelyeknek még csak emlékezetek sem maradott-fenn közöttünk.

Silvester János vólt e' Magyar Grammatikának szerzője, a' ki *Szinivárallydn* született, Szathmár Vármegyének Nagy-Bányához három mért-földnyire fekvő mezővárosában, melly azon időben *Peréni János*nak birtokában vólt. Hallván *Luther*nek és *Melanchton*nak jó híreket, meg-házasúlt ember korában azoknak hallgatásokra tanulás' kedvéért 1534-dik esztendőben *Vittebergába* ment, és az oda való fő anya iskolának Jegyző - Könyvébe a' maga' nevét ekképpen írta-bé: *Ego Joannes Sylvester.*
ali-

aliter Erdőssi, subscribo legibus Studio-
forum Nationis Hungaricæ, Vittebergæ
commorantium. Onnét idő múlva a' szép
tudományokkal 's a' Zsidó és Görög nyel-
veknek tudásával meg - rakodva a' Hazába
vissza-tért. De minthogy a' még itten bé-
szívott, meg-újított, vagy jobbított Vallás-
béli tudománynak magvát imitt 's amott ő-is
több társaival együtt szerte-szélyel hinte-
gette, egy bizonyos helyben maradása nem
lehetett: míg nem ösztán utóljára Gróf Ná-
dasdi Tamásnak, az Ország' Nádor-Ispán-
nyának, Új-Szigeth nevű városában, a' mel-
lyet ő Görögül *Neanesis*nek nevezett, bá-
torfágos menedék helyet talált volna. *) Itt
először a' Bán' engedelméből az alatonabb

F 2

gyer-

---

*) Ez az Új-Szigeth nevű Város Vas Várme-
gyében *Sárvár* mellett volt; a' mellynek
oldalát egy felől a' Rába' vize, más felől
Gemen mossa. Ez Nádasdi Tamásnak ál-
landó mulató helye lévén, azt sűrű plán-
tált erdőkkel, gyümölcses és virágos ker-
tekkel, kies sétáló helyekkel, és egyéb gyö-
nyörködtetésekkel gazdagon fel-ékesítette,
egylérsz mind a' várat-is régi romladozási-
ból ki-vévén, új erős lántzokkal, kö-falak-
kal, és bástyákkal meg-erősítette, el-annyi-
ra, hogy 1532-dik éftendőben a' Törökök
meg-nem vehették, sőt kényszerítettek szé-
gyennel alóla el-menni. Így beszéli ezt *Sil-
vester* e' Grammatikájának egyik levelén.

gyermeki tudományokat tanitgatta; fáradságtalan szorgalmatosfága által lassanként jó Oskolát állítván-fel, nem sokára nagy készületű Oskola - házat - is építtetett köből a' nevezett Úrnak parantsolatjából a' maga' költségén. Ekkor itt írta *Silvester* a' tanuló Ifjúnak számára a' fellyebb meg-írt Magyar Grammatikát 1536-dik esztendőben, a' mint Könyvének eleibe függesztett, és Oskolába járó *Theodorus* nevű szülött édes fijának ajánlott levele bizonyítja. Azomban ez a' Profeszszori ember az Új Testamentomot-is füzletett Magyar nyelvünkre által-fordítván, minthogy Udvari papságnak viselésére - is méltóztatott volt, könnyen meg-nyerte említett nagy lelkű Urától, a' Bántól, és ennek Hitvesétől *Kanisai Orsolyától*, hogy Új-Szigethen Könyv'-nyomtató - műhely állíttatnék - fel, mint a' mellynek nem létele miatt az egész Haza mind ez ideig nagy szükségét látott, és a' meg - világosodásra nézve nagy kárt-is vallott. Ebben a' legelső új *Typographiában* jött-ki leg-előszőr-is ez a' mi Magyar Grammatikánk 1539-dik esztendőben; (* *) az azután következett

1541-

**) Vagyon ugyan ennél elébb való itt Magyar Országban nyomtatott Deák nyelven írott egy régi Kronikánk, mellyet Budán 1473-dik eszt. 8 - ad részben adott volt ki valamely

1541 - dikben pedig az Új Testamentomnak Magyar nyelvre ugyan ő általa lett fordítottá-
sa *Abády Benedek*, tudós Pap' és egyszers-
mind Könyv-nyomtatónak vígyázása alatt;
a' mellyről más helyekenn ez előtt már bő-
ven emlékeztünk vólt.

Midőn a' Grammatikának minden ter-
mészeti tulajdonágit elő beszéllette vólna,
ezt Deákúl *Litteraturdnak*, Magyarúl pe-
dig *Betűkről való tudománynak* nevezi.

F 3

Nem

---

melly *Hess András* nevű Olasz fi *typogra-
phus*, a' kit Mátyás Király' parantsolatjára
Gereb László, Királyi Titoknok, és osztán
Erdélyi Püspök hivott vólt ki Olasz Ország-
ból Könyv-nyomtató-műhelynek fel-állítása
végett: de tellyesféggel nem tudatik sem az,
hová lett légyen, 's mi okon romlott - el
azon Budai régi *Typographia*; sem pedig,
hogy azután-is még 16. esztendőök alatt, a-
vagy tsak Mátyás Király' haláláig, nyom-
tatódtak - é ki Budán ez egynél még több
Könyvek-is, vagy sem; mert azoknak még
tsak leg-kissebb emlékezetek sem maradott-
fenn közöttünk. Illy' bóldogtalan állapot-
ban minden *typographia* nélkül vólt azért
a' Hazánk mind addig, míg nem Nádor-Is-
pány, Nádasdi Tamás a' köz-jóra töreke-
dő kegyeslegéből *Új-Szigethen* a' maga' Jó-
szágában újj első *Typographiát* állítana-fel,
a' mellyben osztán leg - és - leg - először - is
ez mi Magyar Grammatikánk jött ki nyom-
tatásban világoslágra.

Nem ereszkedem én most olly mélyen belé, hogy *Silvester János* a' Magyar nyelvet e' Grammatikájában rendel minémü Regulákba szedte és foglalta légyen öszve; mert az itten tzelomon kívül igen sokra terjedne - ki. Méltó vólna ezt a' drága ritkaságú Könyvet újra ki-nyomtattatni. Nyelvünkre, sőt egyéb okokra nézve-is, sokat lehetne belőle tanulni, annyival-is inkább, hogy széllyel ez írásában nyilván-valóvá tette, hogy a' Magyar Nyelvnek melly nagy szoros meg-egyezése légyen a' Zsidó nyelvvel, és példák-kal egyszersmind meg - is mutogatja azt; azomban még a' Görög nyelvből - is a' tekintetben sok dolgokat világosít-meg. Egész gyönyörűség ezt a' Nyelvünkre tartozó régi írást meg-olvasni; a' mellyből világoson ki-lehet még azt-is hozni, hogy senki egy valóságos Magyar Grammatikát nem írhat, hanem-ha a' Zsidó és Görög nyelveket jól érti; sőt kevés igazíttással ebből lehetne egy jó féle Magyar Grammatikát, a' mi időnk-höz képest kevés munkával alkalmaztatva, a' Magyar Haza' számára készíteni.

Úgy látszik, hogy *Silvester János* még talám az Ó Testamentomot-is fordította légyen Magyar nyelvre, a' melly ugyan világoságra nem jött; mert a' Móses' Könyveiből, és több Próféták' írásiból számos Sz. Írásbéli egész helyeket elő-hozattatva olva-

funk

sunk ebben az ő Magyar Grammatikájában: csak egyet írok ide le, a' mellyből tessék ki mind fordításának illendősége, mind pedig az akkori Magyar Írásnak formája. Joél Profétának II : 28, 29. v. így vagon fordítva: És liszen az utolsó napokban, az Is-ten monga, ki fogok ötteni az én lelkemből minden testre, es profetálni fognak az tü fiaitok, és az tü leánitok. Az tü iffiaitok látást fognak látni, és az tü uinēitek ālmat fognak látni, es bizonával az napokban kī fogok öttenī az en lelkemből az en szolgáim-ra, es az en szolgáló leanimra, es profetálni fognak.

Végezetre el nem múlathatom, hogy a' melly Deák Verseket *Theodorus* Fijának írt vólt, ide ne helyheztessem egészszén:

Ad THEODORVM filiū Carmē.

Endecasyllabū.

Sub luna genito noua, nouum nunc
Nato, prodit opus nouo, nouum sit
Vt munus pueris, nouo sub anno
Qui formam studij nouam sequuntur —
Vt dictat Schola quam nouam, nouellis
Erexit pueris, in urbe noster
Princeps. quae noua, dicta, quod sit inter
Curuos, Insula, fluminum recessus.
Quia tu nate, nouum, precamur, ut sis

In Christi populo nouo, per orbem,
Coecas, pellere quod queat: tenebras
Astrorumque ducem pijs, oriri
Curet pectoribus, tenelle, sydus.

Az illy' tsekélyfégekben magokat gyönyörködtetőknék kedvekért írtam Debretzenben Sz. Mihály' havának 8 - dik napján, 1792.

NEGYEDIK ELMÉLKEDÉS.

Nemelly régi Magyar Királyoknak ritka Pénzeikről.

Első Ferdinand Római Császár' és egyfzersmind Magyar Királynak idejében, ezer öt száz ötvenedik esztendőben Pozsonba öszve-fereglett Országának Főfő Rendei a' többek között ezt a' Végezést tették, a' XII-dik Decretumnak XLVIII - dik tikkelyében: *Hogy ezentúl a' Magyar Hazának minden-némű folyó Pénzeire a' Böldogságos Szűz Máriának képe veretessék az Országának hajdani bé-vett szokása szerént. a.)* Ebből kö-

---

a.) In Corpore Juris Hungarici Ferdinandi Primi Decret. XII, Artic. XLVIII, — *Probata est*

következett osztán az, hogy Hazánknak né-
 melyly Túdós Férjfiái illyetén Kérdést tette-
 nek-fel idővel a' meg-fejtegetésre, hogy kü-
 lönös vizsgálódások után találnák - ki meg-
 határozásképpen bizonyóson és világoson,
 hogy mikor? és mellyik hajdani Királyunk
 verette légyen leg-először a' maga' Pénzei-
 re a' Bóldogfágos Szüz Máriának a' Képét?

El-hallgatván ama' nevezetlen Könyv-
 írónak minden fundamentom nélkül való ál-
 latását, a' ki *Cerographia* nevű Könyvének
 második részében, minden tanúbizonyfág nél-
 kül nem átallotta azt írni, hogy még már
 Sz. István Király kezdette volna pénzeire a'
 Sz. Szüznek Képét veretni, b.) Hazánkbeñi

F 5

három

*est Ordinibus et Statibus Regni benigna Pro-
 positio Regiæ Maiestatis, ut in cusione Nu-
 mismatum sive grossorum tum maiorum, quam
 minorum, iuxta propositam picturam Sue
 Maiestatis, eam Ordines et Status Regni
 rationem habendam esse censeant, ut Maies-
 tas Regia, antiqua Regni Ungariæ Insignia
 mutari abolerique minime patiatur, sed ab
 altera parte omnis generis Numismatum si-
 ve grossorum, imaginem Beatæ Virginis Ma-
 riæ de veteri more Ungariæ ponere, in alte-
 ra Suam ipsius, hoc est Maiestatis — ima-
 ginem — — excudi faciat. &c.*

b) *Anonymus, Cerographiæ Hungariæ Auctor
 Cap. II. Certum vulgo manifestumque est
 apud omnes, D. Stephanum Regem Hunga-
 riæ Primum, effigiem subinde Virginis Fi-
 lium*

három tudós Jésuiták találtattak kiváltképen, a' kik a' fel-tett Kérdésnek meg-fejtetésében elméjeket futtatták, nevezetesen *Timon Sámuel*, *Péterfi Károly*, és *Pálma Károly*; kik közzül az *Első* annál többre nem mehetett, hanem hogy egy *Imago Hungariae Novae* nevezetű Könyvében egybe summálván minden vizsgálódását, tsak ezt tudta közönségesen mondani, hogy Magyar Országnak eleitől fogva a' Kereszt, és a' Szűz Máriának a' képe lett volna Tzímere. c.) A' *Második* még annál-is alább száll; ő-is futtában tsak azt írja, hogy *Első* és *Második Béla* Királyoknak Pénzeiken feltaláltatik már a' Bóldogfágos Szűznek a' Képe, jóllehet durva éktelen ki-ábrázolással, az akkori időknek bárdolatlan mivólta szerént; d.) kik közzül az *Első Béla* tudniül

lik

---

lium Divinum sinu gestantis cum vexillis suis signisque militaribus, tum numis monetæque intulisse.

- c.) *Sam. Timon Imago Hungariæ Novæ. Tirnav. 1734. 8. Cap. I. pag. 4. Insigne Regni Hungariæ fuit Crux et effigies Deiparæ sedentis in solio, et dextra Sceptrum, vel potius lilium tenentis.*
- d.) *Carol. Péterffi Sacra Concilia Ecclesiæ Rom. Cathol. in Regno Hungar. Posonii. 1741. in fol. Part. I. pag. 34. not. 5. Monetis effigiem B. V. impressam iam dudum fuisse, probant Numi, utut rudes, Belæ I. et II.*

lik 1060-tól fogva 1063-dikig, a' Második pedig 1131-től fogva 1141-dikig uralkodott az Országban. Mind a' két Tüdös Férjfiú, a' mint halljuk, mond ugyan valamit, de urát mondásának egyik sem adja, semmivel nyilván, a' mint illett vólna, éppen nem bizonyíthat. Mit ér pedig futólag valamit mondani, azomban állítását meg nem tudni bizonyítani?

De már a' *Harmadik Hazánkbeli tudós Jésuita, Palma Károly*, a' Magyar Országi Tzímerekről írott Könyve' első Szakaszának nyóltzadik Részében ezt a' fel-tett Kérdést meg-újítván fokkal nagyobb 's megérdemlett kézfűlettel igyekezett annak megfejtésében munkás lenni. e.) E' végre az egész Magyar Hazában szerte széllyel imitt 's amott-is található minden régi Magyar Pénzbeli Gyűjteményeket fel-hányt 's felvetett; de egyenes szívvel meg-vallja, hogy ő *Negyedik Béla Királynál*, a' ki 1235-től fogva 1270-dikig országlott, fellyebb menni tellyesféggel nem tudott, hogy annak előtte élt Királyoknak Pénzeiken a' Szüz Máriának Képét fel-találhata vólna: sőt még ennél-is többet mond *Palma* ugyan ott azon Írásában,

---

e.) *Franc. Car. Palma Specimen Heraldicae Regni Hungariae. Windobon. 1765. 4. Lib. I. Cap. VIII. pag. 44. seqq.*

han, hogy még Bélának utánna szintén *Mátyás* Királynak idejéig renddel élt Királyoknak pénzeiken sem vehette észre sohol semmi emlékezetét a' Sz. Szűz képének: *Mátyás* Király' arany-pénzein-is pedig ritkábban, tsupán csak egy némellyeken. Ugyan ezen állítás tetszik-ki világosan *Miller Jakab*nak különös gondosfággal írott Munkájából-is. f.) Nékünk pedig vagy on kezünk között *Mátyás* Királynak e' féle Arany-pénzein kívül más egy ezüst pénze-is, mellynek egyik oldalát a' Sz. Szűznek képe díszesíti, ez a' fellyül-írás lévén körülötte: PATRONA VNGARIE, és úgy láttzik hihetőkép-pen, hogy ez a' tisztes *Inscriptio* leg-előszere is e' *Mátyás* Király' pénzein tapasztaltatik elő-fordúltni.

Nagyobb meg-világosításnak okáért egyfzersmind ez a' nevezett emberünk, *Negyedik Bélának* azt a' pénzét le-rajzoltatva és rézre ki-metttetve a' fellyebb említet Magyar tízmeres könyvében, *Heraldicájában*, az a'hoz hátúl ragasztott második Réztábláján a' harmadik szám alatt meg-lehetőskép-pen ki-ábrázolva elő-adta. Bélának ugyan ezen egy *Petáknyi* mi pénzünkhöz hasonló nagy-

---

f.) *Jac. Ferd. de Miller*, Prof. Statist. M. Várad. *Adfertio*, Effigiem B. M. V. primus e Regibus Hungariæ numis aureis probabilius Mathias de Genere Coruina impresit.

nagyságú Rézpénze, egykor-is máskor-is, tizenöt-nél több fordult már meg a' mi kezünkön is, de többnyire holmi aprólékos változtatásokkal, de azomban mindnyájoknak az első oldalán két meg koronáztatott Személyek szemléltetnek, mindeniknek bal-kezeben egy egy keresztet golyóbis, jobb-kezeben pedig királyi páltza vagyon, a' jobb-kéz felől való koronás Személy körül ez az írás vagyon: REX BELA, a' bal felől való körül pedig: REX ꝚTS. Hogy pedig ezeken a' meg-koronázott két Személyeken a' körülöttök lévő fellyül-írás szerént Negyedik Béla Király, és annak vele együtt uralkodó Fija, az ifjabbik Király, az ötödik Itsván értetődjenek, ellene mondhatatlanul megmútogatta *Schwartz Gottfried* tudós Hazánkfija, egy magánas könyvében. g.) A' tulsó oldalán pedig e' mi pénzünknek a' Szűz Máriának a' képe vagyon veretve, a' kinek jobb kezében Liliom formára három ágakra ki-nyílt Királyi páltza vagyon, a' bal kezével pedig homályosan ugyan az akkori Pénzverőknek bárdolatlan mesterfégek miatt, de mindazonáltal nyilván látszik, hogy a' tse-tsemő kised Jézust polyába bé-takarva tartja az ölében, nem úgy, mint lett ofztán a' következő időkben Mátyás Királytól fogva,

va, hogy a' gyermekded kis Jésus az ő Sz. Annyának, Máriának, hol jobb, hol bal karján ülni szemléltetik; és ezen ki-ábrázolása a' polában fekvő tsetsemő kiseded Jésusnak világosabban ki-tettzik Bélának az e' féle eggy némellyik pénzén, a' melly olly tökéletes épfégben meg-maradott mind ez ideig, mintha a' Kóhból, *typariumból*, szintén éppen tsak most került volna ki: a' Fejét pedig a' Sz. Szűznek a' mi illeti, azt fok apró tsil-lagokból öszve-font kofzorú, *nimbus sanc-titatis*, fedezi-bé, mind jobb, mind bal füle mellett oldalról négy -szegű egyenlő ágazatú Keresztetskek szemléltetnek. A' körülötte lévő írás mostani Deák betűkkel ím ez: SANCTA MARIA.

Ezek szerént minthogy a' tudós szerzetes *Pálma Károly* a' fel-tett kérdésnek meg-sejtésében *Negyedik Bélánál* fellyebb nem mehetett: lássuk mi azért ez úttal, szoros vizsgálódásunk után e' tekintetben mennyivel mehetünk fellyebb; hogy tudniillik *Negyedik Bélánál*, és ötödik Istvánnál elébb élt Királyoknak a' pénzeikre-is a' szűz Máriának képét veretettnek lenni meg-mútathassuk.

Találtatik ugyan-is a' *Jerusalemi Mésodik András*nak-is mind nagyfágára, mind egyebekre nézve hasonló Rézpénze a'hoz, a' mellyet mindjárt oda fellyebb most le-íránk vala, mintha szintén ugyan tsak nem azon

eggy Pénz-formából, Stempelből, került volna ki mind a' kettő.

Ez az András Király az időknek számlálása szerént 1205-től fogva 1235 dikig uralkodott vólt az Országban. Ezen Réz-pénznek előről az óldalán hasonlólú székekben ülve lévő két Személyek meg-koronázott fővel lenni szemléltetnek; a' jobb kéz felől valónak mellette ez a' fellyül való írás vagon: R. ∞ A. az az, *Rex Andreas*: a' bal felől való mellett pedig RE ∞ B. az az, *Rex Bela*. E' Pénznek pedig hátúlsó óldalán a' Bóldogfágos Szűz Máriának a' fellyebb meg-írt mód szerént vagon fel-üttetve a' képe, ezzel a' körül-írással, úgymint: SANCTA MARIA.

Ezt az András Királynak nagy ritkaságú régi Pénzét Orvos Doktor, Hálai Professor, és Selmetz Bányai Hazánkfija *Madai David*, eggy *Neu eröffnetes Groschen Cabinet* nevű könyvének második kötetje' második Tóldalékjában a' 647-dik levelen rövideden le-írta, és rézre szépen ki-mettzetve a' XXVI-dik Táblán a' 4-dik Szám alatt világosfágra hozta, a' mellyet azután 1772-ikbén *Czirbesz András*, Iglai Prédikátor, a' *Wienerische Anzeigen* nevű Bétsi tudós Újságokban a' XIII-dik Szakaszban bővebb meg-világosíttással elő-adta, és nyilván megmutatta; hogy az R. és A. betük alatt *Rex Andreas*, Második András Királyt, és az RE. és B. alatt *Rex Bela*, Negyedik Béla, ifjabb

ifjabb Királyt, a' ki az Attyával második Andrással együtt uralkodott, kellesfék szükségesképpen érteni.

Midőn innét a' régibb időkre fellyebb által mennénk, találkoztunk ott *Első Geysá-*nak és *Sz. Lászlónak*, két testvér Atyafiaknak egygy ezüst olly nagyságú Denariusfára, mint vala nem régiben a' mi úgy nevezett *kis pénzünk*, és nállunk hatot adtanak egygy garasban. Ennek a' Geysának pedig az esztendőknék számlálása szerént 1074-diktől fogva 1077-dikig tartott uralkodása. Ez kisdéd Királyi ezüst pénznek ki-ábrázolt képét meg-lehet látni a' Magyar és Erdély Országgi Orvos Doktorok' életeknek le-írásában, a' negyedik Darabnak 482-dik lapján; *h.*) az hol a' több régi Magyar Királyoknak számos le-rajzolt pénzeik között e' mi Denariusunknak képe-is az *I.* betű alatt réz táblára fel-mettségzetve elő-adatik; mellynek első oldalán két meg-koronáztatott Főök ábrázattal szemközt egymással által ellenbe helyheztetve fellyülről mintegy valamelly kerekded kárpittal bé-fedeztetve szemléltetnek, és az említett Királyoknak Neveiknek (csak első betűivel *G.* és *L.* vagynak meg-bé-lyegeztetve, az az *Geyza* és *László*. Találatnak erre a' régi pénzek között néhány példáink, hogy

a'

h.) St. W. Succincta Medicorum Hungariæ et Transylvaniæ Biographia edit. Wienn, 1783 in 8. Tom. IV. pag 482. Fig I. et K.

a' helynek szük léte miatt a' Királyok' Neveinek tsak első betüi üttettek azoknak pénzeikre; a' mint ezt láthatjuk *Első Bélának, Második Andrásnak, Ersébetnek, Lajosnak, Máriának*, 's a' többeknek némelly pénzeiken.

Hogy pedig a' G. betün *Geysa*, az L. betün pedig *László* értetődjék, valósággal meg-tettszik a' következőkből: ugyan-is *elő/ször*, a' mint a' fellyebb említett Táblán az L. betüvel meg-jegyeztetett koronás Fő, az I. alatt lévő Denáriuson ábrázattal jobb kézről balra fordúlva lenni szemléltetik, szintén akképpen vagyon fordúlva ábrázattal a' K. betü alatt lévő Denáriuson - is az azon lévő meg - koronáztatott hasonló Fő-is, a' mellyet pedig már Sz. Lászlónak lenni ez a' körül-írás tagadhatatlanúl meg-bizonyít: *LA-DISLAVS REX. Másodszor*, mind az I. mind a' K. betük alatt lévő két pénzeknek a' hátúlsó oldalán tellyesféggel semmiben egymástól nem különbözö le-rajzolt két Képek találtnak el-annyira egyenlök, meg-tettszik világosan, hogy mind kettő ugyan azon egy Pénz-verő Mesternek kezének a' munkája legyen, mind a' kettőn egygy formájú aszszonyi ábrázatok vagynak, mind a' kettő egyenlöképpen mind két kezeiket ki-terjesztve az Ég felé fel-tartják, mind a' kettőnek fejét apró tsillagokból öszve-füzött koszorú, *Nimbus sanctitatis*, ékesíti, annak bizonyos jeléül, hogy valamelly meg - bódogúlt nevezetes

Szentnek a' Képe légyen mind a' két Denariuson. Nem lévén sem egyik sem másik pénzen femminémü fellyül írásnak a' nyoma, az a' Kérdés adja már itt elő magát: mitsoda Szentnek légyen tehát Képe az, a' melly Geysának és Lászlónak ezen két rendbeli pénzeiknek hátúlsó oldalaira vagyon üttetve?

A' leg-hitelesebb gyanúság szerént nem másé, hanem a' Bóldogfágos Szüz Máriának a' Képe az, annyival-is inkább, hogy éles török láttatnak azon képeknek mind két felől való oldalaikba szegeztetve lenni, a' szerént, a' mint Sz. Lukás' Evangyéliomának második Részének 35-dik versében, a' Vén Simeon szólla a' Jépus' Annyának, Máriának: *Sőt a' te Lelkedet-is által-hatja az éles Tör, hogy meg-jelentetnének sok szíveknek gondolati.* Ezek az éles török fokkal világosabban vagynak elő adattatva abban az eredeti, *originalis*, két Denariusokban, a' mellyeket *T. Keresztesi József*, az Ér-melleyeki Tractusban Szalatsi Prédikátor tart a' maga Numophylaciumában, Pénzes-Gyűjteményjében.

Ezeken kívül *Fridwaldszki János* egy Könyvében hoz elő ugyan Salamon Magyar Királynak valamelly Pénzét, *i.)* mellyet ő egy-

---

l.) *Jo. Fridwaldszki e Soc. J. in Regibus Ungariae Marianis.* pag. 33. Wien. an. 1775. in 4.

egyfzer futólag látott *Cornides Dánielnél*, hogy arra a' Szüz Máriának Képe lett volna üttetve: de ha igazságot akarunk szóllani, minthogy éppen azon ott le-írt ezüst pénz kezünknel-is meg-vagyon, rajta ingyen sem a' Sz. Szüznek, hanem magának Salamon Királynak a' Képe vagyon; mert a' fején nem a' Szenteknek szokott koszorúja, *Meniscus*, hanem Királyi Korona vagyon, mind mellye, mind a' dereka vas pántzéllal vagyon fel-övedezve, körülötte pedig a' Királynak neve világos betűkkel im' így olvastatik: SALAMONI REX. Azért pedig, hogy mind két kezét ki-terjesztvén fel-felé tartja, *Fridvaldszkinak* állatását azonnal helyben hagynunk nem lehet; mert Salamon Királynak kezünk alatt lévő más hasonló pénzén-is, a' mellynek le-rajzolt képét *Biographiánk*nak harmadik Darabjában nem régiben elő-adtuk, a' jobb kezét szintén úgy ki-terjesztve tartja ugyan, de a' bal kezében egyes kereszt Királyi páltzát tart; és nyilván Salamon Király mind e' két pénzét akkor veretethette, Istennek tartozó háládatosságának meg-bizonyítására, midőn *Henrik Császár* ötet a' Királyi Székbe újra vizont bé-ültette volna.

Minthogy azért olly ritkán fordul elő a' régi Magyar Királyoknak Pénzeiken a' Szüz Máriának képe; és a' mint látánk, a' XV-dik Századnak végéfeléig igen keveset talál-

hatunk, úgymint Geysáét Lászlóval együtt, különösen Sz. Lászlóét, Második Andrásét, Negyedik Béláét, és Mátyás Királyét, és e' féleket mind ez ideiglen nem többeket: újjolag Kérdésbe jöhet méltán, vallyon nem valamely különös alkalmatosságokkal vettek-é azok a' Pénzek? és mellyek lehetnek mind annyiszor azok az alkalmatosságok?

A' mi az utólb le-írt Geysának és Lászlónak Denáriusit illeti, nyilván tudva lévő dolog az minden Hazánkbeli és külső Országgi Íróknál, hogy ezek a' két testvér Atyafijak Salamon Királlyal, közeli-ről való Attyokfijával az országlás felett, melly nagy fokszori vér-ontással vetélkedtenek; és midőn újjolag 1074-dikben a' két egymás ellen törekedő Felek a' Vátzi erdő tállyékán megakarnának ütközni, László neki biztatja a' Battyát, Geysát, holmi édes álombeli látásokkal, hogy Salamon Királyon bizonyoson gyözedelmeskedni fognának, és Geysának fejére fog az Ország' Koronája szállani: ekkor az Öttsének, Lászlónak, beszédére fogadást téfszen Geysa az Isten előtt, hogy ha, úgy mond, olly' szerentsés találna a' hartznak kimenetele lenni, tehát ő az Isten' Anyjának, a' Szüz Máriának, tiszteletére azon a' helyen templomot fogna építtetni. k.) Úgy lön a' jöven-

k.) *Ant. Bonfinius, Rerum Hungaric. Decad. II. Libr. III. edition. Belian. pag. 220, 221.*

jövendölés szerént szerentsésen a' győzödelem, Geysa a' rendes Királyfágra Székes Fejérvárott fel-koronáztatik; részés lévén László a' diadalomban, azért Geysa részessé tette az Öttsét a' Királyi méltóságban is; mert még életében a' Hertzeg Lászlónak-is Koronát tétetett a' fejébe: innen következett nyilván az, hogy a' mi Hitoricusink olly' fokot vetélkednek Sz. Lászlónak meg-koronáztatásának esztendejéről: ímé szemünkel látjuk, hogy e' mi Denariusunkon mind Geysa, mind László meg-koronáztatott Fővel adattatnak-elő együtt előnkbe. Az e'-féle állapotokban azon időknek szokása szerént; az Első uralkodó Király, a' ki az Országnek két harmad részét igazgatta, Öreg Királynak, *Rex Senior*nak; a' ki pedig tsak egy harmad részét bírta, Ifjú Királynak, *Rex Junior*nak hívattatott vólt.

Azért, a' mint fellyebb látánk, Bonfiniusnak tudósítása szerént, hogy mind Geysa, mind László a' véres ütközet előtt Istennek különös fogadást tettenek vólt mind ketten, fogadásokat már most bé-tellegesíteni akarván, e' mi Denáriusunkra - is buzgóságoknak jeléül, örök emlékezetnek okáért, reá verették a' B. Szüz Máriának Isten előtt esedező képét; mert ők olly hiszemben vóltanak, hogy annak esedezése által vettek Salamon Királyon diadalmat, és annak hat-

hatós segedelme által jutottanak-el a' Király-
fágnak bírtokára,

Geysa Király' halála után midőn már
László tsak egyedül maga uralkodnék az
Országban, a' buzgófágnak tüze annyira fel-
hevítette szívét egyszeri fel-tett fogadásának
bé-tellegesítésére, hogy ő-is a' Szüz Máriának
mindenekben ugyan azon hasonló formájú
képét egy ezüst Denariussára a' Báltya' pél-
dája szerént reá üttette, a' mint a' K. betű
alatt meg lehet látni, a' fellyebb említett
Biographiának meg-nevezett Tábláján.

Lássuk másodszor azt az egy Petáknyi
nagyfágú fellyebb le-írt régi Réz - pénzt - is,
mellynek egyik oldalán a' *Jérusálem* *Má-
sodik Andrásnak, és Negyedik Bélának Ké-
pei* meg-koronázott Fökkel, a' másik olda-
lán pedig a' Szüz Máriának Képe szemlélt-
tetnek, hogy mitsoda alkalmatosfággal ve-
rettethetett legyen? Tudva való dolog az,
mindenféle Historicusok előtt, hogy ez az
András mi Királyunk az Europai több ural-
kodó Fejedelmektől egyenlő meg-eggyezés-
ből az egész Keresztes Vitézlő Hadi Sereg-
nek Fő Tsillag-Vezérjévé tétetett, midőn a'
Saracenus Pogány Nemzettségétől a' meg-
ígért szent Földet, *Palæstinát*, a' régi 'Sidó
Országot a' Keresztyénség viszsa akarná ven-
ni; minek előtte Királyunk útnak indulna
Jérusálem felé 1210 - dik esztendőben *Béla*
Fiját meg-koronáztatta, hogy az Idősbb Ki-
rály-

Királynak távol létében az Ifjú Béla Király igazgatná itthon az Országot: imé ennek emlékezetére veretett e' mi pénzünknek egyik oldalára együtt mind a' két Királynak a' Képe meg-koronázott Fökkel: hogy a' pénznek másik oldalán pedig a' Szüz Máriának Képe vagyon, nyilván az okra nézve esett, hogy midőn minden fegyvert fogható nép a' Királlyal együtt a' Szent Földnek lejendő meg-vétele végett a' hadba el-ment vólna, az itthon maradott írástudatlan együgyü Köz-népnek a' kezébe az *Olvasó, Rosarium B. V. Mariæ* adatott a' végre, hogy a' Mi A-tyánknak, Híszek egy Istennek, és az An-gyali Köszöntéseknek sokszori el-mondásá-val buzdíttatnék fel az áhítatos szüntelen va-ló imádkozásra, hogy a' Szüz Máriának ese-dezésére nézve a' Felsőges Isten a' Keresz-tyénféget az akkori fel-tett szándékában böl-dogítaná; és így valahányszor a' Nép látná a' kezében fenn forgó Pénznek oldalán a' Szüz Máriának Képét, mind annyiszor annál nagyobb buzgófággal való könyörgésekre ser-kentetnék az fel, azért-is mintegy könyörgé-ses Könyv gyanánt szolgálhatna nékie.

Azomban még ez okon fellyül így - is méltán gondolkodhatunk, hogy már ezen időben egész Európát a' *Valdenses*, és *Al-bigenses* nevezetű Eretnekek dögleletes tu-dományokkal, a' mint tartották, szintén csak nem el-borították vólt, ide Magyar Ország-

ra-is számosan el-bé-hatottanak, *Perrin'* tudósítása szerént. *l.)* Andrásnak és Bélának melly fok bajai vóltanak velek, Timon gyakran emlegeti, úgy hogy az *Officium Inquisitionis*-is Hazánkban ellenek kényszerített be-jöni; *m.)* és itt az eretnekeknek ki-gyomlálásokra ügyelő Papi törvényszék állíttatnék-fel; mivel ezek az újjító tudományú emberek a' Római Sz. Széket fel-akarták fenekestől fogva forgatni, annak tudományit és rendtartásit meg-vesztegetni, és Máriának segítségül való hívását-is el-törteni. Ezeknél még ártalmasabb Eretnekek az *Albigenses*-eknek nevek alatt lappangó *Manicheusok*-is Thraciából és Bulgáriából, a' körül belőlvő tartományokba, ide hozzánk-is bé-tsap-
tanak, a' kikről *Raynaldus* fok helyeken emlékezik. *n.)* Ezek a' Keresztyén Vallást
ostrom-

---

l.) Jo. Paul. Perrin Historia Waldensium et Albigensium Part. II. Libr. II. Cap. XVII. pag. 71. edit. Londin. 1711. in fol.

m.) Sam. Timon Epitome Chronologica Rerum Hungar. ad Annum 1221. 1223. 1228. 1237. 1238. 1247. quæ ex Annalibus *Odor. Raynaldi* mutuatus est Auctor.

n.) Odoricus Raynaldus, Baronii Continuator, Annal. Eccles. Tom. XIII. edit. Colon Agrip. 1694. ad Annum 1223. num. 59. pag. 303. Larvatos hos Hæreticos Anti-Papam quoque *Bartholomæum* nomine constituisse sibi,

ostromlották, *Manessel* együtt a' Jésus' igaz meg-testesülését tagadták, és így a' B. Szü zről keveset, vagy-is inkább mint egyéb több Szentekről semmit se tartottak, a' Keresztnek ellenségei vóltanak. Azért ezen Máriásos pénzre való gyakori tekintéssel - is kivánták a' már nagyobbadán lábra kapott todományjától az *Albigensesek*nek és *Manicheusok*nak az egygyü népet el-idegeníteni, és az Anyaszentegyháznak akkori értelmében meg - erősíteni. Annyival - is inkább hihető dolog ez, hogy a' mint a' fellyebb említett *Perrinus János* a' régi Íráfokból bizonyítja, már az akkori időkben élt emberek abban a' vélekedésben vóltanak, hogy *csak egyedül az Istennek ditső Anyja* törelhet - el mindenféle Eretnekségeket. o.)

G 5

Lássuk

---

sibi, in finibus Hungariæ, refert. Ad annum 1225. Archiepiscopus Colocensis quam singularem navaverit operam in convertendo hoc hominum genere, ex Belæ IV. Regis et Honorii III. Pontif. litteris ad eum datis recitat, pag. 318. Nec Archiepiscopum Strigoniensem, *Robertum*, cum suffraganeis, suo defuisse officio docet, ad annum 1238. num. 55. pag. 471.

- o.) *Jo. Paul. Perrin* the History of the old Waldenses und Albigenfes. l. c. pag. 121. *The glorious Mother of God, can alone destroy all Heresies.*

Lássuk már továbbá a' mi harmadik Pénzünk-is minémü alkalmatossággal veretethetett legyen, a' mellynek egyik oldalán hasonlólúl két meg-koronáztatott Fők, a' másikon pedig a' Szüz Máriának Képe láttatik veretve lenni? Itt *Negyedik Béla* az *Attyának*, *Második Andrásnak*, példáját követni akarván, ő-is a' Fiját, *Ötödik Istvánt*, még halála előtt Historikusinknak egyenlő értelmek szerént jó idővel meg-koronáztatata, ezért üttette tehát a' Pénzére együtt mind magának, mind a' Fijának *Istvánnak* Képét, olly királyoson: meg-hagyta a' másik oldalán-is az *Attya'* Pénzének formája szerént a' Szüz Máriának Képét, szintén olyatén forma okra nézve, a' mint leg-közlebb oda fellyebb elő-adánk vala: mert ugyan-is két rendbeli hatalmas ellenségek ostromlották abban az időben az Országot és az *Anyaszentegyházat*, egy felől nem tsak az *Albigensisek* hatalmaztanak - el az Országban, a' kiket lehetetlen vólt mindenes-től fogva még a' Római Pápáknak-is akár-melly úton és módon-is egészszfen ki-írtani; p)

míg

---

d.) *Aeneas Sylvius* in *Historia Europæ*, Helmstadt. 1699. in 4. cap. XVI. pag. 257. De *Provinciis Hungariæ et Manichæis* hic de gentibus: *Labem hanc, inquit, Manichæorum nulla Sedis Apostolicæ Decreta, nulla Christianorum arma delere potuerunt.*

míg nem a' XVI-dik Századnak eleje tájján meg-újjítatott Vallásnak követőivel öszve-ögyelednének; hanem még a' *Manicheusok* - is itt sereglettenek még *Hunyadi János* Gubernátornak idejében - is, a' ki azon kéri az akkori *Miklós* Pápát egygy Levelében, hogy hathatóssan intse-meg a' *Bosnia* Fejedelmét, hogy többé a' *Manicheusokkal* ne tzimboráskodjék, ezeket pedig onnét a' szomszéd tartományból örökösen már üzze ki: q.) más felől pedig a' pogány *Tatárság* nagy erőben üldözte minden kiméllés nélkül a' *Keresztyén Magyarfágot*, rabbságra el-vitte 's hordotta, mézfárlotta egygy aránt mind a' *Világi*, mind a' *Papi Renden* való *Híveket*, az *Ekklesiákat* 's *Klastromokat* fel-dúlta, prédálta, fel-égette, 's el-pusztította; alig vólt *Íróinknak* hiteles tanúbizonyfágok szerént a' *Hazánk*, az említett mind két tekintetekre nézve egy-szer nagyobb szorongattatásban. Illy infégek között lévén az *Ország* az időknek akkori for-

-
- q.) *Jo. de Zredna* Collect. Epistolar. *Joan. Hunyadi* Gubernat. R. Hung. Epist. LXXVIII. dat. *Temesvárino* An. 1451. apud *Schwandtn. Scriptor. Rer. Hung. Tom. II. pag. 104.* — *Multa lectu digna de Manichæis commentatus est præter alios Petr. Bayle in Diction. Histor. Critic. artic. Manichæens, et Pauliciens, atque Tom. IV. edit. Basil. 1738. pag. 620. Second Eclaircissement sur les Manichæens.*

forogása fzerént, hihető dolog, szükségesnek ítélték a' Királyok a' Szent Szűznek Képét Pénzeikre veretni, el- hitetődven a' felől, hogy midőn azok a' Népnek kezeiken forognának, a' *Könyörületességnek Annydtól*, a' kinek tiszteletére templomokat 's kápolnákat-is építettek, várhatnák ügyes-bajos állapotjokban való könnyebbüléseket, és hogy Hitekben 's Vallásokban-is gyámolíttatnának.

Mint-hogy már meg-értettük, hogy olly ritkán fordul elő régi Királyainknak Pénzeiken a' Szűz Máriának Képe: Kérdésbe jöhet, ha vallyon azok egyszersmind folyó Pénzek vóltanak - é? vagy talám tsupán tsak emlékezetre verettenek? Mint-hogy sem Geysának, sem *Lászlónak*, sem *Második Andrásnak* le-írt Máriásos Pénzéc mind ez ideiglen egynél többet senki még nem mutathatott: azokról azért semmi bizonyost mondani nem tudunk. *Bélanak* pedig pénzéről akképpen ítélnünk, hogy talám nem tsak egyedül emlékeztető, *Numus mnemonicus, memorialis*, hanem egyszersmind folyó pénz-is, *currens moneta*, vólt; ezen az okon, hogy a' mellyek kezeinken számosan meg-fordúltanak, azok többnyire mind egymástól különböző formából, *typariumból*, jötenek ki, hóلمي aprólékos a' féle változtatásokkal, mint a' mellyeket mi a' mostani Réz Krajtzárjainkon esztendőnként leuni tapasztalunk.

Ezek után negyedszer *Mátyás* Királynak némelly Arannyain találhatjuk - fel a' Szűz Máriának Képét: minekutánna tudniillik *Beatrix* nevű második Feleségét Olasz Országból hozatta volna ki 1476-dik esztendőben, utánna seregenként jöttek a' fok rendbeli tanult Mester emberek, sőt a' fok Olasz buzgó Papok, és áhítatos Szerzetesek is egymás után; ezekkel egyet értvén ez a' bölts. és tudós Fejedelmi Afzszony, *Beatrix*, arra vette idővel a' Férjét, hogy ő-is a' B. Szűz Mária' Képét kezdené Pénzeire veretni, *Rogierius* nevű Nápolyi Királyoknak példájok szerént, a' kik *Muratorius'* tudósítása szerént, ugyan azon időben azt tselekszik vala. r.) Úgy látszik, hogy *Beatrixal* lett egybe kelése előtt *Mátyás* talám még nehezen-is tudott volna akképpen gondolkodni, mivelhogy a' Római Sz. Székkel gyakori egyenetlenségben vólt, midőn tudniillik vette volna észre, hogy az Orzágnak ősi régi szabadságát, vagy a' Királyi méltóságnak örökös jussát tsak leg-kissebb tekintetben-is meg-sértetni gondolhatná: s.) innét

szár-

---

r.) *Muratorius* Antiquit. Medii Ævi. Tom. II. Differt. XXVII. pag. 635.

s.) Tsak így tapogathatunk a' setétben; mert az ő előtte élt minden Királyoknak példájok szerént *Mátyás* sem üttette még pénzeire

származtanak, a' Királynak szájából azok a' kedvetlen és mérges beszédek, mellyeket olvasunk némelly Leveleiben, a' mellyeket Révai Péter, t.) és a' Kassai Jésuiták világosfágra hoztanak. u.)

Igy meg-értvén ezeket, Hollós. Mátyás Király előtt élt Királyaink mivel tüzimerezték tehát a' magok' Pénzeiket? Úgy látszik nyilván, hogy e' tekintetben semmi bizonyos rendtartáshoz nem szabták magokat. Ez úgy tetszik ki mind azoknak az Íróknak Könyveikből, a' kik e' mi időnkig a' Magyar Pénzekről valamit írtanak: x.) azt bizonyítja a' többek között az ide való öreg tudós Patikárius Kazzay Sámuelnek Numophylaciuma-is, a' kinek jeles Gyűjteményes Kamarájában a' régi Magyar Királyoknak közel három száz darab réz, ezüst, és arany Pén-

---

re az elztendő számokat. Második Wladislaus kezdette osztán azt leg-először tselekedni.

t.) *Petr. Révai* Monarchia S. Coronæ Hungar. Centur. V. apud Schwandt, Tom. II. pag. 676. — 680

u.) *Collection. Epistolar. Mathiæ Regis Hungar.* edit. Cassov. An. 1734. 8. Part. III. Epist. 40. 41. Part. IV. Epist. 27. 29. 31. 34. 53. 54.

x.) Illyenek azok: *Mellen. Lochner. Köleséri, Schmeitzel, Madai, Schwartz, Joachim, Koeler. Burghardt, Palma, Czirbesz. Bél. Cornides.* 's a' t.

Pénzei találtak, mellyek közzül mi - is *Biographiánk*nak harmadik és negyedik kötetjében ötvennél többnek adánk vala ki nem régiben a' le-rajzolt képeit, és egyszersmind meg-mutogattuk, hogy régi Királyaink' vert Pénzeiknek tziemezésében magok' szabad intézések szerént tselekedtenek, eggyik eggyet, a' másik mást vágatott a' Pénzére; eggyik tudniillik vagy eggyes vagy duplás *Keresztet*, a' *Jésus Kristust cum nimbo Trinitatis*, meg-koronázott *Husvéti Bdrányt*, a' másik *szárnyas Angyalt*, vagy *Árkangyalt*; a' többek hol *Sárkdnyt*, *Oroszlányt*, *Kigyót*, *Krokodilust*, *Basiliskust*, vagy *Sphinxet*, hol *Szarvast*, *Lovat*, *Szamarat*, *Nyestet*, *Nyúlat*, hol *Galambot*, *Sast*, *Hollót*, *Strutzmadarat*, vagy *Darvakat*, hol *Hóldat*, *Napot*, *Tsillagokat*, *Tornyokat*, bokroson ki-nyílt *Liliomot*, 's a' t. a' közelebb való időkben pedig *Keresztelő Jdnost*, *Sz. Lászlót*, a' négy folyó-vizeket magdnosan, és több e' féleket üttettek tziemerül Pénzeikre.

Jóllehet reszkető kezeim az írásban már el-lankadtanak, mindazonáltal azt még-is itt végezetre hozzá adom, hogy mi szolgáltatott arra - is alkalmatosságot, hogy *Első Ferdinánd* jó Királyunk' idejében íratott az bé először az Ország' Törvényei közzé, hogy a' Bóldogfágos Szűz Máriának Képe a' Magyar Pénzekre verettetnék? A' Mohácsi siralmas veszedelemnek utánna nem fok idő-

re az Országnek nem tsak alacsonyabb forsú lakosai, hanem egyfzersmind Nagyjai-is az akkori idő tájban meg-újított Vallásnak tudományát és rendtartásit annyira megkedvellették, hogy azok önként minden ösztönözés nélkül annak bévételére lassanként által mentenek el-annyira, hogy az egész Országban alig maradott két vagy három nevezetes Familia, a' melly azt nem tselekedte volna, eggyaránt minden Vallásbéli Historikusinknak meg-eggyező tanúbizonyfágok szerént; y.) a' melly Ország' Nagyjainak az ABC - nek rende szerént öszve-fzedett Laistromát a' Magyar és Erdély Orzági Orvos Doktorok' Életeknek le-írásában meglehet látni. z.)

Tudván ezt a' Jószágos és Jószágtalan fok Egyházi Személyek, nevezetesen a' Római Sz. Széknek amaz Oszlop-emberei, az úgy nevezett Jésus' Társafágabeli Szerzetesek, a' kik már azon időben minden Orzá-

fzá-

---

y.) *Adamus Contzen* Politicor. Lib. IX. Cap. X.
 — *Martin. Sz. Iványi* Dissert. Paralipom.
 pag. 127. — *Joh. Ferd. Behamb* Notit. Hungar. Part. II. pag. 177. — *Steph. Szántó*
 in MSto non sine cordolio commemorant.

x.) *Succincta Medicor. Hungar. et Transilv. Biographia* Tom. IV. a pag. 310. ad 346.

szágokra el-széledtenek, és el-híresedtenek, j.) együtt egyet értvén arra vitték a' dolgot, hogy a' fent- említett Törvény az Országnek Könyvébe bé- írattnak, úgy gondolkodván, hogy az által-is mintegy hathatós külső eszköz által a' Római Anyaszentegyháznak kebelébe az onnét nem régiben ki-költ Hívek annál fogva könnyebben visszavezéreltethetnének; holott a' Protestáns Atyafiak a' B. Szűz Máriának, az Idvezítő Úr Jébus' Kristus' Annyának mindenkoron

H 2

igaz

---

j.) *Timon* ugyan azt írja, Magyar Ország Historiájának 179-dik lapján, hogy *Oláh Miklós* az Esztergomi Ersek mutatott legelőször 1559-ben állandó lakozásra való helyet a' Jésuitáknak Nagy - Szombatban: de már az előtt régen Bétsben a' Tsászári és Királyi Udvarnál nagy kedvesléget találtnak, úgy hogy Első Ferdinándtól különös Privilegiumot - is nyertének a' magok' fáradságtalan munkás hivataljoknak mindenütt való követésére; erről a' Királyunknak nagy kegyelmeslégeről öök magok dicsékedve emlékeznek, illy titulus alatt kiadott tulajdon Könyvekben: *Conspectus Historiæ Universitatis Viennensis ex Actis, veteribusque Documentis deductæ. Vienn. 1725. 8.* — Azután-is ott körül 's belől, melly nagy emlékezetre való dolgokat vitenek végben renddel elő-beízzélik, mellyeknek rövid summáját *Biographiáknak* negyedik kötetjében mi-is onnét ki-írtuk.

igaz tisztelői vóltanak, és annak Képét mindenkoron illendő nagy betsben tartották, főt mostan-is ugyan azont tselekefzik mindnyáján.

Erre pedig közelebbről világos példáink lehetnek az Erdély Országában uralkodott Fejedelmek, a' kik *Zapolya János*tól fogva az utólsóig többnyire Reformátusok vóltanak, a' nevezetesebbek, úgymint amaz állhatatlan *Ifjabb Zapolya János, Botskai István, Báthori Gábor, Bethlen Gábor, Catharina Brandenburgica, Első Rákóczi György, Második Rákóczi György*: ezek még-is mindazáltal a' B. Szüz Máriának a' Képét önként a' magok' Pénzeikre reá ütteték; v.) ámbár ők nem vóltanak légyen-is kötelesek a' Magyar Orzági Törvények szerint a' magok' dolgaikat intézni; holott azomban némelly Magyar Királyok, és Catholicus Erdélyi Fejedelmek ezent tselekedni el-mulatták vólt. *aa.*) — Az - is pedig,

a'

v.) *Sam. Köleséri Auraria Romano-Dacica. C. bin. an. 1719. in 8. et Martin. Schmeitzels Erläuterung Gold - und Silberner Münzen von Siebenbürgen. Halæ Magd. 1748. 4. c. Figg. Item Godofried. Schwartz Recensio Critica Schmeitzeliani de Numis Transilvanicis Commentarii. Rintelii an. 1764. 4.*

aa.) Ama nevezetes zenebonáskodó Erdélyi Fejedelem, *Rákóczi Ferentz* - is, az egyébb Pén-

a' ki ezeket írja, *Epiphanius Régi Szent*
Atyával, bb.) és *Natalis Alexander Préd-*

H 3

diká-

Pénzei között a' Tíz-Poltrássaira, és más emlékezetre veretett pénzeire nézve, ugyan azont tselekedni el-mulatta: ellenben pedig pártos társainak sok rendbéli kéréseikre az *Onodi Ország' Gyűlése' Végezésinek Hetedik Tzikkelyében* ezt a' rendelést tette 1707-dikben, hogy szám szerént huszonkét száz ezer Forintokat érő Tíz - és Húsz - Poltrássai *devalváltatván*, 's elébbi betsekre nézve sokkal alább szállítatván, a' *Sz. Szűznek* kisdéd képetskéjével, hogy továbbra - is az Országban folyhassanak, azok mind megbélyegeztettenek, a' mint a' kezünknel lévő a' féle bélyeges némelly ezüst és réz pénzei mutattyák; a' többi pedig a' köz kints - tárba bé-szedetetvén, belőlök Agyúk öntödtének, a' tudva lévő illy fellyül-írással:

Nummus eram Patrice, nervus belli, atque Moneta;

Nunc Libertatis vindico jura boans.

bb.) S. Epiphanius Oper. Tom. I. adversus Hæreses Lib. III. Tom. II, pag. 1064. edit. Colon. an. 1682. in fol. Honoretur sane Maria, Pater vero, Filius, et Spiritus Sanctus adorentur: Mariam adorare nemo velit, non enim mulieri, ne Viro quidem, sed uni Deo mysterium illud, cultusque tribuitur: adeo, ut nec Angeli ipsi tanto honori pares esse videantur. Et infra: Maria in honore sit, Dominus adoretur.

dikátorok rendbeli Catholicus Theologussal egygy értelemben lévén cc.) a' Bóldogfájos Szűz Máriának, az Isten' Annyának egygy igazán való Tisztelője. — Debreczenben 14. Januar. 1794. *)

---

cc.) *Natalis Alexander Oper. Vol. IV. Histor. Ecclesiast. Sæcul. IV. Cap. III. artic. XXI. pag. 71. edit. Paris. an. 1730. fol. Novellas adinventiones, si quæ pietatem Christianam adulterant potius, quam promoveant, S. Epiphanius, aliique Patres, non probassent: nec approbat Ecclesia: quæ apocryphas devotiones eodem Spiritu rejicit, quo S. Epiphanius sanctissimam illam statuit Christianæ pietatis regulam: Maria honoretur, Dominus adoretur.*

*) Ez a' Negyedik Elmélkedés Göttingában Magyar nyelvből Deákra által fordítatván, a' Tudománybeli Társaság előtt fel- olvastott és helyben hagyatott: *Gatterer János*, Királyi Tanácsos, és Históriát tanító Profeszor pedig rövid Summába foglalván, midőn az oda való tudós Ujságokban (*Göttin-gische Anzeigen von Gelehrten Sachen*) a' 93-dik darabban, Juniusnak 12. napján, ez folyo esztendőben ki-hirdetné, abban a' maga részéről mint *Recensens* úgy ítéel, hogy itt ezen Elmélkedésemben le- írt Geisa és Sz. László Denáriusának hátulsó oldalán lévő ki-ábrázalást nem annyira a' B. Szűz Mária', hanem inkább a' Sz. István Király' Képének lehet tartani. De minthogy vélekedésének okát nem adgya, nyilván ez a' tudós Úr, e' tekintetben itt a' dolgot elhibáz-

hibázta; mert ugyan - is I-szor. Sz. István Király még I. Geysa' életének idejében a' Szenteknek Laistromába bé - nem íratott vólt, a' mint ezt bizonyítja a' mi Törvényes Nagy Könyvünk (*Corp. Jur. Hungar.*) a' Király' életének le-írásában: mert ugyan is azt 1038-ban meghóltak, és azután még 45. esztendővel, és így 1083-dikban, *canonizáltak* lenni világosan mondgya; holott már ez előtt edgynehány esztendővel Geisa régen e' világból ki-is múlt vólt. Mi módon eshetett volna tehát az meg, *Gatterer'* vélekedése szerént, hogy a' Római Anyaszentegyháznak rendtartása ellen Geisa idő nap előtt István Király fejére a' Szenteknek tsillagos szokott Kofzorúját (*Nimbus Sanctitatis*) fel - tévén, 's úgy üttette volna fel annak Képét a' Pénzére? II-szor. Geisának e' Denáriusán Alfizonyi ábrázat szemléltetik; miképen lehet tehát azt Sz. István Képének tartani? holott *Chartuitius, Surius, és Bonfinius* Dec. II. Lib. I. Szakállat viselt Királynak írják lenni, mert midőn edgykor a' Szakállába kaptak 's tépték volna, természeti szelidisége nem engedte, hogy azért meg - haragudott volna; szakállason jelenik-meg a' Magyar Országai Szentek között forban leg-elöl amaz *Ungaricæ Sanctitatis Indicia* nevezetű Könyvben - is. Tirnav. 1737. 8. III-szor. *Begerus* in *The-saur.* Brandeburg. Tom. II. pag. 865. *Romanus Diogenes*nek, és mostoha fiának *Dukás Mihálynak*, Görög Tsászároknak, edgy edgy Pénzét hozza elő, mellyeken a' B. Szüz Mária szemléltetik azon Tsászárokat meg-koronázni, és azt írja felölök, hogy ekkor kezdték leg-először a' Görög Imperátorok a' Sz. Szüznek képét a' magok Pén-

Pénzeikre veretetni: Geisa-is minthogy némű 's némüképen mintedgy *Cliese* lévén a' Constantzinapolyi Udvarnak, mivelhogy Dukás Mihály Tsászártól vette azt a' fényes méltóságú *Despotesi* titulust, melly a' mi Sz. Koronánkon olvastatik Első Elmékedésünknek Negyedik Szakaszza szerént, Geisa-is, mondom, kívánván e' szent do-logban - is a' Görög Tsászárokat követni, úgy üttette ő-is a' Szűz Máriának képét ez maga Denáriusára azon edgy időben, a' Magyar Királyok között leg-először. Valamint szintén az említett Pénzeken Mária a' melly formán jobb karját fel-felé emelvén, mutató újjával Romanus, és Dukás Tsászároknak fejeiken lévő Koronákra mutat egyenesen, ezzel a' körül-írással M. Θ. Θεοτόξε βοηθίη Ρομάνου. *Mária, Istennek szülő Anyja, légy segítségül Románusnak — Dukásnak:* a' mi Denáriusunkon-is szintén hasonlóképen terjeszti ki fel-felé mind a' két karját, jobb keze' mutató újjával a' Geisa' fején lévő Koronára, a' ballal pedig a' Lászlóéra mintegy mutatván: itt e' mi kised Denáriusunkon a' helynek igen szűk volta miatt az a' féle körül-írás ki-maradott ugyan, de vallyon nem lehetne - é azt könnyen ki-pótolni *Bonfiniusból* Dec. 2. Lib. 3. 4.? Hogy e' mi Denáriusunk a' meg-írt Görög Pénzeknek példájok szerént veretethetett legyen, vélekedésünket még az-is bizonyítja, hogy a' mi elsőbb Királyaink többnyire a' Görög Imperátoroknak *Byzantius* nevű Pénzeikkel éltenek hajdanában.

ÖTÖDIK ELMÉLKEDÉS.

---

*A' Magyar Országai szőlő-tökéken
nőtt 's nevelkedett Aranyról.*

Heldi Máté, Rákótzai Sigmond Erdélyi Fejedelemnek fő Orvos Doktora beszéll edgy Historiát erről a' Szőlő-tökén nőtt Magyar Országai Aranyról, a' mellyet olvasunk a' Természet Visgálók' tudós Társaságának egy-egyik Könyvében. a.) Midön tudniillik Rákótzai Sigmond Fejedelem 1651-dikben Tokajon túl Sáros Pataki Várában mulatna, edgyszer az ebédlés közben olly szőlő-fürtök tétettenek - fel az asztalra, a' mellyeknek szőlő-szemeiben a' benne lévő magvak a' héján nem külömben által látzhatóképen fénylettenek, mint a' valóságos Arany szokott sárgán tündökleni. Átal adta a' Fejedelem a' vele ebédlő Orvos Doktorának Heldinek az aranyos szőlő-fürtöket, hogy mit ítélné felőlök, Ő pedig kezével meg-tapogatván azt felelte Urának tudakozódá-

---

a.) Acad. S. Rom. Imp. Nat. Curios. Miscellan. Decur. 1. An. 1. Obs. 131. pag. 256.

zodására a' jelenlévőknek hallatokra, hogy a' szőlő - szemek nyilvánfágossan arannyal vólnának tellyesek. Idővel *Heldi Máté* Doktor ezen dologról Poroszlai (*Wratislavia*) nevezetes Orvost *Sachsiust* - is szóval Levélében ditsekedve tudósította. Ezt az említett Historiátskát mind *Henninius*, b) mind *Köleséri Sámuel* - is, c.) írásaikban elő-hozták. *Franckenstein Márton*, Eperjesi Doktorról-is az íratik a' fellyebb mindgyárt megnevezett Természet Visgálóknál a' meg-jegyzett helyen, hogy ő néki magának - is vóltanak a' Tokaji Szőlő - Hegyről bé-került ollyatén szőlő szemei, és magvai, mellyekben arany találtatott, és hogy ő ez dolog felől még más két hasonló Historiáknak előszámlálásával 1659 - dikben *Sachsius* nevű Barátyját bőv beszéddel bizonyossá tette vólna.

Ugyan-is, minthogy e' mi Magyar Hazánkat a' Természetnek Ura, olly fok Ércz-Nemekkel gazdagon meg-áldotta, számtalan Írók vagynak, kik az e'féle szőlőkön termett Magyar Aranyról gyakorta emlékeznek, mint példának okáért, *Fortunius Licetus*,

---

b.) *Henninius* in *Annot. et Obs. ad Epist. Itinerar. Tollii* IV. pag. 122.

c.) *S. Köleséri* in *Aurar. Romano-Dacica Cibiñi An.* 1719. in 8vo pag. 60.

cetus, Pádvai Doctor, 's Professor, d.) *Fulgosius*nak tanubizonyfág-tétele szerént azt beszéli, hogy látott volna Ő Magyar Országban *Szerem* (*Sirmium*) Várossa körül nem edgyszer vagy kétszer, hogy a' szőlőnek kaptasai, mellyek arra tekerődztenek, merő azon Aranyból állattak el-annyira, hogy még pénzt-is lehetett azokból verni: *Becherus*-is e.) azt mondja, hogy látott Ő Magyar Országban olly szőlő-tökét, a' mellynek nem tsak veszszejére, mintegy szalma szál vastagságú Arany kaptások, vagy-is inkább kaptások reá tekerődzve vóltanak; hanem még a' szőlőnek szemeiben - is finum arany magvak lenni tapasztaltattanak.

Úgy íratik közönségessen *Köleséri* tudósítása szerént, f.) hogy a' Bétsi Császári Kints-Tartó-Házban (*Cimeliarchium*) is tartatik újságul edgy olly Drót módra kerekdeden öszve tekergödzött Arany szál, a' melly tsak magában úgy nőtt 's nevelkedett volna - fel a' földből a' *Tarczai* határon négy mértföldnyire Eperjes Várossától, a' nehézségére nézve harmadfél Lotninak, hoszszúságára pedig edgy Rőfnek lenni mondatik.

I 2

Lö-

-
- d.) *Fortunius Licetus. De Spontan. Vivent. Ortu.*
Lib. IV. Cap. 72. Vincent. 1618. in fol.
- e.) *Joh. Joach. Becherus. Metallurg. Francof.*
1641. 8. Part. 1. Cap. 1. pag. 2.

f.) S. Köleséri. Aurar. Rom. Dacia. l.c.

Löwenheim g.) igen bőven írt a Magyar Országi Aranyt - termő szőlő - tökékről, ki a maga tapasztalási után azt beszéli, hogy az előtt két esztendővel vittek - be néki némely Szőlő - Fürtöket, mellyekre az Arany fonál - szálak tekerődzve szemléltettek; 's úgy szokott az gyakran, úgymond, kivált a Tokaji Hegynek Vidékein meg-esni. *Spener Jakab* - is említi a *Museumában* pag. 132. 133. hogy innét Magyar Országról vittek hozzá ajándékban a féle szőlő - fán termett Arany Drót szálatskákat, mellyek a Szőlő Veszszökből termettek - ki. *Paterson Hain János*, Eperjes Várossának rendes Orvos Doktora, eléggé le-írta a Természet Viszsgálók Társaságának edgyik Könyvében h.) az e féle Magyar Országban arany szőlőt termő tökéket, és sok világos példákat hord elől, a kik ollyatén Aranyt nem tsak láttanak, de ritkaságul Házaiknál - is tartottanak. Erről a Magyar nötevény Aranyról *Hanneman* híres Orvos Doctor, is emlékezik Írásaiban. i.) A fellyebb említett *Franckenstein*

- g.) Phil. Jac. Sachs. a Löwenheim. *Ampelograph.* pag. 44. seq. Lipsiæ An. 1661. in 8vo.
 h.) Joh. Paterson Hain, in *Ephemerid. Natur. Curiosor. Decur. 1. An. 2. Obs. 113.*
 i.) Jo. Lud. Hannemanus, in Thom. Bartholini

Act. Med. et Phil. Hafn. Volum. III. Obs. 10. pag. 17. seq.

stein és Sachsus Doktorok a' meg-nevezett helyen k.) bizonyítják, hogy *Procopius Bonnanus*nak, a' Magyar Országi Bányáknak a' Királyi Kamara részéről való hajdani Fő Doktorának, igen nagy gyűjteménnyé vólt az a' féle öfzve-szedett Aranyokra nézve, a' mellyet rendbe-is szedett vólt *De admirandis Hungariæ rebus*, írott Könyvében, részre ki-mettzett több két száz Táblákkal felékesítve, a' melly hogy elveszett, minekelőtte még világosfágra jöhetett volna történt halála miatt, még mái napon-is fájlallya az egész tudós Magyar Haza.

A' mi Debreczeni Fi *Kölesérünk*nél-is olvassuk, l.) hogy gyakran lehet olly Szőlő gerezdeket látni, látott-is Ő gyakran, melyekben apró arany Morsalékok szemléltettek, nevezetes példával-is bizonyította, hogy 1701. Esztendőben Gróf *Bánfi György* Gubernátornál vólt a' kezében olly szőlő-fürt, a' hol annak szőlő szemein kívülrül tseppek módjára az arany Morsalékok szemléltettek: több a' féle példákat-is hoz elől a' maga tulajdon gyakori tapasztalásából; de leg-inkább meg-jegyzésre méltónak ítéli a' többek között Babolnán a' *Naldtzi Familid-*

k.) *Miscellan. Natur. Curiosor. an. I. pag. 292, et an. II. Dec. I. pag. 56.*

l.) *Sam. Köleséri. Aur. Rom. Dacica. Cibinii*

*milián*nak szölejében találtatott gerezdet, a' mellynek Magvai a' szőlő-szemnek héján, és bőrén által mint valóságos arany akképpen tündöklöttek. De ki tudná mind azokat a' fok aranyos Historiátskákat elő-számlálni, a' mellyek szerte széllyel itt-is, 's amott-is az Íróknál olvastatnak.

Nem tudom edgy könnyen által-látni, mi okból származhatott légyen, hogy még a' Chemiában magokat gyönyörködtető Böltsseink-is, mind ez mi időnkig olly értelem-ben lehettenek, hogy az aranynak a' Tokaji és egyéb jó féle borokkal természeti edgyesége, szoros Atyafiséga, 's *Sympathidja* vólna, a' mellyet talám onnét kívántak megmutatni, hogy a' Földnek gyomrából az aranynak leg-apróbb részetskéi a' szőlő-tökékbe a' nedvességekkel edgyütt által sziváragdogálván, azomban hozzá járúlván, a' Napnak ki-magyarázhatatlan munkásfága által azokon mintegy Arany-is teremne: innét az következett, hogy az értetlenebb Böltselkedők-is azoktúl a' nemessebb tekintetű, és nagyobb tudományú Emberektől el-hitetek lévén, abban a' bolyongo Vélekedésben lélegzettenek mindnyájjan mind addig, míg nem ez mi időnkben Eperjes Várossának ama tudós Physicussa, Hazánknak tanúlt Chemikussa, *Rayman Adm*, mindeneknek szemekről ezt a' vastag hályogot levonta, és írásaiban két ízben-is világossan

meg-mutatta, m.) hogy a' szőlő-fáján teremni és nevelkedni mondatott Arany nem egyéb, hanem tsupán hafzontalan elmebéli képzelődéseken fundáltatott éretlen vélekedés: mert mind azok a' Szőlőkön találtatott képzelt Aranykák, ki nem álhattya a' valóságos finum aranynak igaz próbáját: 1.) Hogy az minden Értz-Nemek között legnehezebb és leg-súlyosabb. 2.) Hogy a' leg-keményebb tüzet-is, ki-álhattya, úgy-hogy az által sem temérdekfégére, sem nehézfégére nézve semmi némű kissebedést nem szenyved. 3.) A' meg-tisztált eleven kénesővel hamarjában edgyesítethetik, *amalgamáltatik*.

Vond már ezek szerént a' szőlőbeli nötevényes aranyt próba-rámára, meg-fogod tapasztni, hogy annak a' finum aranyhoz képest alig vagyon valami nehézsége: a' legkissebb tüzet sem álhattya-ki, meg-gyúlad az, és el-ég, füsté és hamuvá lészén: Vesd az eleven kénesőbe, rajta örökké fenn lebeg, 's vele nem edgyesítethetik. Úgy-is kell mind ezeknek nyilván lenni: mert mind

I 5 azok

---

m.) Adam Rayman, in Annal. Physico-Medicis Wratilav. Tentam. V. Mens. Octob. Clas. IV. Art. 3. pag. 1733. An. 1718. Item in Ephemerid. Nat. Curiosor. Centur. IX. Obs. 15. pag. 116. Item ibidem Volum. VI. Obs. CXXIX. pag. 427. an. 1741.

VI. Obs. CXXIX. pag. 427. an. 1741.

78. Leqqán: 1773.
 azok a' szőlő-szemeken kívül látzható Mor-
 falékotskák, mind az azokban belől lévő
 Aranyos Magvak, és a' féle több húsos ré-
 fzek, hiszem, nem egyebek, hanem midőn
 a' Napnak hathatós fütős melege által a'
 Szőlőből ki-sziváragdogált Nedveslégek ösz-
 ve fűritetnek szinten olly formán, a' mint
 tapasztallyuk a' Szilva, Medgy, Cseresnye-
 fákon, hogy azoknak oldalaiból melly szé-
 pen tündöklő által-láttzható, öszve fűrűd-
 zött, szép tiszta nedveslégek, mézgék, gum-
 mák forranak-ki, a' mellyet mi közönléges-
 fen *Matska-Méznek* szoktunk hívni.

En-is ez előtt több húsz esztendőekkel
 írtam vólt eről a' Matériáról, edgy különös
 Elmélkedést Deák nyelven, Bétsbe akkor
 fel-is küldöttem vólt azt Levél formában az
 odavaló tudós Társaságnak Ki-adójihoz, a'
 kik Német nyelvre által fordítván *Wieneris-
 sche Anzeigen von gelehrten Sachen n.)* ne-
 vű Újlágban ki-is hirdettének vólt. Nem
 restellem reszkető kezemmel annak summá-
 ját Magyar Nyelven-is itt most újjolag elő-
 adni, ekképen:

Nagy Erdemű Tudós Férjsiak!

„**N**agy magam gyönyörködtetésével, sőt
 „nem haszon nélkül-is olvasgatom a' Ti
 Héti

„ Héti Újságaitokat, 's a' t, Midőn Lon-
„ donban nem szinte régiben az Angliai Ki-
„ rály Fő Doctora, *Medd Richardnak* Bi-
„ bliothekája kotyavetyéltetnék, vett ott
„ edgy Anglus gazdag *Lórd*, Nagyságos
„ Úr, edgy meg-aszott szőlő fürtöt felet-
„ tébb való nagy áron, a' melly Magyar
„ Országból oda kerültnek lenni tartatott,
„ mint a' mellyen arany módra sárgán fény-
„ lő morsalékok is bőven találatnának. Fel-
„ hozta a' Természet Visgáló *Lórd* a' *Gold-*
„ *dings Square* nevezetű utzában lévő Os-
„ kolánkba a' maga aranyos Szölejét, hogy
„ *Morris Mihály* Chemiát tanító Professo-
„ runk visgálná 's próbálná-meg, mit le-
„ hetne felöle tartani? Tanítványinak mind-
„ nyájunknak jelenlétekben a' próbát elöt-
„ tünk meg-tette, tizenedgy gerezdek vól-
„ tak az egész fürt szőlőn, és annak szemein
„ kívülrül a' bőrön hol két, hol három, hol
„ négy, de ötnél sohol-is nem vóltak több
„ aranyos tseppek, azok - is pedig edgy kö-
„ les vagy lentse szem nagyságú sárga mor-
„ salékokskáknak szemléltettének lenni. Eze-
„ ket mind rendel, nem külömben a' belől
„ találatott Aranyos Magvakat - is, mind
„ szoros próbára vonta Professorunk a' *Lórd*
„ előtt, de sem edgyik, sem másik az ele-
„ ven kénesövel edgy átallyában nem ed-
„ gyesíthetett, tsak fellyül úszkált rajta

„szüntelen; sem pedig az Ötvösöknek se-
 „bessen fuvalló lángját, annyival - is in-
 „kább a' Chemikusoknak kerengő tüzét ép-
 „pen ki nem álhatták; mind a' kétféle a-
 „ranyból egyenlő nagyságúak a' Vízi-mér-
 „tékben tétetvén, amannak nehézségét, olly
 „kevés vólt, hogy az igaz aranyhoz ké-
 „pest még számba sem lehetett venni, és
 „így kevés idő alatt az *Anglus Lórdnak*
 „minden Magyar Országai Szőlő-Arannya
 „egézszen füstbe ment, és hamuvá lett, a'
 „fok *Font Sterling* arannyával edgyetem-
 „ben.”

Midőn e' mi b. e. Tudós Professorunk
 tanítás végett kedvünkért, ezen Materiáról
 bőven beszéltet vólna, és utollyára a' Ma-
 gyar Hazát e' tekintetben holmi sértegető
 Igékkal érdeklette, születésemnek Földének
 némű 's némüképen lehető mentségére fel-
 szólalván, kezdeném elő-számlálni, melly
 fok nagy tekintetű, Fejedelmi, Grófi Mélt-
 tóságok, Nemessek, melly fok mind külföl-
 di, 's mind Hazánkbeli Tudósok, úgymint
Heldi Máté, Franckenstein, Paterson Hain,
Bonanus, Köleséri, és egyebek, kik a'
 Természet Viszsgálóknál o.) rendel bőven elő-
 számláltatnak, miképen tudtanak vólna szem-
 láto-

---

o.) Ephemerid. Natur. Curios. Decur. I. an. I.
 Observ. 131. et an. II. Observ. 113.

látomást annyira meg-tsalatatni, ha a' szőlőkön teremni szokott arany tsupán tsak a' bal vélekedésnek szüleménnye volna; „ de „ **O e'** beszédet számból ki-vévén, röviden tsak azt felelte: vagynak, ugyan - is „ vagynak, jól tudom, olytán sok Mese- „ Historiák széllyel az Íróknál, mellyek minden előre való illendő próba meg- vizsgálás nélkül, hirtelenkedésből, és több e' féle hasonló okokból balgatagúl papirosra le-tétettek. Hord előmbe, ha tetszik, „ minden te Magyar szőlőbeli nötevényes „ képzelt aranyidat, és én azontúl azokat, „ imé a' mint most láttátok, mindjárt mind „ füstbe botsátom, és hamuvá tészem szemetek láttára. Azomban semmit benne „ nem kételkedem, hogy 's a' t.

Ennek a' híres Chemiát tanító Professor *Morris Mihály* próba-példájával kívántam itt újjolag bővebben meg-mutatni *Rayman Adámnak* azt az állítását igaznak lenni, melly szerént Ő, a' mint fellyebb látánk, kétfélegbe hozta, sőt egészen-is tagadja, hogy a' Magyar Országi szőlőkön valófágos finum Arany teremhetne.

Midön ez én Levelem a' fellyebb említett Bétsi tudós Újfágokban közönségesen olvastatnék, a' Haza' nevében kikölt ellenem ama meg-élemedett Öreg Doktor, *Perlitzi Dániel*, Nograd Vármegyének nagy érdemű Physikusa a' végre, hogy Írásomat meg-

tza-

tzáfollya, Hazánk' Fiait pedig az eddig való tévelygésben továbbra - is fogva tartsa, a mint meg-lehet olvasni okoskodásait szórúl szóra az említett Anzeigenben, p.) de minden fellengős és tekervényes Metaphysikai gondolkodásinak értelme *Becherus* tudománya szerént tsupán tsak arra mégyen - ki, hogy éppen nem lehetetlen dolog, 's meg-lehet az, hogy a' Természet a' maga szüntelen való munkás melegítő ereje által a' fzőlőkben Aranyat ne teremhetne, midőn az a' földnek gyomorából az Aranynak, de még tsak 'sengéjében lévő (*embryonált*) éretlen apró részetskéit a' nedveslégekkel edgyütt a' tökében valamelly bizonyos helyre fel - szívárogtathatta, és osztán a' Napnak hathatós hévsége által annyira meg-éreltetheti, hogy való arannyá által változtathassék. De én erről akkor rövideden tsak azt mondtam, a' mikor *Biographiámnak* edgyik Részében q.) a' fel-tett nehézségre meg-feleltem, a' mit még *Logicus* koromban tanúltam: *A posse ad esse non valere Consequentiam*. Azért hogy valami így, vagy

---

p.) Wienerische Anzeigen. Part. XI. num. 2. pag. 85. an. 1773. Item ibid. Part. XII. num. 1. pag. 89. seqq. an. eod.

q.) St. Wetzprémi Succincta Medic. Hungar. et Transilv. Biograph. Tom. III. Artic. XXII. pag. 159. Wien. an. 1781. 8vo.

vagy amúgy meg-eshetik, azért valójában mindjárt nem lészzen az meg akképen; edgyátallyában nem következik, ha a' Természet ezeket mind meg-tselekedhetné is, hogy azért valójában azt meg-is tselekeszi; lőt ellenben bizonyára nagy külömbfég vagy on a' Chemiának sebes lángja között, és a' Természetnek lassan munkálkodó tüze között, tudjuk nyilván a' Chemiából, hogy annak tüze az aranyt melly véghetetlen, észre vehetetlen, tapasztalhatatlan, apró részetskékre, porotskákra fel-oszlatattya, a' levegő égben-is fel's alá kerengővé téfzi, a' dörögő's durrogó Mennykönek formájába (*aurum fulminans vel volatile*) öltözteti, és több e' féle tsudálatos munkákat viszen végben körülötte, a' mellyet a' Természet magára hagyatván, ingyen sem tselekedhetik-meg. Nints a' Természetnek olly hathatós ifzonyú ereje, mint a' melly grádusban vagy on a' Mesterfégnek, Ö a' maga tüzének erejét, annyira fel-nem viheti, nem-is igazgathattya; lőt úgy szólván még nem-is követheti azt, a' mellyet az úgy mondatott *fixum sal alcali*, és *Ammoniacalenak* példájával, amaz híres Berlini Chemicus, *Neuman Gáspár*, meg-mutatott; a' Természetet segíteni kell itt a' Mesterfégnek szükfégsképen, a' mint ezt még-is bővebben szemlélhetni a' *hirtelen lángot vető spiritusokban*,

ban, a' Mineráknak és Ércz-Nemeknek megtisztításában, egymástól való el-választásában, az edgyféle nemeknek edgyesítésében, öszve atyafifágosításában 's a' t. Böltsen mondja azért ezekre nézve *Stahlius*, illő dolog, hogy itt a' Természet engedjen helyt a' Mesterfégnek: Annakokáért tsak arra kelletik itt nekünk mindenkoron fzemessen vígyáznunk, magában mint munkálkodik a' Természet, nem pedig tekervényes és fellengős okoskodások által azokat vítatni minden előre való megfontalás nélkül, a' mellyek a' mi heves képzelődéseink által elméinkbe ötlenek: mert így soha az igazfágra el-nem juthatunk, szüntelen való tévelygésben maradunk.

Valójában mindnyájjunk előtt kívánatos dolog vólna, ha a' Szőlőkön láttzani szokott, sárgán tündöklő apró Morsalékok, és az azokban lévő magok finum Aranyok lehetnének: a' mellyeket oda fellyebb megmutatánk, hogy azok nem egyéb, hanem a' szőlőkből ki-szíváragdogált, meg-sűrűdött, által láttzható gyantásos természetű nedvesfég, mézgfésfég, gummák, vagy matska-méz.

Úgy jártunk mi mind eddig ez mi nötevény aranyunkal, mind *Horstius Jakab r.)*
a' Si-

---

r.) Jac. Horstius *De Aureo Dente maxillari Pueri Silesii, eversíonem Imperii Turcici prænuntiante.* Lipsiæ an. 1595. in 8vo.

a' Silésiai Gyermekek arany fogával, a' ki *Runaldus Mártonnal s.)* és több alatsonyrendű Tudósokkal azt a' Természetnek edgy nagy Tsudájának álitotta lenni, edgy egész Könyvet írván rólla, és olly tsúfos hiedelemben - is vóltanak arról mind addig mindenek, míg nem *Ingolstetter János t.)* ezt a' Silésiai Gyermekek arany fogát, mindeneknek szemek láttokra tsupa tsábitásnak lenni meg-mutatta arról írt három Könyveiben, mellyek Lipsiában edgynehány ízben ki-nyomtattattanak.

Látni való dolog azért, melly nagy tévelygésben ejti az gyakorta az embert, ha minden *Te monddd beszédet*, előre való meg-fontolás 's vizsgálás nélkül, másokra való tekintetre nézve, hirtelenkedésből, 's vígyázatlanfégből hamarjában könnyen el-hiszünk, melly a' tudatlanok között szokott leg-inkább szaporábban meg-esni. Igaz hát itt - is az, a' mit közönségesen szoktunk mondani, *nem mind arany az, a' mi sárgállik. A' szemed ugyan azt ollyannak lenni*

---

s.) Mart. Rulandus *Inaudita Historia, De Aureo Dente, qui nuper in Silesia Puero cui-dam septenni succrevit.* Francofurt. an. 1595. in 4to.

t.) Jo. Ingolstetter *de Aureo Dente Pueri Silesii Responso.* Lipsiæ 1596. in 8vo. Item *ibid.* an. 1597. et 1598. in 8vo.

ni láttya, és tégedet az abban meg-nemtsal, hanem a' te ítélet-tételeddben vagy on a' fogyatkozás, hogy hirtelenségből, hamarifágból, vigyázatlanfágból, és minden előre való vizsgálódás nélkül mindent helyben hadsz, és álmélkodva tsudálni szoktál. Hogy *Rappius* a' Körösfá-bogár' szárnyaiból, *Becherus* pedig a' Tamariskus fának ágaiból-is ki-gondolt mesterféggel aranyt tsináltanak légyen, találtattanak fokban, kik még azt-is el-hitték vaktában igaznak lenni, valamint a' mi nötevény aranyunkat. Úgy láttzik, talám keveset vétténénk véle, ha az eddig le-írt nötevény aranyokkal azon edgy karban helyheztetnénk többnyire azokat a' szőlőnek fájára, apró tsemetékre, vagy fővényekre kaptainál fogva tekergődött aranyainkat-is, mellyeket *Bél Mdtyds, u.) Marfigli, Tollius, Henninius, Köleséri* Írásaikban emlegetnek: vagy pedig rész szerént a' két következő hasonló természetű Példák közzé számlálnánk, tudniillik:

Teplícze Várossánál a' Szepesfégen találtatott 1772-dikben a' féle kerekdeden fok részben öszve fodorgodzott arany szál, mellynek le-írását meg-lehet olvasni a' Bétsi

An-

---

u.) M. Belius Hungar. Antiqu. et Nov. Prodrom. Libr. III. Cap. XI. pag. 153.

Anzeigen Újságokban, x.) Ebből ajándékozott vólt énnékem edgy jó bak-araszni darabot *Liedeman Sámuel*, Georgenbergi Senátor, különös jóakaró Uram; Én abból tsináltattam Susánna Leányomnak számára idevaló Ötvös Mester, *Büttösi Sámuel*, által szép mesterféggel el-készült edgy Gyűrűt, y.) az abból meg-maradott arany-szálnak darabotskája még mái napon-is Házamnál a' Ládámban hever.

K 2

Itt

x.) Wienerische Anzeigen Part. XLV. num. 3. pag. 358. et Part. XLVI. num. 3. pag. 366. an. 1772.

y.) Ez a' Gyűrű Kedves Susánna Leányomnak halála után a' Vöm, T. *Ormós András*, Szoboszlai Prédikátornál tartatik, a' melly ezenekre nézve különösen nevezetes: 1.) hogy ez a' fellyebb említett Teplitzei híres aranyból formáltatott, 2.) hogy annak a' drága Rubint Köve Szönyön, Rév-komárom előtt, a' hajdani Rómiaiak' *Poeonia* nevű Fő Várossának föld-színig lett, leomlásai között nem régiben találtatott, és Almási Prédikátor T. *Váli Istvántól* nekem ajándékoztatott, mellyre *Hygieiának*, *Aesculapius* Leányának, a' Képe vagy mesterfégessen fel-metzetve 3.) pedig, hogy a' Kőnek két végeire *Deretskén* a' Kék-Kálló Vizében szedetett ugyan, de *Orientalis* Gyöngyökkel vetétkedő jóféle gyöngötskéek rakatva szemléltetnek.

Itt valójában nagy szemesféggel kelletik magunkat viselni, hogy ha midőn a' földnek színén akárhol találtassanak Drót módjára öszve fodorgodzott arany - szálak, tudhassunk igazán felőlök annak rendi szerént ítéletet tenni: mert *Poprád* Várossában - is ugyan a' Szepesfégen 1774 - dikben találtott a' fellyebb meg-írt arany - szálhoz épen hasonlóúl kerekdeden öszve - fodorgodzott más arany - szál - is. Le-írta ezt szép okossággal edgy odavaló Tudósunk a' fokszor említett Bétsi Anzeigenben z.) azon 1774-dikben. Olly ítélettétellel vagyon aránta annak érdemes Ki-Hirdetője, hogy nem annyira önként a' földből felnőtt Aranynak lehet az e' féle találmányokat mondani, a' mint állatasképen itt - is fokban vélekedtenek vólt, mint sem hogy mesterféggel fodorítattak azok módoson sorjában öszve; mivel-hogy úgymond a' fellyebb el - múlt XIV. és XV-dik Századokban szokásban vólt az a' mi Magyarainknál, mind a' Férjfiak minden az Afzfonyi Nép között, hogy az a' féle öszve tekert szalma - szál vastagságú Arany-Drótokból készített boglárokkal ékesgették magokat, de kiváltképen a' katonáskodó Vitézek

---

z.) Wienerische Anzeigen, Part. XXV. num. 2, pag. 195. an. 1774.

tézek öltözeteiket, fegyvereiket, és paripájoknak szerszámjait a' félékkel tzipfrázzgatták vólt.

Végezetre szabad légyen már arról-is edgy vagy két szóval értekezödni, mimódon eshettenek a' mi Magyaraink ebbe a' kétféges vélekedésbe, hogy a' mi nevezetesebb főleinkben, kivált mellyek Tokaj Várossának vidékségein vagynak, finum arany nevelkedhessen? Minthogy világ szerte a' mi Tokaji Boraink olly betsessekké lettenek, azoknak hathatós erejét a' mi alaton rendü Tudóssaink abból hozták - ki, hogy a' Tokaji földnek gyomra külömb - külömb - féle Értz-Nemeknek, de kiváltképen való módon az aranynak apró Morsalékoktskáival, porotskáival tellyes vólna.

Ezt a' tévelygő vélekedést mind azoknak fejeikből ki-ütötte, ha fokára lett légyen-is az, ama' híres *Fischer Dániel*, Kismárki tanult Orvos Doktor, edgy különös Munkájában, j.) mellyet *Siegesbeki György* nek ellene szegezett vólt, a' ki e' világgal el akarta hitetni Írásaiban, hogy a' Tokaji Bornak betses ereje a' földében lappangó

K 3

Arany-

---

j.) Dan. Fischerus, *Tractatus Medico-Physicus, De Terra Medicinali Tokajensi, a Chemis quibusdam pro solari habita.* Vratislav, an, 1732. in 4to. plag. 19.

Aranytól származna. E' végre eleget sütötte, főzte, pergelte, érlelte, és a' Chemiának tanúlt Mesterfége szerént mit nem mivelte annak földével? de azt írja említett Könyvében, hogy hoszfzas próba-tételei után is a' Tokaji földben még tsak leg-kisfebb nyomát sem tapasztalhatta az aranylételének, avagy tsak valamelly jelenlégét is vehette volna észre, hogy akár a' Természet, akár a' Mesterfég által valahogy abból arany formáltathatnék.

Azomban szabad légyen énnékem *Neuman Gdspárnak v.)* a' mi időnkben élt Berlini Fő Chemikusnak szavaival hoszfzassan nyújtott Beszédemet itt bátran bé-rekeszteni: *Omne Aurum vegetabile e vitibus enatum ad aniles refertur Fabulas.* A' Szőlő-tökeken nőtt és nevelkedett minden Arany a' Vén Afzszonyoknak Mesés - Históriájok közé tartozik. Debreczenben Bőjt-elő-Havának 12-dik Napján 1795.

---

v) Gasp. Neuman, *Chemia Medica, Dogmatico-Experimentalis.* Tom. IV. part. I. cap. 8. §. 4. pag. 547. a Christ. Henr. Kesselio Zillich. an. 1754. in 4to edit.

AZ ÖT MAGYAR ORSZÁGI
ELMÉLKEDÉSEKNEK
T Ó L D A L É K J A

AVAGY
HATODIK ELMÉLKEDÉS.

A^s Magyar Országai régi Orvos
Doctorokról.

Szent István Kitálytól fogva Mátyás Király' halálántúl Második Wladislausig 500. észvendőknek el-forgása alatt, tudni-illik a' XI-dik, XII. XIII. XIV. XV. Századokban kik gyakorlották e' Magyar Hazában az Orvosi mesterléget, itt személy szerint azoknak neveiket és hivatalbéli tisztségeiket fogjuk rövideden edgy vagy két szóval elő számlálni; a' ki bővebben kívánna felölök értekezödni, a' Magyar Országai Orvos Doctorok' Életeknek le-írásából kípótolhattya. Melly nehéz dolog lett légyen olly számtalan fok régi Leveleket, D'plomákat, és egyéb írásokat és könyveket felhányni 's vetni, míg ezen Orvosokat öszve lehetett szedegetni, és eképpen a' setétségből világosságra általhozni, hogy a' feledékenységek mélységés örvényében örök-

ké ne maradnának, akárki - is könnyen által láthatta, ha kíváltképen meg-gondolja, hogy azokban a' böl dogtalan régi időkben a' fok rendbéli hadakozások vizszálokodások, rablások, 's pufztítások miatt a' melly leveleink és más egyéb Írásaink lehettenek is, azok töbnyire elfzélledtenek, szoródtnak és el - is vesztnek : de még - is mind azonn által nem kevésbé lehet tudálni, hogy illy számos Orvos Doctorainkat tudhattuk mutogatni más egyéb Európai Nemzetek felett, kik közül valóban igen kevesen találtnak, hofszas vizsgálódásom után mondhatom, hogy a' fellyebb említett öt régibb Seculumokban élt Orvos Doctorjaikkal dítsekedhetnének a' mi Magyar Hazánk felett. Tellyes bizodalommal vagyok aránta, hogy válalkozni fognak ezután több olly Hazafiak - is, a' kik az itt elő adandó Doctoroknak számjokat idővel még bővebben szaporítani el - nem mulattyák.

Innét világosan ki fog tetfzeni, hogy a' mi Eleink a' régiebb időkben sem vóltanak olly bárdalatlan elméjű emberek, hogy a' szép tudományokhoz vonzó indulattyok ne lett vólna, sőt azokat ottan 's ottan gyakorolták, és azoknak követőit illendő betsbentartották, nevezetesen pedig az orvosi tudománynak - is mindenkoron szeretőji 's tápláló dajkái vóltanak.

A' mint az alább mindgyárt előadandó régi Doctoroknak Laistromából ki fog tetszeni, többnyire kik az orvoslásnak mesterfégét e' Hazában gyakorlották vólt, nem annyira világi emberek, mint belső hivatalbéli személyek, úgymint *Ersekek, Püspökök, Kánokok, Vicariusok, Esperestek, Plebánosok, Szerzetesek*, és egyéb Papi renden valók vóltanak. De mi lehet e' dolognak a' valóságos oka? Ez a' szokás a' több idegen országokból tsúfzott-be e' mi Hazánkban is. Régenten a' tudományok' folytatása a' Klastromokban a' Szerzetesek és egyéb egyházi emberek között talált magának állandó lakozó helyet, és minekelötte még a' tudományok a' képpen, a' mint már most nálunk el - rendelve vagynak, a' *Négy Facultásokra* fel-nem osztódtanak vólna, egy aránt együvé tanúltanak minden tudományokat, és az tartatott akkor tudós embernek, a' ki minden tudományokban egy aránt jártas 's költes lehetett; kiváltképen a' tisztes Papi renden valókról meg - lehet jegyezni, hogy azok a' mint a' világi törvényeknek tanítását, folytatását és ki - szolgáltatását, úgy az orvosló mesterfégnek, *Medicinának* is mind tanítását mind gyakorlását magoknak tulajdonították, minthogy mind ez két rendbéli hivataloknak különös szép hasznát és jövedelmét tapasztalták lenni, egyszers mind azoknál fogva a' Népnek szíveket - is

magokhoz hódítván tudták magokat illendőképén betsültetni.

Az egyházi személyeknek ezt a tselekedetét eleitül fogva behúnyt szemekkel nem nézhették 's el - nem szennyvedhették az Anyaszentegyháznak hűféges előjárói, eléggő tilalmazták azt a Római Pápák, tilalmazták azt számtalan fok ízben a közönséges Sz. 'Sinatok, *Conciliumok*; sőt kemény büntetésekkel - is fenyegették, a' mint mi már ez előtt Biografiánknek Második Darabjának XL-dik Tzikellyében *Hardvinus* tudós Jesuitának, 'Sinatos nagy Munkájából, a' *Conciliumok*nak azokat a' tilalmazó és fenyegetődző végezéseit forban rendel többnyire mind elő számláltuk: de semmi úton és módon ettől a' jó jövedelmű hivataltól nem lehetett őket el - idegeníteni. Midőn itt e' mi Magyar Hazánkban még a' Chirugiába-is illetlenül belé avatták volna magokat, az 1279-dik éftendőben Budán a' Római Pápa követtyének *Filepnek* jelenléteében tartatott 'Sinatnak IX-dik Tzikellyében minden orvoslástól el-tiltattanak *Péterfy Károly* Jesuitának tanubizonyfágtétele ízerént, a.)

---

a.) Car. Péterfy S. R. Hung. Conciliar. Part. I. pag. 108. Synod. Budensis an. 1279. Canon. IX. *Nullus Clericus sententiam sanguinis dictet, aut proferat, aut sanguinis vindictam exerceat. — Nec ullam partem cerugiæ (Chirurgiæ) exerceat, quæ ad uftionem vel incisionem tendat. Nec quisquam purgatio-*

Minthogy az e' féle tilalmazásoknak kevés sikere vólt, sok helyeken pedig semmi sem vólt, nyilván ezen okból kényszerítetett *Sigmond* Király ezeket, a' Doktoros orvosló Egyházi személyeket különös rendeletű fekete tarkás öltözetben jártatani, hogy a' rend szerént való Papoktól, és több világi Doctoroktól különböztetnének - meg, a' mint *Goldast Menyhartnak* edgy könyvében meg-lehet olvasni. b.)

L 3

Vége-

---

tioni aquæ ferventis seu frigidæ, seu ferri candentis ritum benedictionis impendat: quod si ex hujusmodi mors vel membri mutilatio fuerit subsequuta, irregularitatis laqueum non evadet.

b.) Melchior Goldast's Reichs-Schatzungen in Fol. Tom. II. cap. XI. pag. 133. Es (das Kleid des Doctoris in der Kunst Physice) soll lang seyn bis auf die Erden ordentlich, als Priesterkleid, das bezeichnet geistlichen Staat. Es soll auch weite Ermel haben, gefütert mit einer andern Farh, bezeichnet weltlichen Staat.

Ugy reguláztattak vólt hajdanában még a' 'Sidó Doctorok - is, hogy nékiek *Csuklyát* (Caputium) kellett viselni. Vagyon Második *Wladislausnak* egy írott levele a' *Posonyi Tanátshoz* az Archivumjokban, hogy az oda való *Zacharias* nevű 'Sidó Doctor szabadíttassék fel a' *Csuklya* viselés allól, mivelhogy Budán a' Királyi Udvarban gyakorlott orvosi tudományának sok ízben szép jeleit adta,

Végezetre osztán ugyan csak kényszerítettek magokat megadni apródonként a XVI-dik századnak hátulya felé, midőn a tudományok jobban kezdetek virágozni, de ekkor is melly igen nehezen és nem mindenütt, megdetszik a fellyebb említett *Hardvinusnak* a Conciliumoknak egybeszedett munkájából világosan, mert azután is még a *Mediolanumi* 1565 - dik, c.) a *Cameracumi* 1586 - dik, d.) és több egyéb tartománybéli Sinatokban keményen parantsoltatott, hogy egy általlyában tegyenekle minden egyházi személyek az orvoslásnak további gyakorlásáról: nem külömben a már régtől fogva lábra kapott babonás gyógyításoknak - is mindenféle nemeiről mondanának-

c.) *Hardvini Act. Concilior. Tom. X. pag. 668. Concilii Mediolan. I. an. 1565. Constit. Part. I. artic. XXVI. Qui Deo militat, implicare se negotiis secularibus prohibetur, idcirco edicimus. Ne Clericus artem medendi faciat, qui secus fecerit, pro merito plectatur.*

d.) *Ibid. Tom. IX. pag. 217. Concil. Cameracens. an. 1586. Tit. XVI. cap. 3. Meminerint Clerici omnes sui nominis, quo continue admonentur, se a mundi curis sequestratos, & in sortem Domini vocatos. Nec Chirurgiam, nec Medicam artem ex professo ad quæstum exerceant.*

nának - le a' *Turonumi* 'Sinatnak 1583-dik esztendőbeli végezése szerént. e.)

Engedtek ugyan már ekkor edgy részént a' kegyes Atyák' parantsolatinak, de még sem egészen, mert annak helyette kezdettenek hivatallyoknak valamely meg-akadályoztatásával Patikákat fel-állítani, és tartottak-is számosan sok helyeken nem kevés jövedelmet vévén belőlök, míg nem b. e. Jó Királyné Aszszonyunk *Mária Theresia* azokat - is mindenütt a' *Misericordianusokén* kívül örökre bezáratta végképen.

L 4

Tekín-

---

e.) Ibid. Tom. X. pag. 1397. Concil. Turonens. an. 1583. Tit. IV. *Omnibus ecclesiasticis sub pœna depositionis severe prohibemus, ne dum Laici incauti suis, vel suorum morbis curationem, auxilium, opemque expetunt; phylacteria, annulos, schedulas, characteresque pro amuletis benedictos cum certa precum formula, verbis etiam incognitis conceptas, vel submissa voce prolata deferant. Doceant sacerdotes, districte præcipimus, magicas artes incantationesque quibuslibet infirmitatibus hominum nihil adferre remedii, aut animalibus langventibus claudicantibusque vel etiam moribundis nihil quidquam prodesse, nec ligaturas ossium, vel herbarum superstitiose compactarum cuiquam mortali-um adhibitas esse adjumento. —*

Tekintsünk már közelebről belé a' mi régi Orvos Doctorainknak öszve szedett Lai-stromába a' fellyebb említett időknek öt nevezetes Szakaszai szerént; a' mellyekben él-tenek :

XI. Század. *Draco*. Sárkány. Kálmán Királynak Orvos Doctora. Vid. Biographia Medicor. Hungar. et Transilvan. Tom. I. artic. 19. pag. 32.

XII. Század. *Thomas*. Negyedik István Királynak Orvos Doctora, és hűség-
tlen Chirurgusa. Tom. II. artic. 16. pag. 66.

Petrus. Magyar Gróf, először Spalatu-
mi, azután Kalotsai Érsek, Harma-
dik Béla Királynak kedves Orvosi
Doctora. I. 66. 138.

XIII. Század. *Gerardus*. Negyedik Béla, Ötö-
dik István, és Negyedik László Kirá-
lyoknak Orvos Doctora. III. 16. 63.

Mutinius. Szepesi Prépost, László Her-
tzegek, az Ötödik István Király Fi-
jának Orvos Doctora. I. 60. 118.

Kun László, ifjú Királyt nevezetlen
Négy híres Doctorok gyógyították - ki
edgykor súlyos nyavalyájából III. 26.
191.

Negyedik László Király idejében 1272-
dik esztendőben *Agnes* nevű nemes
Afzszonyt a' sok Orvoslók után Há-
rom nevezetes Doctorok gyógyították

ták - meg hidegleléséből. III. 26.
191.

Kun László Király' 1274-dikben írt Diplomája bizonyítja, hogy az ő idejében sok tudós Orvos Doctorok, sok tanult Chirurgozok vóltanak Országában IV. 1. 11.

Magister Alexander. Ezt mint maga Physicusát Jerusálemi Második András Király 1217-dikben Spalatumi Érsekké kívánta tenni. IV. 3. 42.

XIV. Század. *Jacobus Longobardus.* Csanádi Püspök, Robert Károly Királynak fő Orvos Doctora, és útagzó társa. III. 28. 217.

Jacobus a Pacentia. Csanádi és azután Zágrábi Püspök, Robert Károly és Első Lajos Királyoknak Physicusá. II. 40. 78.

Magister Perectoldus. Robert első Károly' Orvosa, és Cirolicusá, az az, Chirurgusa. II. 38. 171.

Benedictus ab Italia. Első Károly Király' Chirurgusa, Nitriai Püspök és Prépost vólt. I. 38. 76.

Magister Franciscus. Első Lajos Király' Orvosa. II. 16. 65.

Bertholdus. Ez - is Robert Károly Király' Orvosa vólt. IV. 1. 6.

Ladislaus. Először Wefzprémi, azután Váradi Püspök, Első Lajos Királynak Physicusa. III. 26. 180.

Ladislaus Gekemen, és Magister Zerechen. Első Lajos Királynak Budai két Patikáriusi. IV. 17. 270.

Magister Petrus. Velentzei Harmadik András, és Cseh Wencezlaus M. Királyoknak Physicusa, és 1303 dik Esztendőben Budai Patikárius III pag. 461.

Gvilielmus Varignana. Wenceslaus, Otto, és Robert M. Királyoknak idejében *Meladinus* nevű Bosznya és Horváth Országi Bánnak tudós orvos Doctora. II. 38. 172.

Tomas de Amelia. AA. LL. Med. Doct. Esztergomi Érsek Kanisai Jánosnak Udvari Orvosa 1398-dik esztendő tájján. IV. 1. 1.

Magister Joannes. Első Károly idejebeli Physicus, és Kalotsai Kánonok. I. 3. 42.

XV. Század. *Ladislaus Demendy.* Kalotsai Prépost és Vicarius, Sigmond Király Physicusa. III. 9. 64.

Sigismundus Albicus. Sigmond Király Physicusa, Prágai Érseksége után Magyar országban üzte orvosi mesterségét. IV. 7. 114.

Antonius. Magyar országi Ragusai Érsek, Med. Doct. Sigmond Királlyal a Constantziai Gyűlésbe ment. III. 1. 2.

- Simon Colstein.* Sigmond Királytól fundáltatott Budai Universitásban Medicinát tanító Professor, a' ki azon fő Anya-Oskolának követteje volt a' Constantziai Gyűlésben, Sigmond Királynak-is Physicusa. III. 8. 55.
- Nicolaus.* Med. Doct. Sigmond Király idejében 1418. Esztergomi Kánonok volt. IV. 18. 211.
- Jo. Hunneburgensis.* Sigmond Király Physicusa. II. 30. 139.
- Magister Joannes.* Med. Doct. Artium Professor, Hunti Archidiaconus 1425 tájján. III. 23. 170.
- Thomas.* Decretorum és Med. Doctor, Nitriai Archidiaconus, Esztergomi Kánonok, és Vicarius ugyan azon időben. III. 23. 172.
- Magister Michæel.* Med. Doctor, és Zagrábi Kánonok 1422-dikben. II. 30. 133.
- Magister Martinus.* Med. Doct. Theologiæ Professor, Apostoli Protonotarius és Budai Plébánus 1486-dikban. II. 28. 126.
- Joan Stock.* Med. Doct. Ó Budai és Szepesi Prépost, Sigmond Királynak Physicusa, Consiliarius, Commensalissa; és azután Albert Királynak és Ersébet királynénak-is Orvos Doctora és Tanátsosa. I. 86. 176. III. Suppl. 428. *Magi-*

Magister Erhart. Ersébeth Királyné,
Albert Király Feleségének Physicusa
1439. 1440 dikben. IV. 7. 113.

Franciscus Joannes Capodilista. Al-
bert és Sigmond Királyoknak idejek-
ben ditséretes Orvos Doctor vólt a'
Hazában. IV. 1. 14.

Marquardus. Med. Doct. Zagrábi Ká-
nonok, Ötödik László Királynak ked-
ves Orvos Doctora. II. 27. 125.
Ezen László Királynak Halálán jelen
lévő sok Doctorokat sem *Silvius* sem
Bonfinius ki nem nevezik.

Magister Thaddæus. R. Pápa' Physi-
cusa, Hunyadi János Gubernator'
Udvarában Doctorfágot gyakorlott.
IV. 1. 5.

Julius Milius. vagy *Æmilius.* Mátyás
Királynak fő Orvos Doctora, és a'
Magyarok Budai tudós Társaságának
edgyik Tagja. I. 2. 2. és III. 33. 259.
f.) Fran-

f.) Vóltanak abban a' Mátyáskori bóldog
időben két tudós Társaságok a' Hazában,
egyik vólt a' Budai (*Sodalitas Litteraria
Hungarorum Budensis*) mellynek Præsese
Vitéz János a' Veszprémi Püspök volt; a'
másik pedig az Erdélyi volt (*Sodalitas
Litteraria Septem castrensis.*) Mind a' ket-
tőnek fő tzéllya az volt, hogy a' tiztes-
séges tudományokat virágzásba hozhassák;
de

Franciscus Fontana. Med. Doct. Mátyás Királynak Doctora. II. 16. 60.

Philippus Valor. Philosophus, Astrologus, Theologus, Med. Doctor, Mátyás Királynak és azután Második Wladislausnak Doctora. I. 65. 137. II. 15. 61.

Magi-

---

de a' nem sokára elkövetkezett bóldogtalan idő minden jó igyekezeteknek nyakát szakasztotta.

Ingyen sem reménylhettyük mi is mind addig, hogy a' két magyar Hazában a' Tudományok volta képpen eléggé virágozhassanak, még a' több ki-pallérozott Európai tartományoknak 's Országoknak ditső példajok szerént tudós Társaságok közöttünk is fel nem állítatnak: de a' többek között egy olly értelmes, tudós, eggyenes szívű jó féle emberekből fel-állítando Társaságra vólna e' mostani idő szerént nekünk leg-inkább szükfégünk, a' melly ezeket a' naponként ki-nyomtatni szokott hasznos és haszontalan könyveket részenként minden kedvezés és részre való hajlás nélkül szorossan meg-visgálná, 's mustrálná - meg illendőképen, hogy a' hol a' köny szerzője a' dolgot el-hibázta, rendel jegyezné ki, és osztán egyszér 's mind minden nevezetesebb hibáit jobbítaná - meg; az e' féle *Recensióit* pedig a' könyveknek azon tudós Társaság a' maga reá való szemes vigyázása alatt Hetenként vagy Hónaponként botsátaná ki világosságra: hogy mindenek látnák 's tudhatnák nyilván, az ujjonnan kijött köny-

Magister Wolfgangus. Med. Doct.
Mátyás Királyfága alatt 1458. Poso-
nyi Kánonok vólt. IV. 13. 221.

Michael Vdradi. Remete Sz. Pál szer-
zetebeli Barát 1484-dik esztendő táj-
ján Nagy-Várad Concionator, és hí-
res Orvos Doctor. I. 96. 196.

Branche. Kalotsai Ersek Vándri Péter-
nek Udvari Physicusa. II. 9. 33.

Jo. Er-

könyveknek minémű betsek légyen : mert kár volna a' rozsz Portékáért a' pénzt héjjában ki-adni, és annak olvasásával az időt el-veszteni. Innen az is világosan következnek, hogy ezután nagyobb gondosfággal, és különös figyelmetesféggel lennének a' Hazafiak minden ő írásaiknak ki-adásaikban, és mintegy jól megkérődzve írának a' mit írának; azon fellül a' külső idegen országi Tudósoktól is inkább betsültetnének tudományokra nézve-is. Kedvetlenül említhettyük, minémű balítélettel volt a' Jénai tudós Társaság ez előtt egynehány hónapokkal ki-adott *Litteratur Zeitung* nevezetű Ujjfágaiban ama Deák nyelven kigyótt *Magyar Országnak Physica (Naturalis) Historiájáról*, a' melly közöttünk az alatonabb rendű tudósainktól eléggé kezdett vólt betsültetni, minthogy a' féle Könyv mind eddig kezeiken, még nem igen fordúlt-meg. Ennek a' könyvnek érdemes Szerzőjét azok a' külső országi agyaras tudósok elég sértegető igéssel érdeklék, mellyeknek valamelly része talám még egész Nemzetünkre-is hárámlik.

- Jo. Erdélyi** (a' Transilvânia) a' Szepesfégen Letanfalvi Carthusianus Bárátoknak Priorja, az Alchimiában 's arany tsinálásban szerentsétlen lévén, 1484 - dikben hivatalából ki - tétetett II. 14. 58.
- Jo. Tichtel.** Med. Doct. Beatrixnak Mátyás király Feleségének szerentsés Orvoslója. II. 18. 192.
- Jo. Megerlinus.** Med. Doct. Erdélyben Nagy Szeben mellett Humperti (Hammersdorfi) Plébánus vólt 1440 - dik esztendő tájján. III. 31. 250.
- Jo. Vangio Franciscus.** Erdély orszá - gának tudós orvos Doctora. I. 95. 196.
- Magister Sebastianus.** Mátyás Király idejébeli Orvos. II. 15. 62.
- Jo. de Leonibus.** Casertai Püspök, Med. Doct. Mátyás Király egyszeri nya - valyájának szerentsés meg - gyógyító - ja. IV. 1. 4.
- Bartholomæus Montagna. Galeotus Martius.** Mátyás Király idejébéli Orvosok. IV. 1. 9. I. 26. 50.
- Christophorus Gallus.** Ez - is Mátyás Király idejekor folytatta Orvosi me - sterfégét. IV. 3 45.
- Jo. Manardus.** Második Wladislaus Királynak fő Orvos Doctora vólt. I. 55. 102. III. suppl. 407.

Engerhardus, és *Valentinus*. II dik
Wladislausnak Budán Királyi két Pa-
tikáriussai 1495-dik esztendőben. IV.
17. 274. g.)

Nico-

g.) Az itt meg-nevezett helyen az olvastatik
ezekről a' Budai két Királyi Patikáriusok-
ról, hogy őket *Sigmond* nevű Pétsi Püs-
pök, a' Királynak Udvari Kints - Tárme-
stere, két esztendőkrül ki-fizette azokért
a' Gyertyákért és egyéb világosító eszkö-
zökért, nád-mézzel készített szerekért, sü-
teményekért; asztali tsemegékért, Confect-
tekért 's a' t. mellyek a' Királyi Udvar'
számára vásároltattak vólt tőlök. Ugyan
is még 1495. esztendő tájján - is az Orvos-
lágoknak árulásán kivül a' Patikáriusokra
vólt bízva a' Confecteknek tsinálása, ök
árultak minden fűszerszámokat, és egyéb
materialékat, mellyek az étel készítésre,
festésre, több mesterfégeknek gyakorlására,
keneteknek 's szaglókknak készítésére 's a' t.
szükségesek voltak: a' Doctorok - is ö tö-
lök vásárolták a' füveket, gyökereket, az
Orvoslágoknak elkészítésekre való egyéb
eszközöket, és osztán idővel a' készült or-
voslágokat, Pilulákat Liktariumokat, íra-
kat, Syrupokat, Terjéket, keneteket, ösz-
ve timporált orvos Porokat 's a' t. ök árul-
ták nem tsak otthon házaiknál, hanem gya-
kran még vásárookra-is hordozták; ezen okok-
ra nézve esett tehát, hogy ök hol *Con-*
fectariusoknak, *Pigmentariusoknak*, *Sepla-*
fiariusoknak, hol *Ungventariusoknak*, *Medi-*
camentariusoknak szóltak volt hivatatni:
de

Nicolaus Melchior Olahus. Második
Wladislaus alatt híres Alchimista volt,
idővel Esztergomi Érsekségre emel-
tetett. II. 29. 128.

Magi.

de a' leg-közönségesebb nevezettek sze-
rint, hogy Orvosfágokat - is árultak. *Phar-*
macopoláknak nevezettek, és *Apothecariu-*
sóknak - is egyfzer's mind vagy *Patikariu-*
sóknak azért, hogy az ő áruló Bóliások
(*Boutique*) mintegy Élés vagy Terhes-ház,
Depositorium, *Magazin* gyanánt szolgálna,
a' mellyben minden féle közönségesebb
szükségekre tartozó eszközök fel-találtat-
nának.

Mint hogy, a' mint mondánk, sok el-készült
Orvosfágok fordultak vólt meg az ő kezei-
ken, gyakorta még a' rendes Orvoslásba-
is mélyen bele avatkoztnak, mellyről még
a' maga idejében - is már panaszolkodott
vólt *Maximus Tyrius* Dissertat. X. pag. 107.
Pharmacopola imitatur Medicum, Syco-
phanta Oratorem, Sophista Philosophum: ita
ubique malum bono adhærere videas, és *A.*
Gellius Lib. I. Cap. 15. *Itaque auditis non*
auscultatis tamquam pharmacopolam; nam
ejus verba audiuntur, verum ei se nemo com-
mittat, si æger est.

A' régi Görög és Romai Doktorok a' mint
Theophrastusnak, *Hippocratesnek*, *Galenus-*
nak 's a' t. írásaikból észre lehet venni,
magok készítették az Orvosfágokat, azo-
kat - is töbnyire csak füvekből; és e' dolog
sok ideig eképpen folyt vólt míg nem ama-
tudva levő Nemzetlégeknek ölzve zavaro-
dása

Magister Hieronymus, és *Julius Milius*. Wladislaus Király feleségének két Orvos Doctorai. III. 33. 265.

Sok Orvos Doctorok mondtak lenni Budán Wladislaus idejében, Négy nevezetesebbeket hivatott azok közül magához Phrygepan Mátyás. I. 26. 52.

Zacha-

---

dása által az orvoslásnak mesterlége - is a' több tudományokkal edgyütt e' világból mintegy ki-halna. De a' X. XI. Szazadokban *Calabrianak Casfino* nevű hegyén lakó Sz. Benedek Klastromabéli Szerzetesek által újj elevenléget kapott, mert az onnét ki-költ Barátok, kivált az Africából Spanyol Országba által költözött Arabsok Doctoraiknak orvoslások módgya szcerént oktatván, magok készítgették annak rendi szcerént az orvoságokat, ingyen-is ottan 's ottan oltogatták azokat a' szegényeknek: és ekképpen kezdett Olasz Ország-
nak alsóbb részéről az orvoslásnak helyesebb módgya az Európai több tartományokra-is lassanként ki-terjedni, Innét lehet már azt-is által látni, mi okon vóltanak többnyire Egyházi Személyek e' mi Hazánkba-is az orvos Doctorok.

Mikor kezdöttek pedig a' Patikáriusoknak kezekbe *Dispensatoriumok*, *Taxák* és *Recepták* adattatni? mikor kezdettek azok túzöa által ment Chemicabéli szerekből orvoságokat készíteni? nehéz vólua mind ezeket edgy hamarjában meghatározni, ám-bátor nem szinte igen régi dolgoknak láttassanak.

Zacharias, Posonyi Sidó Orvos Doctor,
Második Wladislaus Udvarában Bu-
dán gyakran ízerentsésen orvoslott,
a' mellyért a' Csuklya viseléstül-is fel-
szabadítatott. IV. I. IO.

Imé ezek azok a' Második Wladislaus
M. Királynak idejéig az első M. Királytól
fogva öt Seculumokban élt Hazánkbeli or-
vosoknak a' Neveik, a' kiket számtalan

M 2

min-

---

nak-is mind azok lenni: sőt azt sem tudhat-
tyuk bizonyosan ki-tapogatni, a' mi nap-
nyúgoti Országainkban mikor kezdettenek
Patikák fel-állítatni: Anglia nem tud fel-
lyebb menni 1345. elztendónél. Frantzia
Ország 1484. nél. Egész Német Ország 1317.
a' melly Augsburghan kezdődött. Stutgard
1453. Hamburg 1600. Francofurtum 1472.
Basilea 1442. Berlin 1488. Hala 1493. Li-
psia és Prága 1409. Dresda 1581. Svétzia
1547. a' több tartományok sem tudnak en-
nél fellyebb emelkedni.

Mi pedig mind ezeknél fokkal elébb való Pa-
tikát tudunk e' Hazában mutatni, a' mel-
lyel minden egyéb Nemzetek felett méltán
ditsekedhetik Magyar Országunk, mert
hogy már 1303. dik elztendőben lett légyen
Budán edgy Péter nevű Patikárius, a' ki
az akkor időbeli Királynak - is egyszers-
mind Physicusa vólt, azt edgy régi Diplomá-
ból Biografiánknak Harmadik Darabjának
461. levelén hitelesen már ez előtt eléggé
meg-bizonyítottuk.

minden féle Írásokból öszve lehetett keresgélni. A' ki ezeknek életekről, hivatalyokról, írásaikról környülállásason bővebben kíván értekezödni, hitelesen megbizonyítva fel-fogja találni mind azokat a' Magyar és Erdély Országi Orvos Doctorok Életeknek le-írásában illy titulus alatt: *Succincta Medicorum Hungaricæ et Transilvanicæ Biographia*, ez mi Biografiánknek tudniillik négy darabjaiban vagy Tomusaiban, mellyek közül:

Az Első Tomus nyomtattatott vólt ki Lipfiában 1774. 8.

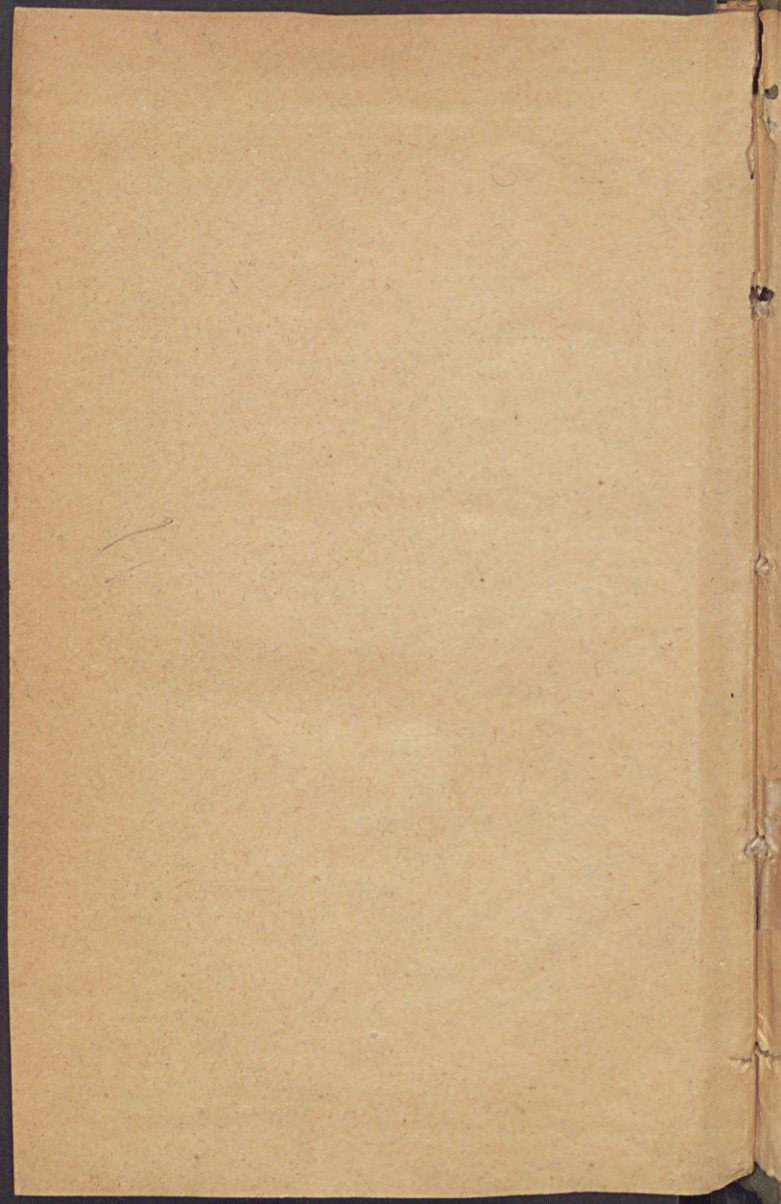
A' Második Bétsben Trattnernél 1778. 8.

A' Harmadik Bétsben ugyan Trattnernél. 1781. 8.

A' Negyedik-is ugyan ott, és annál. 1788. 8.

Itt az Első Romai nagy szám a' Tomufokra, a' Második kissebb szám az Articulusokra, a' Harmadik pedig a' levelekre mutat. Debretzenben Szent György havának 16. napján 1795.

751036

8-1024

751036

75103

